

VERHANDELINGEN

VOOR HET JAAR

MDCCCXXX.

NIEUWE VERHANDELINGEN

VAN HET

GENOOTSCHAP

TOT VERDEDIGING VAN DE

CHRISTELIJKE GODSDIENST,

TEGEN DESZELFS HEDENDAAGSCHE BESTRIJDERS.

VOOR HET JAAR 1830.

---

in 'S GRAVENHAGE *bij*
DE ERVE J. THIERRY EN C. MENSING EN ZOON,
MDCCCXXXI.

Uitgegeven na voorgaande Visitatie en Approbatie der Theologische Faculteit van 's Lands Hooge School te Leyden.

LEYDEN
den 27 *December* 1831.

J. CLARISSE,
Fac. Theol. h. t. Dec.

PROGRAMMA

Voor het Jaar 1830.

Bestuurders van het Genootschap, *Tot Verdediging van de Christelijke Godsdienst tegen derzelver hedendaagsche Bestrijders*, opgerigt in *'s Gravenhage*, hebben, in hunne Vergadering van den 23sten September dezes jaars, over de bij hen ingekomene Verhandelingen uitspraak gedaan.

I. Op de Vraag, waarin, na de door het Genootschap in het licht gegevene Verhandelingen, behelzende eene beknopte opgave van de *Christelijke Zedeleer* volgens het Evangelie van JOANNES, verlangd werd: *Eene vergelijkende en uitlegkundig gestaafde aanwijzing van hetgeen ook door* MATTHEUS, MARCUS *en* LUCAS, *uit de Redenen en Uitspraken van* JEZUS *zelven, daaromtrent is geboekt*, is ingekomen eene Nederduitsche Verhandeling, met de Zinspreuk: *Die van boven komt is boven allen*, Joh. III: 31*a*. Dezelve is te onvoldoende bevonden, om op bekrooning aanspraak te maken.

II. op de Vraag, vorderende: *Eene, zoo veel mogelijk, ook naar de vatbaarheid van ongeleerden ingerigte, verklaring van* 1 Kor. XV. vs 1—28. *nevens een hierop gegrond Betoog van de zekerheid der Opstanding van* JEZUS CHRISTUS, *en der toekomstige herleving en verheerlijking van alle ware Christenen, met oplossing van bedenkingen, welke tegen de redenering des Apostels in deze plaats, met eenigen schijn, zouden kunnen worden ingebragt*, zijn ingekomen *vier* Verhandelingen,

1. Eene Nederduitsche, met de Zinspreuk: *Πάντα δοκιμάζετε· τὸ καλὸν κατέχετε.*
2. Eene Nederduitsche, met de Zinspreuk: *Μνημόνευε Ἰησοῦν Χριστὸν ἐγηγερμένον ἐκ νεκρῶν.*
3. Eene Hoogduitsche, met de Zinspreuk: *Irdisch werd ich ausgesät* u. s. w.
4. Eene Hoogduitsche, met de Zinspreuk: *Οὐ γὰρ ἐπαισχύνομαι τὸ εὐαγγέλιον.*

N°. 2, 3 en 4 zijn geacht op verre na niet voldoende te zijn, om uitgave en bekrooning te verdienen. Ten aanzien van N°. 1. heeft het oordeel van Directeuren nog niet kunnen worden uitgesproken, en is besloten daarmede te wachten tot de eerstvolgende Vergadering van het Genootschap.

III. Op de Vraag over de *Geloofwaardigheid en het belang van de Boeken der* CHRONIE-

KEN

KEN *voor de Bijbelsche Geschiedenis*, zijn ingekomen *twee* Verhandelingen,

1. Eene Latijnsche, met de Zinspreuk: *Quod verum curo et rogo omnis in hoc sum.* HORATIUS.
2. Eene Hoogduitsche, met de Zinspreuk: *Ut quisque est vir optimus, ita difficillime esse alios improbos suspicatur.* CICERO *ad Quintum fratrem.* L. 1. Cap. 1.

Schoon men de verdiensten vau N°. 1. geenszins heeft willen miskennen, heeft men echter in dezelve te zeer gemist die goede orde en bewijzen van juiste oordeelkunde, welke in eene Verhandeling van zoodanigen aard, als de opgegevene Prijsstof kenmerkt, mogen worden verlangd, om dezelve de eer der bekrooning te kunnen waardig keuren.

Aan N°. 2. is de GOUDEN MEDAILLE toegewezen. En is bij de opening van het Naambriefje gebleken derzelver Schrijver te zijn JO. GEORG DAHLER, *Doctor der Theologie, Professor am Protestantischen Seminarium, und Mitglied der Theologische Facultät zu Strassburg in Elssas.*

IV. Op de vraag, vorderende een *Betoog, dat het verschil van gevoelens hetwelk onder de Protestanten plaats heeft, geen grond oplevert om vast te stellen, dat het Protestan-*

tismus zelf niet kan blijven bestaan, maar uit zijn aard vervallen moet, zijn ingekomen *vier* Verhandelingen,

1. Eene Nederduitsche, met de Zinspreuk: Ἀληθεύειν ἐν ἀγάπῃ. PAULUS.
2. Eene Nederduitsche, met de Zinspreuk: *Ik ben met ulieden tot aan de voleinding der wereld* JEZUS CHRISTUS.
3. Eene Hoogduitsche, met de Zinspreuk: *Pro jure loqui nemini non licet.* QUINCTILIANUS.
4. Eene Hoogduitsche, met de Zinspreuk: *Unser wissen ist Stückwerk.*

Hoe veel goeds N°. 1. ook bevonden werd te bevatten, zoo dat, in onderscheidene opzigten, aan des Schrijvers werk geen lof mogt geweigerd worden; heeft echter de onnaauwkeurigheid, die hier en daar in hetzelve viel op te merken en de onvolledigheid van hetzelve de bekrooning verhinderd. N°. 2. is geoordeeld, schoon niet geheel verwerpelijk, echter veel mindere waarde dan N°. 1. te bezitten. N°. 3 en 4. konden geheel niet in aanmerking komen. Deze Prijsstof wordt bij herhaling uitgeschreven, en zal de inzending van de Verhandelingen moeten geschieden vóór 1 Januarij 1832.

Voorts is besloten tot de uitschrijving van de navolgende nieuwe Prijsstoffen, met aanbie-

bieding van de Gouden Medaille, of *twee honderd vijftig gulden:*

I. *Een bondig en allezins gegrond Betoog van het overgroot belang der Wonderverhalen, welke in de geschiedenis der geboorte van* JEZUS, *in de Evangeliën van* MATTHEUS *en* LUCAS, *voorkomen, met voorafgaande korte en voldoende opgave van de bewijzen voor de geloofwaardigheid dier verhalen;* in te leveren vóór 1 Januarij 1832.

II. *Welke zijn de verschillende oogpunten, waaruit men de redenering van* PAULUS, Rom. VII. *vooral van* vs. 7. *beschouwd heeft en nog beschouwt? Wat is het oogpunt*, *hetwelk hier de voorkeuze verdient? En hoedanig is de Leer, die wij, volgens hetzelve, in dit Hoofdstuk van den Brief vinden?* om beantwoord te worden vóór 1 December 1831.

Het Genootschap verlangt eene duidelijke en volledige opgave der gevoelens, welke er nopens Rom. VII. zijn in het midden gebragt, en eenigen ingang gevonden hebben. Vooral komt hier in aanmerking de vraag, of PAULUS, te dezer plaatse, het bestaan van zichzelven, toen hij dezen Brief schreef, bedoele, dan wel, of hij, onder het beeld van zijn eigen persoon, iemand buiten het Christendom voor-

stelle. — De opvatting, die zich het meest aanbeveelt, behoort grondig te worden gestaafd.

III. *Wat berigt ons* EUSEBIUS, *in zijne* Kerkelijke Geschiedenis III Boek, 25 Hoofdst. *omtrent het Kanoniek Gezag van de Boeken des Nieuwen Testaments? Hoe strookt hiermede hetgeen, vroeger of later, te dezen aanzien beweerd of vastgesteld is geworden? En welke waarde moeten wij aan die getuigenissen toekennen?* De beantwoording moet geschieden vóór 1 Februarij 1832.

Men verwacht eene Verhandeling, waarin de getuigenissen, die tot het Kanoniek Gezag van het N. T. betrekking hebben, opgegeven, verklaard, onderling vergeleken en, ten aanzien van derzelver geloofwaardigheid, naauwkeurig beoordeeld worden. — Bijzonder behoort dezelve de zwarigheden, welke het boven aangehaald berigt van EUSEBIUS oplevert, weg te nemen. Hoe meer zich eenvoudigheid van voordragt in dit Stuk met grondige navorsching vereenigt, des te meer zal het Genootschap aan zijnen wensch voldaan rekenen.

De Schrijvers, die naar den Prijs dingen, worden verzocht, hunne Namen niet bij de Verhandelingen te stellen, maar dezelve met eene

eene Spreuk te onderschrijven, en er bij te voegen een *verzegeld Briefje*, dezelfde Spreuk tot opschrift hebbende, waarin hunne namen en woonplaatsen gemeld zijn; voorts zich der *kortheid* en *klaarheid* te bevlijtigen, en hunne Verhandelingen in *leesbaar schrift*, liefst in de Nederduitsche of ook in de Latijnsche, Fransche en Hoogduitsche Taal, met Romeinsche Letters, (naardien het met Hoogduitsche karakters en onduidelijk geschrevene niet in aanmerking gebragt wordt), *vrachtvrij*, en, zoo veel mogelijk, met eene bij het Genootschap onbekende hand geschreven, te zenden aan den *Secretaris des Genootschaps* ISAAC SLUITER, *Predikant te 's Gravenhage*, en zich te schikken naar de voorwaarden, in vorige Programmata opgegeven.

Men herinnert de meermalen herhaalde waarschuwing, in vorige Programmata gedaan, dat men zijne bekroonde Verhandelingen, noch afzonderlijk, noch in een ander werk, zal mogen uitgeven, zonder bewilliging dezer Maatschappij.

Het Genootschap behoudt aan zich het regt, om naar goedvinden, te algemeenen nutte, gebruik te maken van al de ingekomene Verhandelingen, en dezelve, schoon er de Prijs niet aan is toegewezen, geheel of ten deele ge-

gemeen te maken, hetzij alleen met bijvoeging der Zinspreuken, door de Schrijvers gebruikt, het zij ook met uitdrukking van hunne namen, indien zij, daartoe verzocht wordende, dezelve gelieven te openbaren.

VER-

VERHANDELING

OVER

De Geloofwaardigheid en het belang van de Boeken der CHRONIKEN *voor de Bijbelsche Geschiedenis.*

DOOR

J. G. DAHLER,

Doctor der Theologie, Professor am Protestantischen Seminarium, und Mitglied der Theologische Facultät zu Strassburg in Elssas.

AAN WIEN EEN GOUDEN EEREPRIJS
IS TOEGEWEZEN.

SCHETS DER VERHANDELING.

INLEIDING. Misbruik van de *Bijbelsche Oordeelkunde* heeft tot vele ongegronde beschuldigingen, ook tegen *de Boeken der Chroniken*, aanleiding gegeven. Tot verdediging van derzelver *geloofwaardigheid*, zullen *eerst* de gronden, waarop deze berust, en *daarna* de ingebragte bedenkingen getoest worden. §. 1. — De plaatsing van deze boeken onder de Heilige Schriften der Israëlieten, en wel in gelijken rang met de *Psalmen* en *de Spreuken van* SALOMO, wekt een gunstig vermoeden van derzelver waarde. Evenwel zal het noodig zijn, door meer algemeene en innerlijke bewijsredenen, die waarde te handhaven. §. 2. — De schijnbare tegenstrijdigheid in deze boeken met de verhalen in de boeken *van* SAMUËL en *der Koningen*, wettigen geenszins de beschuldiging van onwaarheid en bedrog. §. 3. — Wij hebben, volgens den algemeenen regel, ook ten aanzien van den Kronijkschrijver te onderzoeken, of hij de waarheid heeft *kunnen weten*, en heeft *willen zeggen*. Hiertoe dient het onderzoek naar den *persoon*, *leeftijd*, *bronnen*, *bekwaamheid* en goede *trouw* des Schrijvers. §. 4.

EERSTE HOOFDDEEL.

Toetsing der gronden voor de geloofwaardigheid van den Schrijver der Chroniken.

HOOFDSTUK I. *Leeftijd van den Schrijver.* De Schrijver was geen ooggetuige, en heeft na de

Ba-

Babylonische ballingschap geleefd. §. 5. — De naamlijst 1 *Chron.* IX: 3. verv. vergeleken met *Nehem.* XI: 3. verv. geeft ons geen regt om den leeftijd des Schrijvers vóór dien van NEHEMIA te stellen. §. 6. — Evenmin kan uit 2 *Chron.* XXXVI: 22, 23. vergeleken met *Ezra* I: 1—3. de leeftijd des Schrijvers bepaald worden. §. 7. — Uit de gesteldheid der taal en schrijfwijze in deze boeken, heeft men te onregte tot eenen zeer laten leeftijd des Schrijvers besloten. §. 8. — De plaatsing van de *Chroniken*, als de laatste in den Israëlietischen Kanon, is evenmin van dien laten leeftijd een geldig bewijs. §. 9. — En niet geldiger zijn de kenteekenen, die men hieromtrent in sommige plaatsen van deze boeken heeft meenen te vinden. §. 10. — Er bestaat dus geen bewijs, dat de Schrijver later, dan EZRA of NEHEMIA, geschreven heeft. §. 11. — Dat zijn leeftijd niet naauwkeuriger bepaald kau worden, vermindert zijne geloofwaardigheid niet. §. 12.

HOOFDSTUK. II. *Persoon des Schrijvers.*

Dat EZRA de Schrijver zou zijn is eene gissing van sommigen. Met meerdere waarschijnlijkheid mag men aannemen, dat hij tot dem stam van *Levi* behoord heeft. §. 13.

HOOFDSTUK. III. *Bronnen door den Schrijver der* Chroniken *gebruikt.*

De geschriften, welke de Kronijkschrijver zelf aanhaalt, worden opgegeven §. 14. — Dat *de boeken van* SAMUËL en *der Koningen* zijne bronnen zijn geweest, wordt door sommigen, doch zonder genoegzamen grond, beweerd. §. 15. — Veeleer is het waarschijnlijk, dat hij zijne verhalen uit die boeken niet, maar uit andere bronnen ontleend heeft, en dat deze bronnen onderscheiden waren van die, welke door den Schrijver der genoemde boeken ge-

gebruikt zijn. §. 16. — Niet onwaarschijnlijk is de gissing, dat de Schrijver der *Chroniken* de geschriften, die hij aanhaalt, niet zelve voor zich gehad, maar Kronijken, die uit grootere werken waren overgenomen, bij zijn verhaal ten grond gelegd heeft. §. 17. — Over den aard dier bronnen wordt gehandeld §. 18. — Over derzelver geloofwaardigheid §. 19—21. — Over de wijze, waarop de Kronijkschrijver dezelve gebruikt heeft §. 22.

HOOFDSTUK. IV. *Bekwaamheid des Schrijvers.* Wegens zijne betrekking tot den stam van *Levi*, de hulpmiddelen, die hem ten dienste stonden, de kennis, het oordeel en den ijver, waarvan de blijkeu in zijne geschriften voorhande zijn, kan men hem de noodige bekwaamheid niet ontzeggen. §. 23.

HOOFDSTUK. V. *Onpartijdigheid des Schrijvers.* Wanneer men van eenen geschiedschrijver maar geene volslagene onverschilligheid vordert, kan men den Kronijkschrijver den lof niet ontzeggen, dat hij in zijne voorstelling alle stammen van zijn volk, en de Profeten zoo wel als de Priesters, met gelijke onpartijdigheid behandelt. §, 24, 25.

HOOFDSTUK. VI. *Oogmerken van den Schrijver.* Het was minder zijn hoefddoel om de geschiedenis zijns volks te doen kennen, dan om te leeren, hoe de uiterlijke godsdienst eertijds, volgens de wetten, was ingerigt geweest, en om den ijver voor dezelve op te wekken. §. 26, 27.

Uit de vroeger opgegevene gronden wordt de *geloofwaardigheid* van den Schrijver opgemaakt § 28.

TWEEDE HOOFDDEEL.

Toetsing van de Beschuldigingen tegen den Kronijkschrijver ingebragt.

De vooronderstelling, dat de Mozaische wetten eerst ten tijde der Babylonische ballingschap door de Priesters vervaardigd zijn, wordt opgegeven als de eigenlijke reden van de zware beschuldigingen tegen den Kronijkschrijver ingebragt. Terwijl de beschuldigingen zelve door geene geldige bewijzen ondersteund kunnen worden. §. 29.

Hoofdstuk I. *De beschuldiging van onkunde des Schrijvers onderzocht.*

Men zoekt deze beschuldiging te bewijzen door vele voorbeelden, die, of aan de afschrijvers, of aan andere oorzaken, dan onkunde, te wijten zijn, of die de geloofwaardigheid des Schrijvers niet verminderen. §. 30.

Hoofdstuk II. *De beschuldiging van den Schrijver wegens onachtzaamheid onderzocht.*

De bewijzen voor deze beschuldiging bijgebragt, zijn, of fouten van de afschrijvers, of een natuurlijk gevolg van de kortheid des verhaals, of betreffen eenige onbepaaldheid van uitdrukkingen, of zijn, eindelijk, uit onderscheidene overleveringen ontstaan. §. 31.

Hoofdstuk III. *Onderzoek, of de Schrijver door wonderzucht gedreven zij.*

De beschuldiging, dat de Schrijver door wonderzucht gedreven zou zijn om de geschiedenis te vervalschen, komt van menschen, die in het geheel geene wonderen erkennen willen. Maar dit geeft hun geen regt om het zelfde ongeloof van de Bijbelschrijvers te vorderen. Alleen komt hier in aanmerking, of de Schrijver, uit wonder

derzucht, zijne verhalen opzettelijk vervalscht hebbe. §. 32. Blijkbaar is het wonderbare in de *Chroniken* niet meer, dan in de boeken *der Koningen*. De beschuldiging van verdichting onderzocht, ten aanzien van 1 *Chron.* XXI. §. 33. — 1 *Chron.* XVIII: 11—19. wordt verdedigd, §. 34. — 2 *Chron.* VII: 1. §. 35. — 2 *Chron.* XIII: 3—20. §. 36. — 2 *Chron.* XVIII: 31. §. 37. — 2 *Chron.* XX. §. 38. — 2 *Chron.* XXVI: 16—21. §. 39. — 2 *Chron.* XXXII: 20—22. §. 40. — en 2 *Chron.* XXXII: 25, 31. §. 41. — De beschuldiging, als ongeldig, wordt afgewezen. §. 42.

HOOFDSTUK. IV. *Onderzoek, of de Schrijver aan overdrijving zich schuldig make.*

Deze beschuldiging betreft eigenlijk sommige groote getallen, die men meent, dat de Schrijver willekeurig tot in het ongeloofelijke vermeerderd heeft. Evenwel vele plaatsen zouden eer het tegendeel aantoonen. §. 43. — De beschuldiging wordt getoetst, ten aanzien van 1 *Chron.* XI: 23. §. 44. — 1 *Chron.* XVIII: 4. §. 45. — 1 *Chron.* XIX: 7. §. 46. — 1 *Chron.* XXI: 5, 6. §. 47. — 1 *Chron.* XXI: 25. §. 48. — 2 *Chron.* II: 10. §. 49. — 2 *Chron.* III: 4. §. 50. — 2 *Chron.* XIV: 8. §. 51. — 2 *Chron.* IX: 25. §. 52. — De slotsom, hieruit opgemaakt, ten voordeele van den Schrijver, §. 53.

HOOFDSTUK. V. *De beschuldiging van bijgeloovigheid des Schrijvers onderzocht.*

Veel wordt den Schrijver als bijgeloof aangerekend, wat zulks niet is. §. 54. — Dit wordt in voorbeelden aangewezen, als 2 *Chron.* VII: 11—15. §. 55. — 2 *Chron.* VIII: 11. §. 56. — 2 *Chron.* XVI: 7—9. §. 57. — 2 *Chron.* XVI: 12. §. 58. — 2 *Chron.* XX: 3—13. §. 59. — 2 *Chron.* XXVIII: 20, 21. §. 60.

HOOFDSTUK VI. *De beschuldiging van den Schrijver wegens onbillijke vooringenomenheid jegens de Levieten onderzocht.*

Deze beschuldiging gaat uit van de vooronderstelling, dat de Israëlietische Wetgeving en godsdienstige verordeningen niet van MOZES, maar uit veel latere tijden afkomstig zijn. Het is dus noodig, de echtheid der Mozaïsche Wetgeving te staven. §. 61. — Met dit oogmerk wordt over den aard der *Godsregering*, over de inrigting van den Israëlietischen Staat, over de vermelding van de Mozaïsche instellingen in de overige Bijbelboeken, en meer bijzonder over de Priesters en Levieten gehandeld. §. 62 — 69. — Nadat alzoo het hoofdbewijs tegen den Kronijkschrijver, uit het stilzwijgen der overige Bijbelboeken ontleend, vervallen is, wordt de beschuldiging zelve meer bijzonder getoetst. Voorloopig wordt toegestemd, dat er in 2 *Chron.* XXIII. eenige zwarigheid bestaat, die evenwel niet onoplosselijk is. §. 70. — De beschuldiging, dat de Schrijver overal, en te onregte, de Levieten heeft ingevoerd, wordt onderzocht ten aanzien van 2 *Chron.* XI: 13. §. 71. — 1 *Chron.* VI: 28, 33. §. 72. 1 *Chron.* XIII, XV. §. 73. — 1 *Chron.* XXIII — XXVI. §. 74. — 2 *Chron.* V: 11 — 13. §. 75. — 2 *Chron.* VII: 6. §. 76. — 2 *Chron.* XVII: 7 — 9. §. 77, 78. — 2 *Chron.* XIX: 8. §. 79. — 2 *Chron.* XX: 14. §. 80. — 2 *Chron.* XXIII. §. 81. — 2 *Chron.* XXIV: 5. §. 82. — 2 *Chron.* XXIV: 20 — 22. §. 83. — 2 *Chron.* XXXIV. §. 84. — De beschuldiging, dat de Schrijver aan de Levieten te hooge eer en voorregten zal hebben toegekend, wordt onderzocht ten aanzien van 1 *Chron.* XVI: 1. §. 85. — 1 *Chron.* XVIII: 17. §. 86. — 1 *Chron.* XXI: 6. §. 87. — 2 *Chron.* VI: 13. §. 88. — 2 *Chron.* XIII. en XII: 6. §. 89. — 2 *Chron.* XXIX: 34. §. 90. — 2 *Chron.* XXXI: 5 — 7.

§. 91.

§. 91. — 2 *Chron.* XXXVI: 14. §. 92. — De beschuldiging, als ongegrond, wordt afgewezen, §. 93.

HOOFDSTUK VII. *De beschuldiging van den Schrijver, wegens onbillijke vooringenomenheid met de uiterlijke Godsvereering onderzocht.*

De Schrijver had ten doel, om belangstelling voor de uiterlijke Godsvereering op te wekken. Dit oogmerk, in zich zelf niet berispelijk, wordt door zijne beschuldigers miskend. §. 94. — De Schrijver wordt beschuldigd, opzettelijk verzwegen te hebben al wat der Israëlietische Eeredienst nadeelig kon zijn. Hiertoe brengt men de volgende plaatsen: 1 *Chron.* XXI: 18, 28. §. 95. — 1 *Chron.* XIII: 14. XV: 1. §. 96. — de geschiedenis van SALOMO, §. 97 — 2 *Chron.* IX: 4. §. 98. — 2 *Chron.* XI, XII. §. 99. — 2 *Chron.* XXIV: 2. en eenige andere plaatsen. §. 100. — Men beschuldigt hem ook, dat hij de uiterlijke Godsvereering bovenmate zoekt te verheffen, en beroept zich daartoe op 1 *Chron.* XXII. §. 101. — 1 *Chron.* XXVIII, XXIX. §. 102. — 2 *Chron.* I. §. 103. 2 *Chron.* II: 3. §. 104. — 2 *Chron.* VIII: 13. §. 105. — 2 *Chron.* XXIX—XXXI. §. 106. — 2 *Chron.* XXXII: 2—8. §. 107. — en 2 *Chron.* XXXV: 1—19. §. 108. — Verder wordt hem te laste gelegd, dat hij die Koningen, welke de tempeldienst begunstigd hadden, tegen de waarheid aan, in een gunstig daglicht heeft zoeken voor te stellen, als DAVID, SALOMO, ASA, JOSAFAT, HIZKIA en anderen. §. 109. — en dat hij, evenzeer tegen de waarheid aan, andere Koningen als ongelukkig en misdadig voorstelt, zoo als JORAM, JOAS, ACHAZ en anderen, §. 110. — Hierna wordt de slotsom ten voordeele van den Schrijver opgemaakt, en deszelfs onpartijdigheid met nog eenige andere redenen en voorbeelden gestaafd §. 111.

HOOFDSTUK VIII. *De beschuldiging van partijdigen haat des Schrijvers tegen het Rijk van Israël onderzocht.*

De beschuldiging, dat de Schrijver jegens het Rijk van *Juda* gunstig, maar tegen dat van *Israël* vijandig gezind was, wordt eerst in het algemeen beoordeeld en wederlegd. §. 112. — Dat hij de geschiedenis van het Rijk van *Israël* minder opzettelijk behandeld heeft, wordt toegestemd, maar het onwettige van de daaruit afgeleide beschuldiging aangetoond. §. 113. — Daarna wordt afzonderlijk gehandeld over zijne voorgewende partijdigheid voor het Rijk van *Juda*, welke men daarin meent te vinden, dat hij de afgoderij van dit rijk bedekt. §. 114. — De Koningen van hetzelve in een te gunstig daglicht heeft voorgesteld, §. 115. — en den stam *Juda* den magtigsten van allen genoemd heeft. § 116. — Nog worden hiertoe gebragt 2 *Chron.* II: 17. §. 117. — 2 *Chron.* VIII: 2. §. 118. — 2 *Chron.* XIII: 6. §. 119. — 2 *Chron.* XV: 9. §. 120. — en 2 *Chron.* XXVIII: 8—15. §. 121. — Over den partijdigen haat tegen het Rijk van *Israël*, welke den Schrijver te laste gelegd wordt, wordt nu nog gehandeld tot verdediging van 1 *Chron.* VII: 21. §. 122. — 2 *Chron.* XVII: 4. §. 123. — 2 *Chron.* XIX: 2, 3. §. 124. — 2 *Chron.* XX: 35—37. §. 125. — 2 *Chron.* XXI: 12—15. §. 126. — 2 *Chron.* XXII: 7. §. 127. — en 2 *Chron.* XXV: 5—10. §. 128.

Na de wederlegging van alle ingebragte beschuldigingen, en de opgave van de gronden voor de geloofwaardigheid des Schrijvers, wordt nu de slotsom opgemaakt. §. 129.

DERDE HOOFDDEEL.

Belangrijkheid van de Boeken der Chroniken *voor de Bijbelsche Geschiedenis.*

Wij vinden in deze Boeken niet onbelangrijke bijdragen voor

voor de Bijbelsche Geschiedenis, benevens ophelderingen, aanvullingen en verbeteringen van sommige plaatsen in de Boeken van SAMUËL en *der Koningen*. §. 130. — Hiervan worden eenige voorbeelden opgegeven, ontleend uit de geslachtregisters. §. 131. — Uit de betrekking van JOAB tot DAVID, de bestemming van *Moria* tot den tempelberg, het feest na de inwijding des tempels, de onderwerping van ACHAZ aan de Assyriërs. §. 132. — De verdiensten van DAVID omtrent de Godsvereering, de troonsbeklimming van SALOMO, en eenige andere bijzonderheden. §. 133. — Uit deze Boeken kan de tekst verbeterd worden van 2 *Sam*. XXIII. VI: 13. VIII: 18. XXI: 19. XXIV: 13. §. 134. — Ook tot godsdienstige leering en stichting waren deze Boeken voor de Israëliten, en zijn zij nog voor ons belangrijk. §. 135.

REGISTER VAN BIJBELPLAATSEN.

1 *Kon.*

VER-

VERBETERINGEN.

Bl. 18. *reg.* 1. aan deze *lees*: deze
„ 22 *aant.* 10. *reg.* 19. uit *lees*: als uit
„ 25. *aant.* 10. *reg.* 5. gevoed *lees*: gevoegd
„ 29. *aant.* 12. *reg.* 15. סְבִירוּת *lees*: סגירות
„ 33. *aant.* 14. *reg.* 2. Afd. *lees*: Hoofdst.
„ 46. *aant.* 27. *reg.* 1. XXXIII. *lees*: XXXII.
„ 50. *aant.* 33. *reg.* 4. Hierachter moet nog volgen: 2 *Chron.* XXVI: 1. UZZIA 2 *Kon.* XV: 1. AHAZIA
„ 51. *aant.* 35. *reg.* 6. XXX. *lees*: XXXI.
„ 70. *aant.* 48. *reg.* 1. 25 *lees*: 15.
„ 79. *reg.* 26. PEKACH *lees*: PEKAH
„ 97. *aant.* *reg.* 1. maar *lees*: waar
„ 99. *reg.* 3. *slordigheid* lees: *onachtzaamheid*
„ 100. *aant.* 67. *reg.* 12. PERET *lees*: PEREZ
„ ——————— 20. 1 *Sam.* lees: 2 *Sam.*
„ 103. *aant.* 68. *reg.* 3. 2 *Chron.* lees: 1 *Chron.*
„ 112. *reg.* 1, 2. verhandeld *lees*: verhaald
„ 115. *aant.* *reg.* 1. A *lees*: Al-
„ 118. *reg.* 9. vermeldt *lees*: vermijdt
„ 158. *reg.* 18. die *lees*: drie
„ 198. *reg.* 26. 1 *Chron.* lees: 2 *Chron.*
„ 217. *reg.* 9. 1 *Chron.* lees: 2 *Chron.*
„ 224. *aant.* 94. *reg.* 2. 105. *lees*: 805.
„ 244. *reg.* 29. XXXII *lees*: XXXIII.
„ 266. *reg.* 27. 1—5 *lees*: 1—5, 14.

Bl. 271.

bl. 271. *reg.* 27. bij het woord *oudheid* had in eene aanteekening moeten staan: Zie 2 *Sam.* VII: 16. 1 *Kon.* VIII: 25. *Psalm* LXXXIX: 29, 38.

„ 272. *reg.* 6. Israëlieten *lees:* de Israëlieten

„ 296. *aant.* 108. *reg.* 12. XV: 12. *lees* XV: 4, 12.

VERHAND.

VERHANDELING

OVER

De geloofwaardigheid van de Boeken der Chroniken, *en derzelver belang voor de Bijbelsche geschiedenis.*

INLEIDING.

§ 1.

De toetsing van de echtheid en de geloofwaardigheid der schriften, welke uit de oudheid tot ons zijn gekomen, is in vroegere tijden te veel veronachtzaamd geworden. Maar nadat sedert de helft der laatstvoorgaande eeuw geleerde onderzoekers hunne aandacht op de Heilige Schriften vestigden, ten einde het echte van het onechte af te scheiden, hebben deze onderzoekingen, hetgeen niet ontkend mag worden, vele vooroordeelen uit den weg geruimd, vele waarheden nader bevestigd, en alzoo aan de goede zaak van Rede en Openbaring wezenlijk voordeel aangebragt. Hebben al eenige schrijvers toegegeven

aan overdrevene twijfelzucht, valsche grondbeginselen aangenomen, of goede regels verkeerdelijk toegepast; zoo behoeft men zich daarover niet te verwonderen, en veel minder deswegens *de Bijbelsche Oordeelkunde* zelve te berispen. Want in zulk eene wetenschap, waarin vroegere onderzoekingen den weg nog niet hebben gebaand, kan de menschelijke geest niet anders, dan door velerlei afwijkingen, en naar de eene en naar de andere zijde, den juisten middelweg, die tot de waarheid geleidt, leeren vinden; en heeft hij al de regte grondbeginselen ontdekt, dan nog dwaalt hij dikwerf in derzelver toepassing. Maar ook die afwijkingen zelve hebben der waarheid meer voordeel dan schade toegebragt. Want zij hebben tot naauwkeuriger onderzoek aanleiding gegeven, en de klippen aangewezen, welke men te vermijden had. Zoo hebben de aanvallen van sommige geleerden op *de Boeken der Chroniken*, tot waarschuwing van anderen, bewezen, dat men bij zulke onderzoekingen zich niet door vooroordeelen of hartstogten mag laten verblinden, noch onbewezene vooronderstellingen ten grond mag leggen, en stellingen daarop gronden; indien men ten minste tot overtuigende slotsommen geraken wil. Wilde men alle ongegronde beschuldigingen en valsche meeningen, welke tegen deze boeken zijn ingebragt, afzonderlijk nagaan, en in hare naaktheid ten toon stellen; men zou dan een uitvoerig boek

moe-

moeten schrijven. Ik ben dus alleen voornemens, om de gronden, waarop de geloofwaardigheid van *de Boeken der Chroniken* berust, te onderzoeken; en daarna, wanneer de lezer alzoo eerst in staat gesteld is, om zelf te beoordeelen, welk eene kracht van bewijs daarin gelegen zij, de daartegen ingebragte bedenkingen ter toetsing te brengen; hetgeen zonder al te groote uitvoerigheid zal kunnen geschieden, dewijl een goed deel der twijfelingen, te gelijk met de gronden, waarop zij steunen, moet wegvallen. En na dit alles zal nog noodig zijn, om in eenige opmerkelijke voorbeelden aan te toonen, hoezeer partijdige achterdocht de denkwijze van onze tegenstanders vervalscht heeft. — Voor het overige zal niemand, die den aard van dusdanige onderzoekingen kent, hier geheel ontwijfelbare uitkomsten verwachten. Meestal is alleen eene meerdere of mindere mate van waarschijnlijkheid hier mogelijk, en altijd blijven er eenige zwarigheden overig, die, bij gemis van voldoende narigten, niet zoo kunnen weggenomen worden, dat een ieder te vreden zij. Maar wie daarom de geloofwaardigheid dezer boeken niet aannemen wil, moet ook de geheele geschiedenis der vroegere tijden verwerpen (1).

§. 2.

(1) De geschriften, waarin de geloofwaardigheid der *Chroniken* bestreden is, zijn: W. M. L. DE WETTE,

§. 2.

De boeken der *Chroniken* maken ongetwijfeld een gedeelte uit van de nationale Schriften der Is-

Kritischer Versuch über die Glaubwürdigkeit der Chronik, mit Hinsicht auf die Geschichte der Mozaischer Bücher und Gesetsgebung, Halle, 1806. 8. ook onder den titel van: *Beiträge zur Einleitung in das A. T.* 1 Th. — Hiermede moet vergeleken worden van denzelfden Schrijver, *Einleitung in die Bibel A. und N. Test.* 1 Th. Berlin, 1817. 8. — Verder C. P. W. GRAMBERG, *die Chronik nach ihrem geschichtlichen Charakter und ihrer Glaubwürdigkeit neu geprüft*. Halle 1823. 8.

Tot verdediging van de geloofwaardigheid dezer boeken, zie men J. G. DAHLER, Dissert. *de librorum Paralipomenωn auctoritate atque fide historica*, Argentorati. 1819. 8. En van denzelfden *Nochmalige Prüfung der Glaubwurdigkeit der Bücher der Chronik*, in de *Theologische Nachrichten der neuesten Theologischen Annalen, herausgegeben von* J. SCHULTHESS, Zurich, 1826. Novemb. s. 439. ff. — [Het schijnt niet ongepast te herinneren, dat deze DAHLER ook de Schrijver van de Verhandeling is, welke thans door het Genootschap wordt uitgegeven. Haalt hij zichzelven als een' vreemde aan, dit heeft deze goede reden, dat hij, vóór de bekrooning van zijn werk onbekend wilde blijven. Bij de vertaling heeft men gemeend, ofschoon die reden natuurlijkerwijze niet meer bestaat, geene verandering in dezen te moeten maken. *Vert.*] Men kan hiermede vergelijken, wat door EICHHORN, BERTHOLDT, JAHN, en anderen, in hunne geschriften ter *inleiding in het Oude Testament*, over de Boeken der Chroniken gezegd is geworden.

Israëlieten, welke zij erkenden, als onder den invloed van Gods geest geschreven, en tot hun heil door God hun geschonken. Als zoodanig hebben ook JEZUS en zijne Apostelen dezelve aangenomen, ofschoon zij zich niet bepaaldelijk over ieder afzonderlijk boek van den Israëlietischen Kanon hebben verklaard. En hoewel zij al niet geacht kunnen worden, het tot hunne roeping gerekend te hebben, om oordeelkundige onderzoekingen over deze boeken in het werk te stellen, zoo hebben zij toch wel moeten kunnen onderscheiden, wat goddelijk en wat menschelijk, wat Gode waardig of onwaardig zij. In dit opzigt, zou men dus mogen verwachten, dat niemand het gewaagd zou hebben, om één van deze boeken verdacht te maken, als het werk van eenen bedrieger, die de geschiedenis opzettelijk vervalscht zou hebben, om aan zijne verderfelijke dwaalbegrippen meerder gezag, of aan zijne onedele hartstogten voldoening te geven. Het moge waar zijn, dat de Israëlieten aan de schrijvers der zoogenoemde *Heilige Schriften*, (*Hagiographa*,) minder gezag hebben toegekend, dan aan de overige Bijbelschrijvers, die zij met den naam van *Profeten* bestempelden (2). Maar toch waren de

(2) [Ten behoeve van sommige lezers merken wij aan, dat de bijbelboeken bij de Joden verdeeld waren in *de Wet*, *de Profeten*, en *de heilige Schriften*. Tot de *Profeten* behoor-

de *Psalmen* en *de Spreuken van* SALOMO bij hen in te hooge achting, dan dat zij dezelve met het werk van eenen bedrieger in gelijken rang geplaatst zouden hebben. En is het ons al niet mogelijk te bepalen, in hoeverre de verzamelaars van den Kanon met beleid en scherpzinnigheid zijn te werk gegaan, en aan welke kenteekenen zij de geschriften, die zij der opneming waardig keurden, onderscheiden hebben van dezulken, die deze eer onwaardig waren, zoo mag toch de eerbied, welke het Israëlietische volk voor zijne Heilige Schriften koesterde (3), ons ten genoegzamen waarborge verstrekken, dat zij geen verdacht, om nu nog niet te zeggen een kennelijk onwaardig geschrift in hunne verzameling zullen hebben opgenomen. — Intusschen, daar zij, die de geloofwaardigheid der *Chroniken* bestreden hebben, door deze gronden zich daarvan niet hebben laten afschrikken, zal het ons vergund en noodig wezen, op den eigenen bodem, waarop zich onze bestrijders gesteld hebben, ook de verdediging te voeren, en alzoo te onderzoeken, in hoeverre, naar de regelen, volgens

hoorden ook de Schrijvers van *de boeken van* SAMUËL en *der Koningen*. Tot de *heilige Schriften* werden gerekend *de Psalmen*, de geschriften van SALOMO, EZRA, NEHEMIA, *de Chroniken*, en eenige anderen. Op deze verdeeling wordt gedoeld *Luc.* XXIV: 44. *Vert.*].

(3) Zie JOSEPHUS, *contra Apionem*, I. 8. p. 1036. sq. edit. Colon. 1691. fol.

gens welke de geloofwaardigheid der geschiedschrijvers in het algemeen getoest wordt, die der *Chroniken* verdedigd kunne worden.

§. 3.

Dat de verhalen, die wij in de *Chroniken* lezen, niet altijd overeenstemmen met die, welke in de boeken van SAMUËL en der *Koningen* gevonden worden; ja zelfs somtijds daarmede geheel schijnen te strijden, dit is reeds lang opgemerkt geworden (4). Ook hebben de uitleggers, met meer of min gelukkig gevolg, pogingen in het werk gesteld, om die moeijelijkheden weg te nemen. Maar al konden zij ook niet allen op geheel voldoende wijze weggenomen worden, zoo wordt echter de geloofwaardigheid der geschiedschrijvers daardoor nog niet aan het wankelen gebragt. Want niet ligtelijk zullen er meerdere geschiedschrijvers gevonden wor-

(4) De Rabbijnen hebben deze zwarighedem op rekening gesteld van de bedorvene handschriften, die EZRA vergeleken, en waaruit hij slechts het beste gekozen zal hebben. Zie *Rich.* SIMON, *Hist. Crit. du V. Test.* L. I. Ch. 4. p. 27. — DU PIN zegt, *Dissertations préliminaires.* T. I. L. I. Ch. 3. p. 269: „ Il y a néanmoins des „ contradictions apparentes entre la chronologie de ces li„ vres, et celle du livre des Rois, qu' il est assez difficile, „ mais non pas tout à fait impossible d'accorder."

worden, die in het verhalen van dezelfde gebeurtenissen, in alle bijzonderheden onderling overeenstemmen. Zulke schijnbare tegenstrijdigheden komen het meeste voor bij zulke Schrijvers, die niet breedvoerig verhalen, en die zich bedienen van de taal des dagelijkschen levens, zoo als de Schrijvers, waarover wij nu spreken. Dewijl dit dus geen genoegzamen grond oplevert, om de geloofwaardigheid der *Chroniken* te loochenen, en deze toch ontkend worden moest, wanneer men de vooronderstelling van den zeer laten oorsprong der Mozaïsche boeken wilde doen doorgaan, heeft men getracht den Schrijver verdacht te maken, van opzettelijk de geschiedenis vervalscht te hebben, ten einde hem zoo alle geloof te kunnen ontzeggen. Maar dat deze beschuldigingen niets minder, dan grondig bewezen zijn, zal in het vervolg van onze Verhandeling onwedersprekelijk worden aangetoond.

§. 4.

Welgegrond en zeker is de oude regel, volgens welke de geloofwaardigheid eens geschiedschrijvers gerekend wordt af te hangen van deze twee voorwaarden: dat hij de waarheid naauwkeurig *heeft kunnen weten*, en *heeft willen zeggen.* Ten aanzien van de eerstgestelde voor-

waar-

waarde, heeft de ooggetuige eener gebeurtenis veel vooruit boven de genen, die hunne berigten alleen uit de tweede of derde hand ontvangen kunnen; omdat hierbij een omslagtiger onderzoek gevorderd wordt over de door hen gebruikte bronnen, hetwelk niet ligtelijk, zoo volledig, als noodig is, kan in het werk gesteld worden. Evenwel, wanneer zoodanige Schrijver openlijke gedenkstukken, of andere zekere bronnen gebruikt, en beide zijne bekwaamheid en trouw in derzelver gebruik genoegzaam getoond heeft, kan toch ook zijne geloofwaardigheid tot eenen hoogen trap opklimmen, en in zeker opzigt zelfs die van den ooggetuige overtreffen: in zoo verre deze namelijk meestal slechts het uitwendige der gebeurtenis, en ook dit dikwerf nog slechts partijdig kan waarnemen. Want de geheime drijfveeren zijn meestal voor het oog des naasten toeschouwers verborgen, en worden eerst in lateren tijd aan het licht gebragt. Daarenboven komt ook de uiterlijke toestand van den getuige in aanmerking, voor zoo verre hij daardoor in staat is gesteld, om juist te zien, onpartijdig te oordeelen, en het verband van oorzaken en gevolgen naar waarheid te doorgronden. Moeijelijk is dit onderzoek, wanneer de persoon des verhalers, zijn uitwendige toestand, en de bronnen, die hem ten dienste stonden, niet bekend zijn; zoodat

men alleen, door eene naauwkeurige toetsing zijner woorden, zijne bekwaamheid, om de waarheid te zeggen, met waarschijnlijkheid beoordeelen kan; terwijl ook de slotsom van dit onderzoek alleen voor zekere mate van waarschijnlijkheid vatbaar is. En dit is juist het geval, waarin wij ons ten aanzien van den Schrijver der *Chroniken* bevinden. Wij willen dus beproeven, hoe ver de toetsing van zijn geschrift ons brengen kunne, om zijn' *persoon*, *leeftijd*, *bronnen*, benevens zijne *bekwaamheid* en *trouw* in derzelver gebruik te beoordeelen.

EER-

EERSTE HOOFDDEEL,

TOETSING DER GRONDEN VOOR DE GELOOFWAARDIGHEID VAN DEN SCHRIJVER DER CHRONIKEN.

EERSTE HOOFDSTUK,

Leeftijd van den Schrijver.

§. 5.

De Schrijver van de *Chroniken* was geen ooggetuige der gebeurtenissen, die hij verhaalt. Hij wil ook niet daarvoor gehouden worden. Want niet alleen doorloopt hij de geschiedenis zijns volks vóór de Babylonische ballingschap, en eindigt zijn verhaal met het besluit van den Koning CYRUS, hetwelk aan deze ballingschap een einde maakte; maar ook beroept hij zich menigmalen op de getuigenis van vroegere Schrijvers. Dewijl nu *de Boeken van* SAMUËL en *der Koningen* waarschijnlijk in de ballingschap

schap geschreven zijn geworden (5), zoo zijn de Boeken der *Chroniken* ongetwijfeld later opgesteld. De vraag kan dus hier alleen wezen, hoe lang na den terugkeer uit de ballingschap de Schrijver zijne Boeken heeft aan het licht gebragt. Hieromtrent geeft ons zijn geschrift de volgende opmerkingen aan de hand, tot welke wij ons bij gemis van andere berigten, bepalen moeten.

§. 6.

Vooreerst. In zijne geslachtregisters, zoowel als in zijne historische berigten, bepaalt zich de Schrijver, indien wij het slot zijner Boeken uitzonderen, doorgaans tot de tijden vóór de Babylonische ballingschap, en veroorlooft zich niet een' blik te slaan op latere tijden of gebeurtenissen, hoe veelvuldige aanleiding hem daartoe ook gegeven werd. Dit zou ons op het ver-

(5) De Schrijver van *de Boeken der Koningen*, die zijn verhaal juist dáár aanvangt, waar *de Boeken van* SAMUËL den draad des verhaals hadden afgebroken, spreekt aan het slot, van de regering des Persischen Konings *Evilmerodach.* Hij heeft dus zijn werk niet vroeger voltooid. Daarentegen mag men ook wel vooronderstellen, dat hij het einde der ballingschap niet met stilzwijgen zou zijn voorbijgegaan, indien het had plaats gehad, vóór dat hij schreef.

vermoeden kunnen brengen, dat hij zoo onmiddellijk na het eindigen der ballingschap geschreven heeft, dat nog geene merkwaardige gebeurtenis zijner dagen hem belangrijk genoeg toescheen, om in zijn verhaal opgenomen te worden. Doch andere opmerkingen laten niet toe, dit aan te nemen. — Anders overal getrouw aan zijn opgegeven ontwerp, maakt hij slechts eenmaal eene uitzondering. Namelijk in het *eerste Boek*, Hoofdst. IX: 3, verv. waar hij een gedenkstuk in zijn verhaal heeft ingelascht, hetwelk eene optelling van de inwoners van *Jeruzalem* in zich bevat, die in vele opzigten overeenkomt, maar ook menigmalen verschilt met soortgelijke optelling, die bij NEHEMIA, Hoofdst. XI: 3, verv. gevonden wordt. Dit zou ons den weg kunnen banen, om den leeftijd van den Schrijver te gissen, zoo wij slechts wisten, wanneer die lijst van inwoners vervaardigd zij. Maar dezelve heeft geene dagteekening. Wanneer wij hier eene volledige opgave van alle toenmalige inwoners vonden, dan zou deze lijst, daar het getal van inwoners nog niet zeer groot is, spoedig na den terugkeer uit de ballingschap moeten zijn opgemaakt. Maar ook dit laat zich niet vooronderstellen. T. a. pl. vs. 15. komt zekere Leviet MATTHANJAH voor, wiens achterkleinzoon bij NEHEMIA, t. a. pl. vs. 22. UZZI genoemd wordt. Men mag daaruit afleiden, dat

de

de naamlijst in het Boek van NEHEMIA ongeveer twee of drie geslachten jonger is, dan die in de *Chroniken*. Echter geeft ons dit nog geen regt, om den Schrijver der *Chroniken* een' zoo veel hoogeren ouderdom toe te kennen, dan aan NEHEMIA. Want, ofschoon later levende, kon hij toch wel een ouder gedenkschrift in de staatsstukken gevonden hebben, hetwelk der opmerking van NEHEMIA ontgaan was.

§. 7.

Ten tweede. Dewijl de Schrijver der *Chroniken* aan het slot van zijn geschrift het begin van het besluit van CYRUS aanhaalt, waarmede EZRA zijn verhaal begint, hebben eenigen hieruit afgeleid, dat beide geschriften van denzelfden Schrijver zouden wezen (6), en anderen meenen daarom, dat de *Chroniken* na het Boek van EZRA geschreven zouden zijn (7). Maar noch de eene gevolgtrekking, noch de andere is naauwkeurig. Want al nemen wij aan, dat de twee laatste verzen van de *Chroniken* van den Schrijver zelven, en niet door eene latere hand daarbij gevoegd zijn, dan blijft toch nog de

(6) Zoo dachten bijv. DE GROOT, CARPZOV, EICHHORN.

(7) GRAMBERG, t. a. p. s. 5.

de vraag overig: waarom moet juist de Schrijver deze verzen uit EZRA, of deze uit genen hebben afgeschreven? Was niet het besluit des Konings buitendien genoeg bekend? En kan het geen andere Schrijver dan juist EZRA geweest zijn, die, van het einde der ballingschap sprekende, het besluit des Konings wilde aanhalen, om daarmede zijn verhaal te eindigen, en die het slechts zoo verre afschreef, als noodig was, om de vergunning aan te wijzen, die CYRUS gaf aan alle Israëlieten in zijn rijk, om zich naar Palestina te begeven? Was dit in iederen Schrijver niet even natuurlijk, als dat EZRA zijn verhaal van den terugkeer des volks uit de ballingschap, met dit besluit aanving? Wanneer dan beide Schrijvers, onafhankelijk van elkander, hebben kunnen doen, wat zij deden; zoo laat zich uit deze bijzonderheid, de tijd, wanneer de *Chroniken* geschreven zijn, niet bepalen.

§. 8.

Ten derde. Uit de gesteldheid der taal en de schrijfwijze in de Boeken der *Chroniken* heeft men bewijzen ontleend, om den Schrijver tot eenen zeer laten leeftijd terug te zetten. GESENIUS zegt: „ Zoo veel is duidelijk, dat de „ *Chroniken* ons eene vele eeuwen latere om- „ werking der gelijkluidende plaatsen in *de Boeken*

„ *ken van* SAMUËL en *der Koningen*, leveren.
„ Er werden bij dezelve niet alleen meermalen
„ latere spreekwijzen en spellingen in plaats
„ der vroegere gesteld; maar ook moeijelijke
„ en ongewone woordvoegingen met meer ge-
„ wone verwisseld, moeijelijke woorden opge-
„ helderd, en andere moeijelijkheden; harde
„ uitdrukkingen, en dergelijken, zoo opgelost
„ en verzacht, dat de lezingen van den lateren
„ bearbeider veelal het aanzien hebben van aan-
„ teekeningen" (8). Dit oordeel zoekt GE-
SE-

(8) *Geschichte der Hebraeischen Sprache und Schrift* s. 38. Zie ook BERTHOLDT *Einleitung* Th. III. s. 986. ff. DE WETTE *Einleitung* Th. I. §. 189. GRAMBERG s. 5. ff. Tegen de geldigheid van vele door GESENIUS, en van onderscheidene door GRAMBERG bijgebragte voorbeelden, kan men nog al het een en ander inbrengen. Sommige laten zich op andere wijze verklaren. Vele komen ook in vroegere geschriften voor, of het zijn ἅπαξ λεγόμενα, hoedanige men in ieder boek vindt, zonder dat men zeggen kan, dat zij vroeger niet gebruikelijk waren. Persische woorden komen ook in EZRA, ja zelfs reeds bij JESAJAS voor, (Hoofdst. XXX: 33. XXXV: 7. XXXIX: 2.) Zie GESENIUS, *Commentar über Jesaia.* De latere spelling zou men eer voor een werk uit de tijden der ballingschap, of uit het naastvolgende tijdvak, dan van latere dagen mogen houden. Dat vele kantteekeningen der *Masorethen*, (*Kri*) met de lezingen in den tekst der *Chroniken* overeenstemmen, laat zich met vele waarschijnlijkheid daaruit afleiden, dat de afschrijvers of de *Masorethen* die verschillende lezingen uit de gelijkluidende plaat-

SENIUS met eene menigte van voorbeelden van iedere soort te staven. Men kan nu wel toegeven,

plaatsen der Chroniken, op den kant hebben aangeteekend. Wanneer de Schrijver, I *Chron.* XIX: 4. voor het onkiesche woord שְׁתוֹת, dat II *Sam.* X: 4. gevonden wordt, eene voegzamer uitdrukking bezigt, zoo zou men hieruit mogen opmaken, dat hij in eenen tijd geschreven heeft, toen de Hebreeuwsche spraak nog niet verstorven was. Want ten aanzien eener doode taal is het gevoel van onkieschheid toch niet zoo levendig meer, dat men het noodig zal achten, welluidender uitdrukkingen voor andere in de plaats te stellen. Echter durven wij op dezen grond niet voortbouwen. Want indien deze opmerking algemeen geldende was, dan zou daaruit volgen, dat de Schrijver der *Boeken van* SAMUËL, en zelfs reeds de opsteller van het geschrift, dat in die boeken ten grondslag ligt, eerst na het versterven der Hebreeuwsche spraak geleefd zouden hebben, hetwelk toch niemand zal willen vooronderstellen. Ook laat zich de tijd niet bepalen, wanneer de Hebreeuwsche spraak opgehouden hebbe eene levende taal te zijn. — De onkunde der Hebreeuwsche taal, waarvan men, op grond van eenige voorbeelden, den Schrijver der *Chroniken* beschuldigt, al laat men ook die voorbeelden als geldig doorgaan, wettigt nog niet het vermoeden van een' zoo laten leeftijd. Het spraakgebruik b. v., volgens hetwelk *schepen van Tharsis* niet alleen *schepen, die naar Tharsis varen*, maar ook in het algemeen *groote zeeschepen* beteekenden, kan zeer wel, even als de ligging van *Tharsis*, in de honderd jaren, die van het begin der ballingschap tot op EZRA verloopen zijn, daar alle betrekking met de Feniciërs en hunne scheepvaart had opgehouden, in vergetelheid zijn geraakt. — De geleerde Recensent van het geschrift van GRAMBERG,

 in

ven, dat aan deze kenteekenen van een' lateren leeftijd getuigen. Maar dezen leeftijd meer naauwkeurig te bepalen, zal men wel voor onmogelijk achten, indien men de gesteldheid dier tijden voor oogen houdt. De Schrijver van *de Boeken der Koningen* stelde zich lezers voor, die ten deele nog vóór de ballingschap in Palestina geleefd hadden, of derzelver kinderen, bij wie dus de voormalige toestand des volks, het eigendommelijke des lands, en de oude betrekkingen nog in aandenken waren, en voor wie men dus zoodanige bijzonderheden, als waarvan hier gesproken wordt, niet behoefde op te helderen. Met het tweede of derde geslacht was het reeds anders gesteld. Nieuwe betrekkingen hadden toen reeds de bekendheid der vorige verdrongen. En de Schrijver der *Chroniken*, vooronderstelt, dat hij ten tijde van EZRA of NEHEMIA leefde, moest wel vreezen, dat veel aan zijne lezers onver-

staan-

in de *Hallische Allg. Literatur-Zeitung*, j. 1825. st. 192. s. 699. f. zegt, dat de *Persisch-Macedonische leeftijd* in de *Chroniken* ontegenzeggelijk is op te merken. Maar waaraan die leeftijd te onderkennen zij, heeft hij niet opgegeven, en hij laat den lezer in verlegenheid, hoe deze meening te rijmen zij, met hetgeen hij even te voren gezegd had, dat *uiterlijke en inwendige bewijsgronden slechts tot den Persischen leeftijd schijnen terug te leiden.*

staanbaar wezen zou, wat hij in de door hem gebruikte bronnen vond, en hetgeen de Schrijver van *de Boeken der Koningen* niet noodig had geoordeeld voor zijne lezers op te helderen. In rustige tijden, wanneer er in den toestand en de betrekkingen eens volks geene bijzondere veranderingen plaats hebben, kunnen er wel eenige eeuwen verloopen, eer de volkstaal groote verandering ondergaat. Maar daar, reeds vóór de ballingschap, alleen de drukke gemeenschap met de Chaldeërs eenen aanmerkelijken invloed op verbastering der taal gehad heeft, gelijk in JEREMIA is op te merken; hoe veel sterker moet dan niet het verblijf des volks in *Babylonië*, waar eene aanverwante taal gesproken werd, daartoe hebben medegewerkt? Na den terugkeer in het Vaderland werd er zeker minder uit vreemde talen in de Hebreeuwsche overgenomen, dan dit in de ballingschap zelve gebeurd was. Is de stijl van sommige Schrijvers, die na de ballingschap geleefd hebben, beter en meer vrij van *Chaldaïsmen*, dan die van andere; dit schijnt niet zoo zeer aan den vroegeren of lateren leeftijd, als wel aan de bekwaamheid, meerdere vorming door vlijtige beoefening van andere schriften, en aan de bijzondere omstandigheden van den Schrijver, waardoor hij minder met Chaldeërs in aanraking kwam, toegeschreven te moeten worden. Daar wij uit die

tijden niet zoo vele geschriften overig hebben, dat wij daarnaar kunnen beoordeelen, of zekere bepaalde woorden en woordvoegingen in vroegeren of in lateren leeftijd in onbruik zijn geraakt, geven ook de verklaringen van oude spreekwijzen, die de Schrijver noodig keurde, of zijne stijl en spelling, geen zeker kenteeken aan de hand, om zijn' leeftijd naauwkeurig te bepalen: en het zou moeijelijk zijn, om daarin een geldig bewijs te vinden, dat de Schrijver later geleefd heeft, dan EZRA en NEHEMIA.

§. 9.

Ten vierde. In de plaatsing der *Chroniken*, als de laatste onder de dusgenoemde *Heilige Schriften* (*Hagiographa*), daar zij nog na de boeken van EZRA en NEHEMIA volgen, hoewel zij de geschiedenis van vroegere tijden bevatten, heeft men gemeend een bewijs te vinden, dat zij ook de jongste boeken van den Israëlietischen Kanon zijn moesten, en eerst, toen de verzameling der Heilige Schriften reeds bijna gesloten was, daarin zijn opgenomen (9). Men kan

(9) Zie GRAMBERG, t. a. p. s. 2. BERTHOLD, *Einleitung*, s. 986. De genoemde Recensent, t. a. p. s. 699. merkt te regt op, dat GRAMBERG dit grondbeginsel niet heeft kunnen aannemen, zonder met zichzelven in

kan echter deze gevolgtrekking niet voor geldig aannemen, voordat bewezen zij, hetgeen toch niemand bewijzen kan, dat de verzamelaars van de boeken des Kanons zelven aan de *Chroniken* deze plaats hebben toegewezen. Want, gelijk bekend is, was de oorspronkelijke volgorde der Heilige Schriften, in de handschriften niet altijd dezelfde, noch is zij ergens in de optelling der Kanonike Schriften aangeduid. En wanneer al bewezen ware, dat de verzamelaars van den Kanon zelven de *Chroniken* aan het einde geplaatst hebben, dan nog zou ons eerst aangetoond moeten worden, dat zij dit deswegens gedaan hebben, omdat zij dezelve voor de jongste boeken hielden.

§. 10.

Ten vijfde. De kenteekenen van lateren tijd, die men in sommige plaatsen der *Chroniken* heeft meenen te vinden, kunnen ook niet dienen, om den leeftijd des Schrijvers naauwkeurig te bepalen

in tegenspraak te geraken; dewijl hij dan ook zou moeten vooronderstellen, dat EZRA en NEHEMIA later geschreven zijn, dan het boek van DANIEL, omdat zij achter hetzelve staan. [Zou ook de plaatsing der *Chroniken* in verband staan met derzelver oorspronkelijken titel, en deze aan het woord παραλειπομενα der Grieksche Overzetting beantwoord hebben? *Vert.*]

len. Want 1 *Chron.* III: 19—24, en XXIX: 7. zijn waarschijnlijk latere invoegingen (10). An-

(10) Het geslachtregister van ZERUBBABEL wordt 1 *Chron.* III: 19—24. ten minste tot in het negende lid vervolgd. Hierom meent men, dat de Schrijver niet vóór ALEXANDER *den Macedoniër* geleefd kan hebben. Zie DE WETTE, S 46. GRAMBERG, S. 13. Maar reeds CARPZOV, *Introduct. ad V. T.* P. I. p. 287. MICHAËLIS, *Oriental. Bibliothek*, Th. XX. s. 28. EICHHORN, *Einleitung in das A. T.* B. III. s. 596. DAHLER, *Dissert.* p. 5. verv. hebben deze plaats op Kritische gronden voor eene invoeging van latere hand verklaard: en wel *vooreerst*, omdat het geheel strijdig is met de doorgaande gewoonte van den Schrijver, om de geslachtregisters later dan tot de ballingschap te vervolgen. Zelfs bij den stam van *Levi*, dien hij voornamelijk op het oog had, en waarbij het hem aan de noodige opgaven niet ontbreken kon, blijft hij getrouw aan zijn beginsel. Waarom zou hij dan voor dit éénе geslacht eene uitzondering maken? Misschien om het geslacht van DAVID te vleijen? Indien hij zoo laat geleefd heeft, uit de vooronderstelling, dat deze plaats echt is, volgen zou, dan kon hij dit bezwaarlijk ten doel gehad hebben; daar toen deze familie reeds alle luister en aanzien schijnt verloren te hebben. Want in de geschiedenis komt zij in het geheel niet meer voor, en de regering was reeds tot een priesterlijk geslacht overgegaan. Indien hij ten tijde der Maccabeeuwsche Vorsten geleefd had, zou hij dan niet veel meer deze priesterlijke familie boven anderen onderscheiden hebben? *Ten tweede* is er in dit geheele geslachtregister weinige zamenhang. Vers 16 lezen wij: JOJAKIMS *zoon was* JECHONJA, *en diens zoon* ZEDEKIA. Maar nu volgt vs. 17. JECHONJA's *zonen waren* ASSIR *en diens zoon* SCALTHIEL. Is nu ASSIR dezelfde, die te voren ZEDEKIA genoemd is, of is hij een ander? In

Andere plaatsen, zoo als 1 *Chron.* XXI: 1. 2 *Chron.*

In het laatste geval, is het wonderlijk, dat de Schrijver niet terstond zeide: JECHONJA's *zonen waren* ZEDEKIA *en* ASSIR, *en* ASSIR's *zoon* SCALTHIEL — Vs. 18. bevat alleen zes namen, zonder verklaring, of deze zonen van SCALTHIEL of van ASSIR, of van een ander waren. — Vs 20 noemt weder vijf namen, wier betrekking tot de vorige niet is opgegeven. Waren deze zonen van ZERUBBABEL dan had hij niet vijf, gelijk hier uitdrukkelijk gezegd wordt, maar zeven zonen en ééne dochter. Zijn het zonen van één' der kinderen van ZERUBBABEL, die vs. 19 zijn opgegeven, waarom is dit niet bepaald? Men mag vermoeden, dat het zonen van MESULLAM waren, omdat vs. 21 de zonen van deszels broeder HANANJA worden opgenoemd. Maar nu volgt ook REPHAJA, die te voren in het geheel niet genoemd was. Wilde men vooronderstellen, dat door eene schrijffout hier בְּנֵי inplaats van בְּנוֹ gelezen wordt, de waarschijnlijkheid van dit vermoeden zou niet zeer groot kunnen zijn. Want dan zou die fout viermalen in hetzelfde vers moeten begaan zijn, en dan nog zou aan het einde van het vers, achter SECHANJA, de uitdrukking *zijn zoon* moeten zijn weggevallen. Heeft de Alexandrijnsche vertaling dit vers overgezet, als of er בְּנוֹ gelezen wierd; het is daarom nog niet zeker, of dit niet alleen volgens eene gemaakte gissing geschied zij, om zoo den gebrekkigen zamenhang te verbeteren. Wel is waar, er komen in deze Hoofdstukken meerdere gebrekkige geslachtlijsten voor, en dit zou dus geen genoegzaam bewijs wezen tegen de echtheid van deze plaats, indien geene andere bewijzen voorhanden waren. Maar hierbij is het vooral opmerkelijk, dat de Schrijver bijzondere reden zou moeten gehad hebben, om dit geslachtregister in zijn werk in te voegen; namelijk, om daardoor bij dat geslacht zich aangenaam te maken. Doch hoe kon dit met eene zoo gebrekkige geslachtlijst zich gediend re-

 ke-

2 *Chron.* XXXVI: 20, kunnen alleen volgens
eene

kenen? En zou dan de Schrijver niet van eenig lid dezer familie, of uit de openlijke stamlijsten een vollediger register hebben kunnen verkrijgen? *Ten derde.* De invoeging van zulk eene reeks van geslachtlijsten, die niet alle op dezelfde wijze waren zamengesteld, kon zoo ligtelijk geschieden, en was zoo moeijelijk van den oorspronkelijken tekst te onderscheiden, dat niet gemakkelijk een spoor daarvan ontdekt kon worden. En nu beproeve men eens, om vs. 17 — 24. geheel weg te nemen, en zie dan hoe er geen de minste onvolledigheid in de zamenhang zij op te merken. — Deze redenen mogen toereikende zijn, om de onechtheid van deze plaats, zoo niet te bewijzen, dan toch hoogstwaarschijnlijk te maken.

Soortgelijke bewijsgronden maken ook de plaats I *Chron.* XXIX: 7. verdacht, als door eene latere hand bedorven. Nadat de Schrijver namelijk gezegd had, dat de Vorsten en Stamhoofden, op de aanvraag van DAVID, hunne gaven bragten voor den Tempelbouw, lezen wij: „ Zij „ gaven ten dienste van het huis Gods, 5000 talenten „ gouds, en 10,000 *Dariken*, en 10,000 talenten zilvers, „ en 18,000 talenten kopers, en 100,000 talenten ijzers." Over de grootte dezer getallen spreken wij nu niet. Alleen de vermelding van *Dariken* komt hier in aanmerking. Want hoe kon er in DAVID'S tijd, en dus lang voor dat er gemunt geld en een Persisch rijk aanwezig was, van eene Persische munt gesproken worden? Uit een gedenkstuk, dat vóór de ballingschap geschreven was, kon deze opgaaf onmogelijk zijn overgenomen. Het zou dus een bijvoegsel van den Schrijver moeten geweest zijn, die of de som van 5000 talenten gouds te weinig rekende te zijn, of die waarde daarvan in gangbare munt van zijnen tijd wide uitdrukken. Het laatste echter is moeijelijk te gelooven. Want 10,000 *Dariken* staan in geene

ver-

eene onjuiste verklaring (11), of volgens onbe-
wijs-

verhouding tot 5000 talenten gouds. Want dan zou een talent slechts twee *Dariken* gegolden hebben. Ook kan het in dien tijd niet noodig zijn geweest, om de waarde van een talent voor den lezer op te geven. En wie zou denken, dat de Schrijver de 10,000 *Dariken* er bij gevoed zou hebben, omdat 5000 talenten gouds hem te weinig schenen, daar hij nergens in zijn boek van *Dariken* spreekt, en als hij dan toch verdichten wilde, met mindere moeite 10,000 talenten of meer had kunnen schrijven! Zijne onkunde zou ook onbegrijpelijk groot moeten geweest zijn, indien hij had kunnen gelooven, dat in DAVID's tijd de Persische munten reeds in omloop geweest waren. Om al deze redenen is het dan toch wel hoogstwaarschijnlijk, dat deze woorden door eenen lateren en onkundigen lezer of afschrijver er zijn bijgevoegd. Maar wie desniettegenstaande eene zoo groote onkunde aan den Schrijver wilde opdringen, zou toch daarmede niets gewonnen hebben, om met eenigen grond zijnen leeftijd later te stellen, dan die van EZRA of NEHEMIA, dewijl deze meermalen van *Dariken* spreken. Zie *Ezra* II: 69. VIII: 27. *Nehem.* VII: 70, 72., waar eveneens van giften voor de tempeldienst gesproken wordt; hetgeen misschien wel tot de invoeging in deze plaats der Chroniken aanleiding gegeven heeft.

(11) Voor hetgeen wij lezen 2 *Sam.* XXIV: 1. *Jehova's toorn ontbrandde andermaal tegen Israël, en Hij porde hem,* (DAVID) *aan, zeggende: ga heen, tel Israël en Juda!* zegt de Schrijver, 1 *Chron.* XXI: 1. zoo als GRAMBERG vertaalt: *Satan verhief zich tegen Israël en porde* DAVID *aan, om het volk te laten tellen.* Nu wordt hier, volgens de verklaring van GRAMBERG, *niet van eenen aan Jehova onderworpenen, maar*

 van

wijsbare vooronderstellingen daartoe gebruikt worden;

van eenen op zich zelven staanden, en zelfs op het menschelijk gemoed ten kwade werkenden geest gesproken. Welk denkbeeld natuurlijk de magt van Jehova te kort doet, en bij gevolg, onder de Joden, die na de ballingschap met ijver aan het Monotheïsme waren toegedaan, niet spoedig ingang heeft kunnen vinden. Maar die den tekst zelven onbevooroordeeld inziet, vindt van dit alles niets. Het woord שָׂטָן staat hier zonder Artikel, in dezelfde beteekenis, waarin het door oudere Schrijvers gebruikt wordt, 1 *Sam.* XXIX: 4. 2 *Sam.* XIX: 22. 1 *Kon.* V: 4. XI: 14, 23, 25. waar het *een tegenpartijder, een vijand* beteekent. Waar het elders van een bepaald wezen gebruikt wordt, is het artikel er bijgevoegd, b. v. *Job* I: 7. II: 2. verv. *Zachar.* III: 1, 2. De Kronijkschrijver zegt dus t. a. pl. niets anders, dan: *er stond een Satan, een tegenpartijder op, die David aanporde, om het volk te laten tellen.* Het is mogelijk, dat in het oorspronkelijke geschrift, waaruit deze geschiedenis ontleend is, de tekst zoo luidde, als in *de Boeken van Samuël.* Maar wie zou het den Kronijkschrijver willen ten kwade duiden, dat hij zijnen lezers geene aanleiding wilde geven, om te denken, dat God DAVID tot eene zonde had aangepord, ten einde eene reden te vinden, om het volk te straffen. Voor het overige erkent ook GRAMBERG zelf, dat, wanneer hier al de Satan bedoeld is, men hierin geene aanwijzing vinden kan, hoe lang na de ballingschap de *Chroniken* geschreven zijn.

Ten aanzien van 2 *Chron.* XXXVI: 20, 21. Zegt GRAMBERG s. 19. „ De Kronijkschrijver kent de oudere Bijbel„ boeken, zoo als wij die in den Kanon hebben. Want „ hij gebruikt ten minste alle geschiedboeken, en dan „ nog zegt hij hier, dat de ballingschap inderdaad, volgens

„ JE-

den; zoo als 1 *Chron.* XXIX: 11. 2 *Chron.* XI: 15.

„ JEREMIA's voorspelling, 70 jaren geduurd heeft. Hij „ moet dus zóó lang na de ballingschap geleefd hebben, dat hij geheel vergeten had, dat dit tijdvak „ veel korter geweest was. Want hoe zou hij dit hebben kunnen beweren, indien hij niet of zelf dwaalde, „ of ten minste verwachten kon, dat zijne tijdgenooten „ de dwaling niet ontdekken zouden." — Hierop antwoordt de reedsgenoemde Recensent, t. a. p. s. 699, zeer juist: „ De berekening der ballingschap, volgens „ de 70 jaren van JEREMIA, moet ook EZRA juist „ bevonden hebben (I: 1.). En de 70 jaarweken bij „ DANIËL waren geene nieuwe berekening der ballingschap, zoo als de Heer GRAMBERG meent, „ maar gaven den Joden, die angstvol in hunne verdrukking leefden, eene nieuwe tijdsbepaling aan de „ hand voor het begin der Messiaansche tijden, welke „ JEREMIA met het einde der ballingschap verbonden „ had. De onpartijdigheid, waarmede de Schrijver der „ Chroniken de 70 jaren van den profeet aanvoert, zou „ ons dus juist daartoe brengen, om zijnen leeftijd te „ stellen, vóór dat nog de zorgelijke toestand des volks, „ waardoor nieuwe Messiaansche berekeningen uitgelokt werden, een' aanvang genomen had." Het zij mij vergund, hier nog eene aanmerking bij te voegen, die echter op den Schrijver der Chroniken geene regtstreeksche betrekking heeft. Te weten, GRAMBERG dwaalt ook hierin, en verongelijkt JEREMIA, wanneer hij hem zeggen laat, dat de ballingschap 70 jaren duren zou; en wanneer hij het voor onbewijsbaar houdt, dat JEREMIA zijne voorspellingen vóór den tijd van de tweede wegvoering des volks onder ZEDEKIA geschreven heeft. Want de rede van den Profeet, waarin die voor-

15 XX: 3. 1 *Chron.* XVI: 8—36 (12). Het be-

voorspelling voorkomt, is volgens Hoofdst. XXV: 1. *van het vierde jaar des Konings Jojakims*, en er bestaat geen grond, om de echtheid van deze tijdsbepaling in twijfel te trekken. En nu lezen wij daar, vs. 11, 12. „ Deze volkeren, (Juda en de naburige natiën,) zul- „ len den Koning van Babel dienen zeventig jaar. Maar „ het zal geschieden, als de zeventig jaren vervuld zijn, „ dan zal ik over den Koning van Babel en over dat „ volk hunne ongeregtigheid bezoeken." Die 70 jaren hebben dus geene betrekking op de geheele verwoesting van het land, waarvan vroeger gesproken was, maar alleen op de dienstbaarheid der genoemde volken aan de Chaldeën. En van het jaar af, waarin JEREMIA deze woorden sprak, tot op het besluit van CYRUS, hetwelk de ballingschap deed eindigen, zijn werkelijk ongeveer 70 jaren verloopen.

(12) De geleerde Recensent van GRAMBERG, t. a. pl. s. 700. meent in de *Chroniken* eenige sporen van leerstellingen ontdekt te hebben, die eenen lateren leeftijd des Schrijvers zouden doen vooronderstellen. Hij vergelijkt namelijk 1 *Chron.* XXIX: 11, 12. met *Openb.* V: 13, en vindt daarin de *Sephirôth* der Kabbalisten. Ook EICHHORN, *in Apocalyps.* p. 186. gelooft, dat de optelling van Gods deugden, zoo als die in de *Chroniken* aan DAVID wordt in den mond gelegd, niet tot de eeuw van DAVID, maar tot eene latere behoort. Evenwel stelt hij die eeuw niet lang na de Babylonische ballingschap, en laat het onbeslist, of de Kronijkschrijver de *Sephirôth* reeds gekend zal hebben, of niet. Ik acht het deswegens niet waarschijnlijk, dat de Schrijver deze voor den geest gehad zal hebben, omdat noch het getal, noch de benamingen, noch de volgorde met de *Sephirôth*

bewijs, dat GRAMBERG ontleent uit den haat
des

rôth der Kabbalisten overeenkomen. De Kronijkschrijver zegt: „ Uw is, 1.) de Grootheid, en 2.) de Magt, „ en 3.) de Heerlijkheid, en 4.) de Overwinning, en „ 5.) de Lof, dat alles in den hemel en op de aarde „ (uwe is). Uw, ô Heer, is 6.) het Koningrijk, en „ 7.) de Verhevenheid, als het Hoofd boven alles, en „ 8.) de Rijkdom, en 9.) de Eer zijn voor Uw aange- „ zigt, en 10.) Gij heerscht over alles, en in Uwe hand „ is 11.) Kracht, en 12.) Magt, en 13.) het staat in „ Uwe hand om alles groot en sterk te maken." Hier is dus het geheiligde getal van *tien* niet in acht genomen, en alleen de vijf benamingen, n°. 2, 3, 4, 5, 6. komen overeen, met de zulke, welke REUCHLIN als Kabbalistisch heeft opgegeven, in de plaats aangehaald door BUXTORF, *Lexicon. Chald.* in voc. ספירות. In plaats van de andere benamingen, gebruiken de Kabbalisten die van *de Kroon*, *de Wijsheid*, *het Verstand*, *de Genade* en *de Vastigheid.* Indien men dus nog altijd eenige verwantschap van de woorden des Kronijkschrijvers met de *Sephirôth* wilde beweren; dan zou men ten minste moeten toestemmen, dat ten tijde van onzen Schrijver deze leer der Kabbalisten nog niet juist bepaald, en eerst in hare beginselen was. Let men eindelijk ook op de volgorde der benamingen, zoo als zij bij den Kronijkschrijver gevonden wordt, dan vindt men daarin geene vaste orde of regelmaat, maar veelmeer alleen eene uitboezeming van het gevoel, dat zich naar de zeden van dien tijd, in opeengestapelde bewoordingen poogt te ontlasten, zoo als b. v. *Psalm* XVIII: 2, 3. waar DAVID zegt: „ Hartelijk heb ik U lief, Heer, mijne sterkte! „ Heer, mijn rots, mijn burgt, mijn redder, mijn „ God, mijn steenrots, op wien ik vertrouw! Mijn „ schild,

des Schrijvers tegen het rijk der tien stammen, valt

„ schild, en hoorn mijns heils, mijn hooge wijkplaats!" De tijd, wanneer de Kabbalisten hunnen vorm van lofzegging hebben opgesteld, laat zich ook niet bepalen. Maar de grondstoffe daarvan hebben zij ongetwijfeld uit plaatsen der Heilige Schrift ontleend. Niet zonder grond zegt daarom EICHHORN, t. a. pl. „ De latere Joden „ hebben in hunne lofzeggingen van God, sedert zij met „ hun spitsvindig vernuft de 10 *Sephirôth* in God be„ paald hadden, vooral deze plaats der *Chroniken* in „ aanmerking genomen." Hieruit blijkt genoegzaam, dat deze plaats niet gebruikt kan worden, om den leeftijd des Kronijkschrijvers met juistheid te bepalen.

2 *Chron.* XI: 15. zegt de Schrijver, dat JEROBOÄM priesters aanstelde voor de hoogten, en *de bokken*, (שְׂעִירִם), en de kalveren, die hij gemaakt had. Dezelfde Recensent t. a. p. gelooft, door het woord שְׂעִירִים *Démons* te moeten verstaan, vergel. *Jes.* XIII: 21. en dewijl dus de Schrijver de afgodsbeelden als *Démons* beschrijft, volgens de voorstelling, die het eerst bij de Alexandrijnsche Overzetters, *Psalm* XCV: 5, gevonden wordt, dat de afgoden der heidenen *Demons* waren, zou hierin een later leeftijd zigtbaar zijn. Ik twijfel echter, of deze geleerde gissing den toets wel kunne doorstaan. Want al vooronderstellen wij, gelijk men uit de aangeh. pl. van JESAJA vermoedt, dat ook de latere Joden de boschmenschen, die in de woestijnen dansten, (*Satyrs*), met den naam שְׂעִירִים hebben aangeduid, zoo kan men toch uit geene enkele plaats bewijzen, dat zij toen reeds daarbij aan *Démons* gedacht, en deze met de Goden der Heidenen in verband gebragt hebben. Ook bestaat er geen enkel bewijs, dat de Kronijkschrijver deze gedachte gehad, of dat hij zijn berigt niet uit het door

valt te gelijk weg met de gronden, waarop dit
ver-

door hem gebruikte geschrift afgeschreven heeft. Want dat de Schrijver van *de Boeken der Koningen* dit woord niet heeft, bewijst nog niet, dat hij het in de door hem gebruikte bron niet heeft gevonden. Het gewone gebruik van het woord, en deszelfs zamenvoeging met *de kalveren*, laat bezwaarlijk eene andere beteekenis toe, dan die van opgerigte beelden van *kalveren* en *bokken*. En dit wordt nog veel waarschijnlijker, wanneer men bedenkt, dat JEROBOÄM een tijd lang in Egypte geweest is, en dáár vermoedelijk de vereering van *Apis* te *Memphis*, en die van *Pan* te *Mendes* gezien heeft. Dat in de geschiedenis verder geene melding gemaakt wordt van de aanbidding *der Bokken*, strijdt tegen onze verklaring niet. Want hoe vele gedenkwaardigheden zijn niet bij de geschiedschrijvers onvermeld gebleven! En werkelijk worden bij de Profeten, behalve de twee goudene kalveren te *Dan* en *Bethel*, nog andere heiligdommen vermeld, b. v. te *Samarië*, *Hos.* VIII: 5. te *Gilgal*, *Hos.* IV: 15. IX: 15. te *Gilead*, *Hos.* VI: 8. en op vele andere plaatsen, *Hos.* VIII: 11. X: 1. terwijl toch de geschiedschrijvers van die allen zwijgen. — Maar ook dan zelfs, als de Kronijkschrijver aan *Démons* gedacht had, zou deze plaats nog niet bewijzen, dat hij jonger is, dan de Schrijver van *Jes.* XIII. wien men toch niet vooronderstellen kan, later dan de verovering van Babel door CYRUS geleefd te hebben.

Het bewijs voor eenen lateren oorsprong der *Chroniken*, hetwelk GRAMBERG, s. 15. f. uit 2 *Chron.* XX: 3. ontleent, is reeds, als niet geldig verworpen door de Recensenten, t. a. p. en in de *Götting. gel. Anzeige* (j. 1825. St. 1.), daar zij hebben aangetoond, dat het denkbeeld, dat men door vasten en bidden Gods hulp zich

vermoeden steunt; gelijk wij in het vervolg onzer

zich verzekeren kon, niet eerst lang na de ballingschap ontstaan is, maar reeds in vroege tijden gevonden werd. Zie *Joël* II: 12. *Jona* III: 5. *Rigt.* XX: 26. Maar ook buiten dien zou de gevolgtrekking van GRAMBERG, indien er al geen spoor van dit denkbeeld in vroegere geschriften gevonden werd, alleen dan geldig wezen, wanneer men eerst bewezen had, dat dit denkbeeld niet reeds veel vroeger aanwezig was, dan het bij de Bijbelschrijvers voorkomt; hetgeen wegens de schaarschte van geschriften uit dien tijd niet voldoende bewezen kan worden.

Eindelijk heeft GRAMBERG, s. 3., op het voetspoor van DE WETTE, *Commentar über die Psalmen*, bij *Ps.* XCVI. zich ook beroepen op 1 *Chron.* XVI: 8—36. waar *Ps.* CV: 1—15. XCVI: 1—13. CVI: 47, 48. bijgebragt worden, als liederen, die DAVID tot gebruik bij de godsdienst bestemd had. Hieruit leidt hij af, dat de Schrijver na de ballingschap geleefd moet hebben; hetgeen trouwens door niemand ontkend wordt. Alleen is hier de vraag: hoe lang na de ballingschap dit geweest zij. Wat hij verder zegt, dat de Schrijver hier op ongepaste wijze, gedeelten van Psalmen aan een verbindt, als of het één Psalm geweest ware; dat hij den CVden Psalm zeer ongeschiktelijk afbreekt, en andere plaatsen, die voor die tijdsomstandigheden zeer weinig voegden, daarmede vereenigt; en eindelijk dat hij aan DAVID toekent, wat eerst in de ballingschap geschreven kan zijn; dit alles is reeds door DAHLER, *Dissert.* p. 45 sq. beantwoord. Doch dewijl dit, zelfs volgens GRAMBERG, geen lateren leeftijd bewijst, is het niet noodig hierbij stil te staan.

zer Verhandeling meer breedvoerig zullen aanwijzen (14).

§. II.

Alle tot hiertoe bijgebragte opmerkingen brengen ons tot geen bepaald tijdperk, om het als leeftijd van den Schrijver der *Chroniken* vast te stellen; en geene derzelven bewijst, dat hij later, dan EZRA of NEHEMIA geschreven heeft. Was het vermoeden van JAHN gegrond, ten aanzien van het oogmerk des Schrijvers in het verzamelen der geslachtsregisters; dan had men een bewijs te meer, om hem geenen lateren leeftijd toe te kennen (15). Wanneer onze *Chroni-*

(14) Zie GRAMBERG s. 14. f. en hieronder D. II. Afd. 8.

(15) JAHN, *Einleit.* Th. II. s. 243. zegt: „Neemt men „dit alles zamen; dan ligt het oogmerk van den Schrij„ver ons klaar voor oogen: namelijk, om den Israëlieten, „die uit de Babylonische gevangenschap terugkeerden, „niet alleen berigten uit hunne geschiedenis te leveren, „maar ook om hun, bij hunnen terugkeer, de behoor„lijke rigting te geven, hun aan te wijzen, van welke „geslachten zij afstamden, welke bezittingen hunne fa„miliën vóór de gevangenschap gehad hadden, en zij „nu weder in bezit nemen konden, wie Priester, Le„viet, echte Israëliet, of van twijfelachtige afkomst „ware, hoe zij de godsdienst inrigten, en zich van af„goderij wachten moesten, indien zij ten minste ge-

 luk-

niken dezelfde waren, met die, welke *Nehem.* XII: 23. vermeld worden, gelijk HUËT geloofd heeft, dan ware derzelver aanzijn ten tijde van NEHEMIA buiten twijfel (16). Maar hetgeen er t. a. p. wordt bijgevoegd, dat in de bedoelde *Chroniken* de familiehoofden van den stam van *Levi* beschreven worden, tot op den tijd van JOHANAN, den Zoon van ELJASIB (den derden Hoogepriester na den terugkeer uit de ballingschap), dit verhindert ons die vooronderstelling aan te nemen. Want in onze *Chroniken*, 1 *Chron.* V. wordt het geslacht van *Levi* alleen tot op den tijd der ballingschap beschreven. — Intusschen is het niet onbelangrijk, dat wij hier zien, dat er in dien tijd meerdere schrijvers waren, welke de gebeurtenissen van hunnen tijd opteekenden, en dat dus de verzamelaars

„ lukkig in het land leven wilden." Deze berigten konden zeker dengenen, die uit de ballingschap terug keerden, van groote dienst wezen. Maar ten tijde van NEHEMIA en later, zullen er wel niet velen meer zijn geweest, die terugkeerden, en nog minder konden dezen aanspraak maken op hunne erfgoederen, nadat reeds anderen, die lang te voren zich in het land gevestigd hadden, de onbezette goederen in bezit hadden genomen. Zie ook DAHLER, in *neue Theol. Annal. von* SCHULTHESS, j. 1826. Novemb. s. 460, ff.

(16) Zie CARPZOV. *Introd. in libros V. T.* P. I. c. 16. p. 280.

laars der Heilige Schriften uit meerdere *Chroniken* eene keus konden doen, en aan de onzen de voorkeur gegeven hebben (17). Dit is te meer opmerkelijk, omdat sommige gedeelten van het Boek NEHEMIA, en misschien ook van het Boek EZRA, uit zoodanige opstellen schijnen overgenomen te zijn. Tot denzelfden tijd brengt ons ook hetgeen later (§. 28.) over het oogmerk van den Schrijver der *Chroniken*, gezegd zal worden.

§. 12.

Maar ofschoon al de leeftijd des Schrijvers niet naauwkeuriger bepaald kan worden, zoo doet dit echter geen afbreuk aan de geloofwaardigheid van zijn verhaal. Want nergens neemt hij den schijn aan van ouder te zijn, dan ook onze tegenstanders hem erkennen. Alleen in zoo verre had dit onderzoek belang voor ons tegenwoordig doel, als het ons nadere inlichting zou hebben kunnen geven, omtrent den persoon des Schrijvers, en de betrekkingen, waarin hij leefde; alsmede omtrent de vraag: of het waarschijn-

(17) Wanneer t. a. p. onder den naam van *Chroniken*, niet een geschiedboek, maar enkele geslachtsregisters verstaan moeten worden, zou deze gevolgtrekking minder juist zijn.

schijnlijk zij, dat hij in zijnen tijd nog al de oudere Schrijvers, die hij aanhaalt, en anderen, die hij niet noemt, heeft kunnen gebruiken: hoedanig onderzoek bij iederen geschiedschrijver belangrijk gerekend moet worden.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Persoon des Schrijvers.

§. 13.

Daar de Schrijver nergens, of zich genoemd, of zich door aanduiding kenbaar gemaakt heeft, en daar hij ook door geene andere Schrijvers is aangewezen, zoo kunnen omtrent zijnen persoon alleen gissingen in het midden worden gebragt, welke aan de zekerheid van zijn verhaal niet toe- noch afdoen. Steunde de meening, dat EZRA de Schrijver zou zijn (18), op hechte-

(18) Dat EZRA de Schrijver is, beweert CARPZOV., *Introduct.* P. I. c. 16. §. 3 sq. p. 185. waar hij nog meer andere Schrijvers, die van dit gevoelen waren, benevens de bewijzen, die zij daarvoor hebben bijgebragt, aanhaalt, gelijk hij ook de bestrijders van dit gevoelen wederlegt. Hetzelfde gevoelen is ook aangenomen,

tere gronden; dan zou het bekende karakter van dezen man, deszelfs geleerdheid, en staatkundige betrekking een groot gewigt aan deze Boeken geven. Doch daar die gronden zeer wankelbaar zijn, moeten wij de toetsing van de geloofwaardigheid dezer Boeken geheellijk zoo inrigten, dat daarbij aan EZRA niet worde gedacht. — Uit de innerlijke gesteldheid des verhaals heeft men, niet zonder waarschijnlijkheid, afgeleid, dat de Schrijver tot den stam van *Levi* behoord heeft, dewijl hij namelijk aan de werkzaamheden en de regten der *Levieten* eene bijzondere waarde hecht (19). Neemt men deze vooronderstelling als waarschijnlijk aan, dan ontstaat daaruit een gunstig vermoeden nopens de geschiktheid des Schrijvers, om eene geschiedenis zaam te stellen; omdat de leden van dezen stam, niet alleen aan de tempeldienst waren toegewijd, maar ook door beroep en genegenheid, alsmede door de hulpmiddelen, die hun ten

men, door EICHHORN, HEZEL, BAUER, AUGUSTI; en verworpen door BERTHOLDT, JAHN, DERESER, DE WETTE.

(19) GRAMBERG, a. p. S. 155, en a. p. besluit uit sommige plaatsen, waar de Schrijver den Levieten meer gunstig schijnt te wezen, dan den Priesteren, dat hij wel tot den stam van *Levi*, maar tot geen Priesterlijk geslacht behoord heeft. Wat hiervan zij, zullen wij nader onderzoeken, §. 24.

ten dienste stonden, meer dan anderen, gedrongen werden, om zich met de beoefening der wetten en andere wetenschappen onledig te houden. Aan den anderen kant zullen wij in het vervolg ook moeten onderzoeken, of de betrekking tot dezen stam ook niet een nadeeligen invloed op de getrouwheid des verhaals geoefend heeft.

DERDE HOOFDSTUK.

Bronnen, door den Schrijver der Chroniken *gebruikt.*

§. 14.

De Schrijver der *Chroniken* haalt dikwerf geschriften aan, in welke nadere berigten van de door hem verhaalde gebeurtenissen te vinden waren. Velen hebben gemeend, dat *de Boeken van* SAMUËL worden aangehaald 1 *Chron.* XXIX: 29. onder den naam van *de geschiedenissen van* SAMUËL *den Ziener, en de geschiedenissen van den Profeet* NATHAN, *en de geschiedenissen van* GAD, *den Ziener* (20). Somtijds noemt de

(20) CARPZOV., *Introduct.* p. 215. volgt het gevoe-

de Schrijver zulke geschriften, die dezelfde schijnen te wezen, welke in *de Boeken der Koningen* worden aangehaald (21); maar somtijds

voelen van FR. SPANHEIM, Opp. T. I. p. 367. die meent, dat de een of andere Profeet uit de gelijktijdige gedenkschriften van SAMUEL, NATHAN en GAD een uittreksel gemaakt heeft, hetgeen de Kronijkschrijver aanhaalt, en hetgeen wij nu nog als *de Boeken van* SAMUËL, zouden bezitten. EICHHORN, *Einleit.* Th. III. §. 470. meent, dat de aanhaling van den Kronijkschrijver onze *boeken van* SAMUËL bedoelt, namelijk als zulke, waarin de gedenkschriften van SAMUËL, NATHAN en GAD vervat zouden zijn; hetgeen echter van den gewonen zin der woorden afwijkt.

(21) 1 *Kon.* XI: 41. aan het slot der geschiedenis van SALOMO wordt heen gewezen naar *een boek der geschiedenissen van* SALOMO; en vervolgens bij iederen Koning van *Juda*, naar *een boek der Chroniken der Koningen van Juda;* 1 *Kon.* XIV: 29. XV: 7, 23. XXII: 46. 2 *Kon.* VIII: 23. XII: 19. XIV: 18. XV: 6, 36. XVI: 19. XX: 20. XXI: 17, 25. XXIII: 28. XXIV: 5; en zoo ook bij iederen Koning van *Israël*, naar *een boek der Chroniken der Koningen Israëls*, 1 *Kon.* XIV: 19. en a. p. 1 *Chron.* IX: 1. wordt het eerst *een boek der Koningen van Israël en Juda* aangehaald. Bij den Koning ASA 2 *Chron.* XVI: 11. wordt heengewezen naar *een boek der Koningen van Juda en Israël;* bij JOSAFAT 2 *Chron.* XX: 34. naar *een boek der Koningen van Israël;* bij AMAZIA, 2 *Chron.* XXV: 26. naar *een Boek der Koningen van Juda en Israël;* en evenzoo bij JOTHAM, 2 *Chron.* XXVII: 7. bij ACHAZ, 2 *Chron.* XXVIII: 26 bij JOSIA, 2 *Chron.* XXXV: 26, 27. en bij JOJAKIM, 2 *Chron.* XXXVI: 8. Bij MANASSE, 2 *Chron* XXXIII: 18. worden

tijds ook, die kennelijk daarvan verschillen (22).

De

den alleen *de geschiedenissen der Koningen van Israël* aangehaald; doch waarschijnlijk is dáár de naam *van Juda* uit den tekst uitgevallen, gelijk ook dezelve in de Syrische en Arabische Vertaling daarbij staat.

(22) Over de geschiedenis van DAVID wordt 1 *Chron.* XXVII: 24. aangehaald *een Boek der Chroniken van den Koning* DAVID; (waar ik zou denken, dat door eene schrijffout בְּמִסְפַּר, in plaats van בְּסֵפֶר, in den tekst is ingekomen; ten minste schijnen de Vertaling *der Zeventigen* en de *Vulgata* alleen het laatste uit te drukken) en daarenboven, gelijk reeds boven is opgemerkt, worden tot dezelfde geschiedenis gebragt, 1 *Chron.* XXIX: 29. *de geschiedenissen van* SAMUËL, *den Ziener*, *de geschiedenissen van* NATHAN, *den Profeet*, *en de geschiedenissen van* GAD, *den Ziener;* waar het herhaalde וְעַל־דִּבְרֵי schijnt aan te toonen, dat men hier aan drie onderscheidene geschriften te denken heeft. Zoo wordt ook bij SALOMO gezegd 2 *Chron.* IX: 29. dat de geschiedenissen van SALOMO, de vroegere en de latere, beschreven zijn in *de geschiedenissen van* NATHAN, *den Profeet, en in de profetie van* AHIA, *den Siloniet, en in de gezigten van* JEDI, *den Ziener, betreffende* JEROBEAM, *den zoon van* NEBAT. Bij REHABEAM, 2 *Chron.* XII: 15. worden genoemd: *de geschiedenissen van* SEMAJA, *den Profeet, en* IDDO, *den Ziener.* Bij ABIJA, 2 *Chron.* XIII: 22. *een verhaal van den Profeet* IDDO. Bij JOSAFAT, 2 *Chron.* XX: 34. *de geschiedverhalen van* JEHU, *den zoon van* HANANI, *welke zijn opgenomen in het Boek der Koningen van Israël.* Bij JOÄS, 2 *Chron.* XXIV: 27. *het verhaal van het Boek der Koningen.* Van UZZIA wordt gezegd, 2 *Chron.* XXVI: 22. *dat de Profeet* JESAIA, *de zoon van* AMOS, *deszelfs geschiedenis beschreven heeft.*

Bij

De vraag, of de Kronijkschrijver *de Boeken van* SAMUËL *en der Koningen* gebruikt en daaruit geput hebbe, wordt door sommigen bevestigend beantwoord (23); doch ik geloof genoegzamen grond te hebben, om dezelve ontkennend te beantwoorden. Althans ik heb geene voldoende redenen gevonden, om aan te nemen zelfs, dat hij die Boeken ook slechts gekend heeft.

§. 15.

De veelvuldige en woordelijke overeenstemming van het verhaal des Kronijkschrijvers, met de

Bij HISKIA, 2 *Chron.* XXXII: 32, wordt genoemd *het gezigt van* JASAIA, *den zoon van* AMOS, *den Profeet*, (opgenomen) *in het Boek der Koningen van Juda en Israël.* Bij MANASSE, 2 *Chron.* XXXIII: 19. worden, behalve de reeds vroeger genoemde, ook nog aangehaald *de geschiedenissen van* HOSAI, [of, zoo als reeds de Grieksche Vert. heeft: *de geschiedenissen der Zieners. Vert.*]

(23) DE WETTE, *Einleit.* Th. I, s. 192, beweert, dat de verhalen, die gelijkluidende zijn met die in *de Boeken van* SAMUËL *en der Koningen*, daaruit zijn overgenomen. De gronden, waarop dit gevoelen steunt, zijn wederlegd door DAHLER, Diss. s. 9. f. — GRAMBERG, s. 24. beweert, dat de Kronijkschrijver alleen de overige Kanonieke Boeken, en geene andere bronnen voor zich gehad heeft, en dat alles, wat daaruit niet ontleend kan zijn, door hem verdicht is. Deze vooronderstelling is wel door GRAMBERG dikwijls herhaald, maar nergens door hem bewezen geworden.

de berigten der *Boeken van* SAMUËL en *der Koningen*, wekt vrij natuurlijk het vermoeden op, dat hij deze Boeken heeft nageschreven. Evenwel die gelijkheid laat zich even goed, en op verscheidene plaatsen nog beter verklaren door de vooronderstelling, dat de Kronijkschrijver dezelfde bronnen gebruikt heeft, waaruit de *Boeken van* SAMUËL *en der Koningen* geput zijn, of althans zulken, die er aan verwant waren. DE WETTE houdt het gevoelen van een naschrijven uit die boeken staande, en brengt daarvoor de volgende bewijzen bij. *Vooreerst.* De analogie van het eerste gedeelte der *Chroniken*, uit geslachtregisters bestaande, als zijnde deze meestal uit de oudere Kanonieke geschriften overgenomen. (Het is waar, dat de Schrijver deze meestal heeft overgenomen. En wat hij tot zijn oogmerk dienstig bevond, kon hij wel uit geene zekerder bron, dan de Kanonieke geschriften ontleenen. Maar het is ook waar, dat vele van zijne berigten in geen der voorhande zijnde Kanonieke Boeken gevonden worden. Van waar had hij dan deze? Te zeggen, dat hij ze verdicht heeft, is ongerijmd. Want deze moeite zou zonder doel geweest zijn. Deze *analogie* brengt ons dus veelmeer tot de vooronderstelling, dat de Schrijver andere bronnen gehad heeft, maar bewijst in het geheel niet, dat hij *de Boeken van* SAMUËL en *der Koningen*

heeft

heeft uitgeschreven.) — *Ten tweede.* Het karakter van oorspronkelijkheid in die eerste verhalen, en derzelver natuurlijke zamenhang met het overige van deze Boeken. (Hierin bestaat de voortreffelijkheid der kunst, waardoor de eene Schrijver het verhaal bondiger weet te maken, en de gebeurtenissen geschikter met elkander te verbinden, dan een ander. Wanneer nu de Kronijkschrijver hierin bij den anderen achterstaat, volgt dan daaruit, dat hij dezen heeft uitgeschreven? Moest het hem niet veel gemakkelijker wezen, ook dien lof te verdienen, wanneer hij een reeds welgeordend geschiedverhaal voor zich had, dan wanneer hij uit onderscheidene en grootere geschriften uittreksels maken, en deze met elkander zaamverbinden moest? En vergelijkt men zijn verhaal op vele plaatsen, met dat van andere Schrijvers, waar zij onderling verschillen, dan zal men bevinden, dat het verhaal van den Kronijkschrijver even zoo goed, en somtijds nog beter, dan dat van anderen, zamenhangt.) — *Ten derde*, beroept men zich daarop, dat de Kronijkschrijver deze Boeken noodwendig kennen moest. (Waarmede kan dit bewezen worden? Die boeken zijn vroeger geschreven. Volgt daaruit, dat de Kronijkschrijver ze noodwendig kennen moest? Wie weet, hoe algemeen die Boeken in en na de ballingschap, en hoe wijd zij verbreid waren? Wanneer

neer zij ook al, na hunne verschijning, gedurende de ballingschap, door de weinige Joden, die op letterkundige wetenschappen zich toelegden, gunstig opgenomen mogen zijn; dan toch kunnen zij bij en na den terugkeer uit de ballingschap ligtelijk zeldzamer geworden zijn.) *Ten vierde.* Het karakter van dezen Geschiedschrijver. DE WETTE namelijk had hem reeds vroeger, als vervalscher der geschiedenis voorgesteld. (Maar indien dit al zoo ware, hetgeen naderhand onderzocht zal worden; volgt dan daaruit, dat hij bepaaldelijk die Boeken vervalscht moet hebben? Kon niet hetzelfde plaats vinden, wanneer hij dezelfde of soortgelijke schriften voor zich heeft gehad, als de Schrijver van *de Boeken van* SAMUËL en *der Koningen?*) Na deze tegenbedenkingen, zal men, naar ik vertrouw, het geenszins voor bewezen houden, dat de Kronijkschrijver deze Boeken voor zich gehad heeft (24).

§. 16.

(24) JAHN, *Einleitung*, Th. II. Abth. I. S. 248, gelooft, dat de Kronijkschrijver *de Boeken van* SAMUËL en *der Koningen*, als bekend vooronderstеld heeft; dewijl zijn verhaal zonder die boeken dikwijls onverstaanbaar zou zijn. Nu vinde ik wel sommige plaatsen, die, om geheel door ons verstaan te worden, uit de berigten, die wij in de genoemde boeken aantreffen, aangevuld moeten worden. Doch wanneer de Kronijkschrijver vooronderstelt, dat de zaak zijnen lezeren bekend wezen

§. 16.

Wanneer men daarentegen de volgende opmerkingen onder het oog houdt, zal men het voor veel waarschijnlijker houden, dat de Kronijkschrijver zijne verhalen niet uit *de Boeken van* SAMUËL en *der Koningen*, maar uit andere bronnen ontleend heeft. *Vooreerst.* Bij de vooronderstelling, dat hij die Boeken gebruikt heeft, zou het onbegrijpelijk wezen, waarom hij zoo veel daaruit afgeschreven hebbe, dat hij vooronderstellen kon zijnen lezers bekend te wezen (25), en waarom hij daarentegen zoo veel, in die zelfde Boeken vervat, hebbe weggelaten. Wat meer is, indien hij zoo laat geleefd heeft, als de bestrijders van zijne geloofwaardigheid voorgeven, hoe zou hij het hebben durven wagen,

zen kan; dan is het toch wel te denken, dat hij die schriften op het oog zal gehad hebben, welke hij gebruikt had, en waarheen hij zijne lezers verwijst. Maar dat deze *de Boeken van* SAMUËL en *der Koningen* zouden zijn, geloof ik niet, om redenen, die wij in de volgende §. ontwikkelen zullen.

(25) De waarschijnlijkste redenen, waardoor de Schrijver bij de keuze der bijzonderheden, die hij verhalen wilde, geleid werd, zullen naderhand, §. 27, worden bijgebragt. Die redenen zouden ook wel aanwezig hebben kunnen zijn, wanneer de Schrijver *de Boeken van* SAMUËL en *der Koningen* gebruikt had. Maar alles laat zich toch beter verklaren, wanneer hij onafhankelijk van deze boeken geschreven heeft.

gen; om Boeken, die reeds toen een geheiligd aanzien hadden, somtijds, ten minste schijnbaar, te wederspreken? *Ten tweede.* Eene naauwkeurige vergelijking van beide geschriften leert ons, dat de meeste der schijnbare tegenstrijdigheden door eene juistere verklaring worden weggenomen (26); dat verscheidene berigten, welke den Kronijkschrijver eigen zijn, door andere onpartijdige Schrijvers bevestigd worden (27); en dat andere van die eigendommelijke verhalen door innerlijke waarschijnlijkheid gewaarborgd zijn (28); of dat zij van dien aard zijn, dat er geen verstandelijke reden is uit te denken, waarom de Schrijver ze verdicht zou hebben (29): het-

(26) Voorbeelden hiervan zullen bij §. 29. in de *aant.* voorkomen.

(27) Zoo b. v. wat 2 *Chron.* XXXIII: 11. van de gevangenschap des Konings MANASSE berigt wordt, dat bevestigt *Mich.* IV: 9, 10. en wat 2 *Chron.* XXXIII: 3. verv. gezegd wordt, dat HISKIA, bij de aannadering van het Assyrische leger, aanstalten maakte tot verdediging van *Jeruzalem*, dit wordt bevestigd door *Jes.* XXII: 9—11.

(28) Het berigt, 1 *Chron.* XXI: 28. — XXII: 5. hoe bij DAVID het denkbeeld ontstaan zij, om den Tempel op den berg *Moriä* te bouwen, en van de groote toebereidselen, die hij daarvoor maakte, is zoo natuurlijk, en met het karakter van DAVID overeenkomstig, dat men aan hetzelve de grootste waarschijnlijkheid niet betwisten kan.

(29) Hiertoe behooren de veelvuldige optellingen van na-

hetwelk alles ons aan andere bronnen, welke de Schrijver gebruikt zal hebben, denken doet. *Ten derde.* Sommige verscheidenheden zijn naar allen schijn, uit mondelijke overlevering ontstaan. En deze verschillende overleveringen kunnen wel niet het eerst door den Schrijver der *Boeken van* SAMUËL en *der Koningen*, en door den Kronijkschrijver zijn te boek gesteld. Want de lange tusschenruimte van tijd, en de geweldige omkeeringen van den staat moesten die overleveringen reeds lang hebben doen verloren gaan. Maar zulke bijzonderheden moeten door onderscheidene vroegere Schrijvers zijn te boek gesteld, gelijk zij dezen ter oore gekomen waren. Zij leiden ons derhalve tot verschillende bronnen door deze onderscheidene Geschiedschrijvers gebruikt (30). *Ten vierde.* De

namen, welke te verdichten een zoo verdrietige, als ijdele arbeid geweest zou zijn.

(30) Zoo b. v. zijn de omstandigheden van den dood van Koning AHAZIA, 2 *Chron.* XXII: 5—9. verschillende van die, welke opgegeven worden, 2 *Kon.* VIII: 28, 29. IX: 23, 27, 28. X: 13, 14. En deze verscheidenheid laat zich het gereedste verklaren, wanneer men aanneemt, dat daaromtrent verschillende verhalen in omloop zijn geweest, waarvan het eene door den Schrijver was opgeteekend, wien de vervaardiger van *het Boek der Koningen* gevolgd was, en het andere door den Schrijver, welken de Kronijkschrijver voor zich had. Want aan

De Kronijkschrijver laat somtijds berigten op elkander volgen, die elkander schijnen te weerspreken. Kan men hem nu voor zoo onverstandig houden, dat hij terstond vergeten was, wat hij kort te voren geschreven had? of voor zoo onberaden, dat hij uit *de Boeken der Koningen* eene tegenstrijdigheid overnam, die hij ligtelijk had kunnen vermijden? Veel natuurlijker laat zich de zaak verklaren, wanneer men aanneemt, dat hij onderscheidene gedenkschriften voor zich had, en daaruit, naar de gewoonte der vroegere Hebreeuwsche Geschiedschrijvers, de schijnbaar tegenstrijdige berigten overnam, aan den lezer de keuze overlatende, welk van beide berigten hij het geloofwaardigste vinden mogt (31). *Ten vijfde.* Tot tweemalen toe, brengt de Schrijver berigten, die in *de Boeken van* SAMUËL, in voegzame orde staan, tot andere plaatsen over; waarbij evenwel geene reden te vinden is, die hem

aan een misverstand is hier niet te denken, en van eene opzettelijke verandering is geen bewijs voorhande.

(31) Zoo b. v. mag men misschien aannemen, dat 2 *Chron.* XIV: 3. waar gezegd wordt, ASA *nam de vreemde altaren en de hoogten weg*, uit een ander geschrift is overgenomen, dan XV: 17. waar met dezelfde woorden, als 1 *Kon.* XV: 14. gezegd wordt: *de hoogten werden niet weggenomen.* Hetzelfde geval komt voor in de geschiedenis van JOZAFAT, 2 *Chron.* XVII: 6. vergel. XX: 33. en 1 *Kon.* XXII: 44.

hem tot de verplaatsing zou hebben kunnen bewegen. De natuurlijkste reden schijnt dus geweest te zijn, dat hij zulke berigten, of ieder afzonderlijk vond, en dáár in zijn verhaal inlaschte, waar hij geloofde dezelve geschiktelijk te kunnen bijbrengen; of dat zij in het door hem gebruikte geschrift anders geplaatst waren, dan in dat, hetwelk de Schrijver van *het Boek van* SAMUËL gebruikte (32). *Ten zesde.* Het verschil in de namen en in de spelling laat zich ook het best uit het verschil der gebruikte bronnen verklaren (33). *Ten zevende.* Somtijds geeft hij

(32) De lijst van DAVID's helden is 2 *Sam.* XXIII: 8—39. als een aanhangsel achteraan gevoegd. De Kronijkschrijver deelt dezelve aan het begin van DAVID's regering mede, onmiddellijk achter de inneming van den burg *Zion*, 1 *Chron.* X: 10—41. vermoedelijk, omdat de meesten van deze helden DAVID vergezeld hadden op zijne vlugt voor SAUL. — Het berigt van het gezantschap van den Koning HIRAM, en van eenen krijg met de Filistijnen, staat 2 *Sam.* V: 11—25. onmiddellijk achter de inneming van den burg *Zion*; maar 1 *Chron.* XIV: 1—17. tusschen het verhaal van de eerste en van de tweede opvoering der Verbondsark.

(33) Soortgelijke verscheidenheden, wanneer zij op anders gelijkluidende plaatsen voorkomen, zouden voor eene willekeurige verandering gehouden kunnen worden. (Zie BERTHOLDT, *Einleit.* B. III. S. 948.) zoo als b. v. 2 *Chron.* II: 3. HURAM. 1 *Kon.* V: 1. HIRAM. — 2 *Chron.* X: 18. HADORAM. 1 *Kon.* XII: 18. ADORAM. — 2 *Chron.* XVIII: 7. JIMLA. 1 *Kon.* XXII: 8.

hij ook aan denzelfden persoon op de eene plaats een' anderen naam, dan op de andere; hetwelk geheel natuurlijk is, wanneer hij het eene verhaal uit eene andere bron ontleende, dan het andere (34). *Ten achtste.* Het verschillend spraak-

JIMLAH. — 2 *Chron.* XXII: 10. ATHALJAHU 2 *Kon.* XI: 1. ATHALIA. — 2 *Chron.* XXIV: 1. JOAS. 2 *Kon.* XII: 1. JEHOAS. — 2 *Chron.* XXIV: 26. ZABAD en SIMRITH. 2 *Kon.* XII: 21. JOZACHAR en SOMER. — 2 *Chron.* XXIX: 1. JEHIZKIAHU, ABIJA dochter van ZACHARJAHU, 2 *Kon.* XVIII: 1, 2. HIZKIA, ABI dochter van ZACHARIA. — 2 *Chron.* XXXIV: 20. HILKIJAHU, MICHA en ABDON, 2 *Kon.* XXII: 12. HILKIA, MICHJAH, en AKBOR. — Zoo ook in namen van plaatsen; 2 *Chron.* XVI: 4. *Abel-Maim.* 1 *Kon.* XV: 20. *Abel-Beth-Maächa.* — 2 *Chron.* XXVI: 2. *Eloth.* 2 *Kon.* XIV: 22. *Elath.* — Vele van deze verscheidenheden zullen wel meer op rekening van de afschrijvers, dan van de oorspronkelijke Schrijvers gesteld moeten worden. Maar men vindt er ook in plaatsen, die anders niet gelijkluidende zijn, als 2 *Chron.* XII: 16. ABIA 1 *Kon.* XIV: 31. ABIAM. — 2 *Chron.* XXI: 17. JOAHAZ, maar die toch spoedig daarna, Hoofdst. XXII: 1. met ontzetting van letters AHAZIA genoemd wordt, even als 2 *Kon.* VIII: 24, 26.

(34) Het verschil van namen in het geslachtregister van SAUL, 1 *Chron.* VIII: 29—40, vergel. met Hoofdst. IX: 35—44. laat zich beter door het verschil der gebruikte gedenkschriften, dan door eenige andere oorzaak verklaren. Even zoo zal wel de opgaaf van DAVID's zonen, die wij vinden 1 *Chron.* III: 1—9. XIV: 3—7. en 2 *Sam.* III: 2—5. V: 14—16., uit drie verschillen-

spraakgebruik, dat hij op verschillende plaatsen volgt, kan wel daaruit verklaard worden, dat hij de woorden, die hij in zijne bron voor zich vond, op den eenen tijd overnam, en op een' anderen tijd met zulke, als in zijne dagen meer gebruikelijk waren, verwisselde. Maar toch laat het zich niet minder goed daaruit afleiden, dat hij het eene uit eene andere bron heeft overgenomen dan het andere (35). *Ten negende.* Dat

lende lijsten zijn overgenomen. — Verder vinden wij 1 *Chron.* III: 11. den naam JORAM en 2 *Chron.* XXI: 1. JEHORAM. — 1 *Chron.* III: 12. AZARIA, 2 *Chron.* XXVI: 1. UZZIA. — 1 *Chron.* III: 13. HIZKIA, 2 *Chron.* XXVIII: 27. JEHIZKIA. — 1 *Chron.* III: 15. JOHANAN, 2 *Chron.* XXXVI: 1. JOAHAZ. — 1 *Chron.* III: 16. JECHONIA, 2 *Chron.* XXXVI: 8. JOJACHIN. Dit kan nu wel zoo verklaard worden, dat men aanneemt, dat vele personen meerdere namen hadden, of dat men dezelfde namen op verschillende wijzen uitsprak, maar het kan toch ook wel aan verschil der gebruikte bronnen toe te schrijven zijn.

(35) Het is bij den Kronijkschrijver zoowel als in *de Boeken van* SAMUËL en *der Koningen* eene doorgaande gewoonte, om den Hoogepriester eenvoudig *Priester* te noemen. Alleen in de geschiedenis van JOSIA heet hij in *de Chroniken* en in *de Boeken der Koningen*, *Hoogepriester;* en slechts eenmaal, 2 *Chron.* XXX: 10. in een verhaal, dat alleen bij dezen Schrijver voorkomt, wordt hij genoemd *Hoogepriester uit het huis van* ZADOK. — De gewone naam der *Toonbroden*, zoo als zij bij MOZES genoemd worden, komt wel voor 1 *Sam.* XXI: 6. 1 *Kon.*

 VII:

Dat hij, wanneer hij *het Boek der Koningen van Juda en Israël* aanhaalt, daarmede niet, zoo als sommigen gemeend hebben, onze *Boeken der Koningen* bedoelt, blijkt daaruit, dat dikwijls, wanneer hij zegt, dat men het verdere verhaal in dat geschrift vinden kan, onze *Boeken der Koningen* nog minder daarvan hebben, dan hij (36). En *eindelijk*, daar alle gelijkheid in het verhaal juist daar ophoudt, waar beide Schrijvers ophouden, anderen aan te halen (te weten, na den dood van den Koning JOJAKIM); wat is duidelijker, dan dat de Kronijkschrijver niet onze *Boeken der Koningen* voor oogen gehad heeft, dewijl hij anders zeker ook de

VII: 48. maar nergers in de *Chroniken*. Daarom lezen wij 1 *Chron.* IX: 32. XXIII: 29. 2 *Chron.* XIII: 11. XXIX: 18. *brooden der toerigting*, (vergel. *Lev.* XXIV: 6, 7.) welken naam men in *de Boeken van* SAMUËL en *der Koningen* nergens vindt.

(36) JAHN, *Einl.* Th. II. Abschn. I. s. 251. f. merkt op, dat 2 *Chron.* XVII. — XX. de regering van JOSAFAT veel uitvoeriger verhaald wordt, dan 1 *Kon.* XV: 24, XXII: 1—33, 41—51; en toch lezen wij 2 *Chron.* XX: 34. „ Het overige der geschiedenissen van JOSA-„ FAT is beschreven in de geschiedverhalen van JEHU, „ den Zoon van HANANI, welke zijn opgenomen in het „ Boek der *Koningen* van *Israël.*" — Ook de geschiedenis van den Koning JOAS is minder volledig verhaald 2 *Kon.* XI, XII. dan 2 *Chron.* XXIII, XXIV. en toch wordt 2 *Chron.* XXIV: 27. naar uitvoeriger berigten in het Boek der *Koningen* heengewezen.

de overige geschiedenissen daaruit ontleend zou hebben? — Mogen wij dan niet, uit alle deze opmerkingen het besluit afleiden, dat de Kronijkschrijver andere bronnen gebruikt heeft, dan de Schrijver van *de Boeken van* SAMUËL en *der Koningen?*

§. 17.

Maar, zegt men, wie kan gelooven, dat de Kronijkschrijver, die zoo veel later leefde, dan de Schrijvers *der Boeken van* SAMUËL *en der Koningen*, nog al de schriften uit den voortijd, die hij aanhaalt, zou bezeten hebben? zouden deze niet, indien zij toen nog aanwezig geweest waren, als het werk der Profeten, in den Kanon zijn opgenomen? — Op deze bedenking kan men het volgende antwoorden. *Vooreerst.* Hoewel het al onwaarschijnlijk wezen mogt, dat de Kronijkschrijver nog zoo vele oudere geschriften bezeten zou hebben, zoo kan men het toch niet voor onmogelijk houden. Zouden er dan onder de ballingen niet vele beminnaars van boeken geweest zijn, die ten minste de schatbaarste werken in de ballingschap medegenomen en bewaard, en bij hunnen terugkeer in het Vaderland wedergebragt zullen hebben? In hunne familiën konden zij ze lang bewaren; daar het ambt der Levieten voor een gedeelte bestond in

het beoefenen der wetenschappen. En de Kronijkschrijver, indien hij tot hunnen stam behoord heeft, kon door zijne betrekkingen vele geschriften in handen krijgen. — *Ten tweede.* Dat de schrijver van de *Boeken der Koningen* geene andere geschriften gehad heeft, dan de *Chroniken*, die hij aanhaalt, is evenmin zeker. Ten minste schijnt de geschiedenis van ELIAS en ELIZA uit een ander geschrift overgenomen te zijn, ofschoon de schrijver het niet noemt (37). Is het niet mogelijk, dat hij zich ten doel heeft gesteld, om zijne geschiedenis alleen uit uittreksels uit de Rijkskronijken zaam te stellen, zonder van zijnen overigen voorraad gebruik te maken? En al ware het, dat hij geene andere geschriften gehad heeft, was echter zijn toestand van dien des Kronijkschrijvers verschillende. Want dewijl de ballingen niet op ééne plaats zamen woonden, maar in de Provinciën van het Babylonische Rijk verstrooid leefden; zoo was het zeer mogelijk, dat velen dergenen, die soortgelijke geschriften be-

(37) Dat de geschiedenis van ELIAS en ELIZA in het werk, waaruit de Schrijver *der Koningen* zijn verhaal ontleende, was ingevoegd, zoo als BERTHOLDT *Einl.* B. III. s. 955. vermoedt, zou ik liever betwijfelen. Want de Schrijver zou zich dan op het einde van dit verhaal wel op dit geschrift beroepen hebben. En het eigendommelijke van dit verhaal, wanneer het door meerdere handen gegaan was, zou veelmeer verloren zijn geraakt.

bezaten, zich niet in de nabijheid van den schrijver bevonden. — *Ten derde.* Dat deze werken der Profeten, wanneer zij ten tijde van den Kronijkschrijver nog aanwezig geweest waren, zekerlijk in den Kanon zouden zijn opgenomen, dit kan niemand stellig verzekeren; want wij weten niet, volgens welke regelen de verzamelaars van den Kanon zijn te werk gegaan. Waarom hebben zij de Landskronijken, of de uittreksels uit dezelve, waarvan de schrijvers der *Chroniken* en der *Koningen* beide zich bediend hebben, en die nog wel aanwezig konden zijn, ja die daarenboven groot gezag hadden, in den *Kanon* niet opgenomen? Hebben zij het misschien gelaten, omdat zij voor het godsdienstige gebruik des volks de verkorte uittreksels voldoende keurden, en de grootere werken aan de geleerden meenden te moeten overlaten. — *Eindelijk* zou men ook wel met latere geleerden kunnen aannemen, dat de Schrijver der *Chroniken*, de werken, die hij aanhaalt, niet zelve vóór zich gehad heeft (38), maar dat hij, even als de Schrijver van *de Boeken der Koningen*, Kronijken, die uit de grootere werken waren overgenomen, bij zijn verhaal heeft ten grond gelegd, en dat hij daaruit ook de aanhalingen woordelijk afgeschreven heeft, op dezelfde wijze, als hij ook

(38) BERTHOLDT, *Einl.* B. III. S. 951.

ook somtijds daaruit de opmerking overschreef, dat de zaak, waarvan zij spraken, te zijnen tijde nog bestond, ofschoon zij na de ballingschap niet meer aanwezig ware, hetwelk men in *de Boeken der Koningen* even zoo aantreft. — Door deze aanmerking hebben wij, mijns inziens, de bovengemelde bedenking genoegzaam wederlegd.

§. 18.

Mogen wij dan nu vooronderstellen, dat de Kronijkschrijver zijn verhaal uit eigene bronnen ontleend heeft, welke verschilden van de genen, die door den Schrijver van *de Boeken der Koningen* gebruikt zijn; het is dan nu de vraag, hoedanig deze bronnen waren? — Van de onderzoekingen daaromtrent in het werk gesteld, breng ik alleen het volgende, kortheidshalve, bij.

1. De bronnen van den Kronijkschrijver staan in naauw verband met die van de *Boeken van* SAMUËL *en der Koningen*, gelijk uit de veelvuldige en woordelijke overeenstemming blijkt. Maar dat zij toch niet dezelfde waren, blijkt even zoo duidelijk uit de menigvuldige verscheidenheden.

2. In *de Boeken van* SAMUËL wordt bij de geschiedenis van SAUL en DAVID geene bron aangehaald. En toch is zij uit een soortgelijk geschrift, als dezelfde geschiedenis in de *Chroni-*

niken, overgenomen. Alleen heeft de Kronijkschrijver veel uitgelaten, wat de Schrijver van SAMUËL opnam, en heeft hij uit andere bronnen er veel bijgevoegd.

3. Een geschiedverhaal van SALOMO wordt aangehaald 1 *Kon.* XI: 41. De Kronijkschrijver haalt voor die geschiedenis meerdere Profetische Schriften aan, 2 *Chron.* IX: 29. Daar nu hier, even als in het leven van DAVID, de Kronijkschrijver in vele opzigten met het Boek *der Koningen* overeenkomt, en in vele opzigten zich daarvan onderscheidt; zoo zijn wij geneigd, om te gelooven, dat een uittreksel uit de schriften, die de Kronijkschrijver aanhaalt, maar waarvan zij ieder eene verschillende bewerking voor zich hadden, hier ten grond ligt (39).

4. Van den tijd af, dat de tien stammen zich een' eigenen Koning verkozen hadden, haalt de Schrijver van *de Boeken der Koningen*, aan het einde van iedere regering in *Juda*, *het Boek der Chroniken der Koningen van Juda*, en aan het einde van iedere regering onder de tien stammen, *het Boek der Chroniken der Koningen van Israël* aan. Het is wel niet zonder regt, dat men daaruit besluit, dat dit twee verschillende werken geweest zijn.

5. De Kronijkschrijver haalt, het eerst bij den

(39) EICHHORN, *Einl.* B. III. §. 480.

den Koning ASA, 2 *Chron.* XVI: 11. *het Boek der Koningen van Juda en Israël* aan; en hetzelfde boek bij AMAZIA, Hoofdst. XXV: 26. bij JOTHAM, Hoofdst. XXVII: 7. bij ACHAZ, Hoofdst. XXVIII: 26. bij HIZKIA, Hoofdst. XXXII: 32. bij JOSIA, Hoofdst. XXXV: 27. bij JOJAKIM, Hoofdst. XXXVI: 8. en waarschijnlijk ook bij MANASSE, Hoofdst. XXXIII: 18. (40). Of het *verhaal van het Boek der Koningen*, dat bij den Koning JOAS, Hoofdst. XXIV: 27. wordt aangehaald, hetzelfde werk zij, is twijfelachtig. — Daar nu het gezegde Boek ook bij zulke Koningen wordt aangehaald, in wier regering niets voorkomt van het rijk van *Israël*, ja ook nog na den ondergang van dat Rijk,

(40) De plaats 1 *Chron.* IX: 1 volgens welke eene telling van het Israëlietische volk (onzeker van welken tijd) in *het Boek der Koningen van Juda en Israël* zou opgeteekend zijn, is verdacht van door de afschrijvers bedorven te zijn geworden, zoo om de vreemde woordvoeging, die daar gevonden wordt, als omdat de Syrische en Arabische Overzetters den Schrijver geheel iets anders, en dat voegzamer schijnt, laten zeggen; hoewel de Overzetting der Zeventigen en de *Vulgata* met den Hebreeuwschen tekst overeenkomen. De Syrische vertaler heeft: „ En alle Zonen van *Israël* en de Zonen van *Juda* dachten op onregt; zij, die gevangen heengingen naar *Babel*, „ wegens hunne ongeregtigheid." De Arabische Overzetter verstaat het even zoo; „ En de Zonen van *Israël* dachten tegen zichzelven op kwaad. En deze zijn het, die „ naar *Babel* gingen, wegens hunne overtreding."

Rijk, zoo schijnen diegenen geen ongelijk te hebben, die gelooven, dat dit een werk was, waarin de geschiedenis van beide Rijken vereenigd, of nevens elkander geplaatst was (41). Dit werk zou dus onderscheiden zijn geweest van de beide geschriften, die in het *Boek der Koningen* worden aangehaald. Misschien was het uit die geschriften, of uit dezelfde bronnen als deze, overgenomen, met behouding op vele plaatsen van dezelfde uitdrukkingen, en misschien ook met bijvoegsels uit andere geschriften, als met verschillende overleveringen vermeerderd. Dat dit werk vóór de ballingschap geschreven was, mag men daaruit afleiden, dat hetzelve, even als *het Boek der Koningen van Juda*, dat in *het Boek der Koningen* wordt aangehaald, met den dood van JOJAKIM schijnt te eindigen, omdat het van dien tijd af niet meer wordt aangehaald. En wordt er na den dood van JOJAKIM geen geschiedboek meer aangehaald; dit neemt niet weg, dat toch ook de latere gebeurtenissen van een of meerdere Schrijvers waren te boek gesteld, en dat zoodanig historiesch geschrift door den Schrijver van *de Boeken der Koningen* gebruikt, en uittreksels daarvan in het geschiedkundig gedeelte van het Boek *Jeremia*, Hoofdst. XXXIX: 1—10. en Hoofdst. LII. zijn overgenomen. Want dat dezel-

(41) BERTHOLDT, *Einl.* III. S. 975.

zelve niet uit *de Boeken der Koningen*, noch deze uit genen zijn afgeschreven, is met waarschijnlijkheid af te leiden uit het eigendommelijke van ieder dezer verhalen.

6. Bij de overige regeringen beroept zich de Kronijkschrijver op geschriften van onderscheidene Profeten. Van sommigen dezer geschriften zegt hij, dat zij in de landskronijken waren opgenomen. 2 *Chron.* XX: 34. Cap. XXXII: 32. Welligt waren zij evenwel nog afzonderlijk in het licht gegeven. Of die Profetische Schriften, van welke niet gezegd wordt, dat zij in de landskronijken gevonden worden, ook niet in het licht gegeven waren, kunnen wij niet meer beslissen. Maar dat Profeten de Schrijvers zijn geweest, zoo niet van allen, dan toch van de meesten dezer geschiedverhalen, dit mag men op het gezag van den Kronijkschrijver des te eerder gelooven, omdat de geschiedenis, zoo als zij in de uittreksels van *de Boeken der Koningen* voorkomt, geheel den geest der Profeten ademt. De Koningen werden daarin, volgens het stelsel der *Theokratie*, met vrijmoedigheid beoordeeld. Wel is waar, er worden in *de Boeken der Koningen* geene Profeten als Schrijvers genoemd. Maar dit kan wel daaruit ontstaan zijn, dat in het uittreksel uit de oude landskronijk, hetwelk deze Schrijver gebruikte, die namen der Profeten niet ge-

noemd

noemd waren, zoo als in dat uittreksel, dat onze Kronijkschrijver voor zich had (42).

7. Men mag twijfelen, of in die geschriften, welke de Schrijvers van *de Boeken der Koningen* en *der Chroniken* gebruikten, zoo uitvoerige berigten over de Godsdienst, en over de instellingen en werkzaamheden van Priesters en Levieten vervat waren, als wij in onze *Chroniken* vinden: hoewel het niet geheel ongeloofelijk is, dat ten minste zulke stukken, als verordeningen der regering behelsden, en die den vorm van staatsstukken hadden, zoo als b. v. 1 *Chron.* XXIII: 27. daarin voorkwamen. Maar wanneer al die berigten van onzen Kronijkschrijver niet uit zulke schriften waren overgenomen; zouden zij dan daarom nog minder geloof verdienen? Heeft men geene reden, om te gelooven, dat zoodanige verordeningen en berigten van buitengewone feesten opgeteekend en in de archieven des tempels, of ook wel in handen van sommige Priesters en Levieten bewaard zijn geworden? Soortgelijke berigten kan de Kronijkschrijver, vooral wanneer hij tot den stam van *Levi* behoord heeft, gemakkelijk gehad hebben; maar aanhalen kon hij ze niet, omdat het geene uitgegevene geschriften waren. In

(42) BERTHOLDT, a. p. S. 950.

In het bijzonder is dit waarschijnlijk van de door DAVID ingevoerde dagordeningen der Priesters, welke naauwkeurig worden opgegeven 1 *Chron.* XXIV. Want immers zullen de Priesters en Levieten de lijst dezer dagordeningen, welke naar de familiën afgedeeld waren, en op de afstammelingen moesten overgaan, even zorgvuldig bewaard hebben, als dit geschiedde met de geslachtregisters, waardoor de aanspraak op de erfgoederen bewezen moest worden. En dan immers is het ook wel waarschijnlijk, dat deze lijst nog na de ballingschap zal aanwezig geweest zijn.

8. In de geslachtregisters, 1 *Chron.* I – VIII. vinden wij vooreerst uittreksels uit *Genesis*, welke duidelijk te herkennen zijn, en misschien ook eenige uit *Exodus* en *Leviticus*. De Priesterlijke en Levitische steden, 1 *Chron.* VI: 54—83. zijn kennelijk uit *Jozua* XXI. of soortgelijke oorkonden overgenomen. De afwijkingen, die hier voorkomen, zijn voor een gedeelte door schrijffouten ingeslopen, of misschien ook wel het gevolg van latere veranderingen. Bij de registers van DAVID's geslacht, 1 *Chron.* II: 13. verv. Hoofdst. III: 1—9. Hoofdst. XIV: 3—7. moeten andere gedenkstukken dan *de Boeken van* SAMUËL ten grond gelegen hebben. Vele berigten zijn uit geslachtregisters overgenomen. Doch de meesten zijn te onvolledig, om voor uit-

uittreksels uit de openlijke, door eene bepaalde klasse van schrijvers opgemaakte registers te kunnen gelden. Waarschijnlijk zijn zij van bijzondere personen afkomstig, zoo als deze ze in hunne familiën bewaard, en den Kronijkschrijver medegedeeld hadden; terwijl hij dezelve onveranderd, en zoo fragmentarisch als zij waren, in zijn geschrift heeft ingevoegd. Van dáár vindt men sommige tweemalen, doch niet geheel gelijkluidende, en andere zelfs op verschillende wijze ingerigt. Uit zulke geslachtregisters schijnen ook wel sommige kleine geschiedkundige bijzonderheden te zijn overgenomen; gelijk de zoodanige ook in de geslachttafels der Arabieren nu en dan gevonden worden (43).

§. 19.

Maar nu is het de vraag: in hoe verre zijn deze bronnen geloofwaardig? — Hieromtrent merken wij het volgende aan:

1. Wat de geslachtregisters betreft, kan zeker niemand voor de echtheid van derzelver bronnen instaan, dan alleen voor zoo verre zij uit de andere Kanonieke Boeken zijn overgenomen. De

(43) EICHHORN, *Einl.* B. III. S. 575. ff. BERTHOLDT, *Einl.* S. 965. DAHLER, in de reeds meermalen aangehaalde *Theolog. Nachrichten*, S. 450. ff.

De onvolledigheid van deze registers zelve bewijst, dat het slechts als uit den brand geredde brokken zijn. Hieruit zijn duisterheden, verwarringen en schijnbare tegenstrijdigheden ontstaan, die wel hare bruikbaarheid voor ons verminderen, maar toch geene gegronde reden opleveren, om de goede trouw van derzelver eersten opsteller in twijfel te trekken; integendeel alle vermoeden van opzettelijk bedrog wegnemen.

2. Voorondersteld, dat de opstellers der Landskronijken, waarvan uittreksels in onze boeken gevonden worden, openlijke Hofbeambten en geschiedschrijvers der koningen waren; dan zou hen dit van vleijerij kunnen doen verdenken. Maar de geaardheid van hunne verhalen, waarin zij met gelijke onpartijdigheid het goede en het kwade van de Koningen vermelden, en hen vrijmoedig beoordeelen, spreekt de Schrijvers van zulk een vermoeden geheellijk vrij. En aan den anderen kant was hunne bediening aan het hof, in de nabijheid van het middelpunt der gebeurtenissen, regt geschikt om hen tot eene juiste waarneming en naauwkeurige kennis der geheime oorzaken in staat te stellen. Ook de betrekking van sommigen hunner als Profeten, die onder de bescherming der wetten stonden, en die, als handhavers der Theokratische inrigting, met derzelver geest bezield, de han-

de-

delende personen en derzelver oogmerken gadesloegen, moest groot gewigt aan hunne verhalen geven. Eén' derzelven, JESAJA, kennen wij uit zijne redevoeringen, als een' man van verhevenen geest, en van vurigen ijver voor waarheid en regt. — Doch hun oordeel over de gebeurtenissen wordt als eenzijdig, en hunne voorstelling der gebeurtenissen, wanneer zij deze uit bovenzinnelijke oorzaken afleiden, wordt als partijdig en bijgeloovig bestreden. Met welk regt dit geschiede, hebben wij nu niet te onderzoeken. Alleen deze enkele aanmerking is hier aan hare plaats: dat men bij iederen geschiedschrijver de zaak zelve van het oordeel, hetwelk daarover geveld wordt, onderscheiden moet; en dat, zoo lang men niet bewijzen kan, dat de vooringenomenheid met zijne begrippen den geschiedschrijver verleid heeft, om de zaken te vervalschen, met valsche kleuren op te sieren, te vergrooten of te verkleinen, men zoo lang ook aan hem geene geloofwaardigheid ontzeggen mag. En in dit opzigt kunnen de opstellers der landskronijken, zoo verre wij ze kennen, wel bestaan voor den regterstoel der oordeelkunde.

§. 20.

3. Maar reeds is het toegegeven, dat wij thans niet alleen deze landskronijken zelve missen, maar dat ook de Schrijvers van *de Boeken der Koningen* en *der Chroniken* niet eens hunne verhalen onmiddellijk daaruit overgenomen hebben; neen, dat integendeel die Kronijken eerst nog door anderen verkort, en misschien zelfs een en andermaal omgewerkt zijn geworden (44): terwijl wij niet weten door wie, en dus ook niet kunnen beoordeelen, in hoe verre dit naauwkeurig geschied zij. Er zijn hiervoor wel geene getuigen bij te brengen. Maar het is bijna onvermijdelijk dit aan te nemen, om velerlei zwarigheden op te lossen, die ons bij de vergelijking der Schrijvers, die wij nog hebben, ontmoeten. Intusschen geeft een gestreng onderzoek van den aard dezer verhalen, eenige niet onbelangrijke wenken, om de geloofwaardigheid ook van deze tweede of derde bewerkers te kunnen staande houden. Uit de reeds meermalen opgemerkte, en dikwijls woordelijke overeenstemming der berigten in de *Chroniken* en *de Boeken van* SAMUËL en *der Koningen*, blijkt, dat zij, die de oorspronkelijke bronnen voor zich gehad hebben, meestal den oor-

(44) BERTHOLDT, *Einl.* B. III. S. 947.

oorspronkelijken tekst behouden hebben; zoodat wij in die uittreksels, die wij nog lezen kunnen, waar zij onderling gelijkluidende zijn, hoogstwaarschijnlijk de woorden der oorspronkelijke Schrijvers voor ons hebben. De in deze boeken vervatte geschiedverhalen dragen over het geheel het kenmerk der waarheid, daar zij eenvoudig, zonder hartstogtelijke taal, en zonder het minste spoor van eenig opzettelijk doel, om bewondering op te wekken, of om den lezer vóór of tegen de hoofdpersonen in te nemen, verhalen, en onpartijdig zoo wel de kwade als de goede handelingen vermelden. De woorden, die zij nu en dan den personen in den mond leggen, zijn zoo overeenkomstig met derzelver karakter, dat men ze onmogelijk houden kan, voor verzinselen van de zoo kunsteloos verhalende geschiedschrijvers. Ook wordt het voorgaande meestal door het vervolg van de geschiedenis voorondersteld, zoodat de zamenhang het verhaal bevestigt. De Psalmen en de Profetische Schriften bevestigen ook vele bijzonderheden, die door de geschiedschrijvers vermeld waren geworden (45). Wel is waar, men vindt ook eenige van elkander verschillende berigten, waar de eene Schrijver uit de eene, de ande-

(45) JAHN, *Einl.* T. II. Abth. 1. S. 254. ff. EICHHORN, *Einl.* B. III. S. 598. ff.

dere uit eene andere bron geput heeft. Maar dergelijke verscheidenheden treft men veelal aan bij geschiedschrijvers, die dezelfde gebeurtenis verhalen. Ook in onze Evangeliën stuit men op zulke schijnstrijdigheden; en toch ontzegt men denzelven daarom geene geloofwaardigheid. In zulk een geval is het de roeping der oordeelkunde, om de getuigenissen te vergelijken, duisterheden op te helderen, of waar de berigten zich niet onderling laten vereenigen, te toetsen, aan welke zijde de grootste waarschijnlijkheid zij.

§. 21.

4. Wat de gedenkstukken betreft, die wij, niet zonder goede reden, vooronder steld hebben, (boven §. 18.) dat de Kronijkschrijver uit de handen van Priesters of Levieten ontvangen heeft, het is wel in onzen tijd mode geworden, om de Priesters in het algemeen van opzettelijk bedrog te beschuldigen: dat zij, namelijk, om hunne aangematigde regten te doen gelden, aan MOZES vele wetten toegedicht, en geschiedenissen en gedenkstukken met hetzelfde doel verzonnen of vervalscht zullen hebben. Maar, om nu nog niet te gewagen van het onbillijke der veroordeeling van eene gansche Orde, deze geheele beschuldiging van de Israëlie-

ti-

tische Priesters berust nog altijd op onbewezene vooronderstellingen, die voor een deel uit de beoordeeling der oude tijden naar de denkwijze en zeden der laatste eeuwen zijn afgeleid: en men doet deze beschuldiging alleen, om eene andere vooronderstelling daarop te bouwen, welke buitendien niet zou kunnen bestaan. Van die vooronderstelling, in zoo verre zij met ons onderwerp in verband staat, zal naderhand door ons het noodige gezegd moeten worden. Voor het tegenwoordige geloof ik, zonder dezelve in aanmerking te nemen, als waarschijnlijk te mogen vaststellen, dat van de Godsdienstige en Priesterlijke instellingen door DAVID, en van de plegtigheden in den tempel gevierd door SALOMO, HIZKIA en JOSIA, schriftelijke aanteekeningen gemaakt, en in de archieven des tempels bewaard zijn geworden; en dat sommige afschriften daarvan in handen van vele leden dezer orde geweest zijn, omdat zij derzelver bedieningen en regten betroffen, en dat deze onder de familiën bewaard zijn gebleven tot op den tijd van onzen Kronijkschrijver. Want wie kan loochenen, dat er in vele gevallen aan die gedenkstukken behoefte was? — Zoodanige ambtsberigten nu en getrouwe uittreksels daaruit, zijn te allen tijde als geloofwaardige gedenkstukken erkend geworden.

§. 22.

Wanneer men nu de geloofwaardigheid der bronnen kan volhouden, blijft nog de vraag overig: hoe de Kronijkschrijver dezelve gebruikt hebbe? Naar de gewoonte der Hebreeuwsche, gelijk ook der Arabische (46) geschiedschrijvers, heeft hij menigmalen de woorden van zijne bronnen overgenomen, zoo als de vergelijking met *de Boeken van* SAMUEL en *der Koningen* bewijst. Somtijds heeft hij de verhalen verkort (47), somtijds de uitdrukkingen veranderd, om dezelve voor zijne lezers duidelijker te maken, of misverstand voor te komen (48). Doch het is moeijelijk te bepa-

(46) EICHHORN, *Einl.* T. III. S. 496.

(47) Zoo is b. v. het verhaal 2 *Chron.* XXXII: 9—19, 24—26. korter dan 2 *Kon.* XVIII: 17—27. XIX: 1—34. XX: 1—19. en toch schijnt hetzelfde berigt ten grond gelegen te hebben.

(48) B. v. 1 *Chron.* XIV: 25. lezen wij: *Kom dan uit ten strijde.* Daarvoor staat 2 *Sam.* V: 24. *alsdan spoed u.* Daar nu deze beteekenis van het werkwoord *spoeden* zoo zeldzaam was, dat zij nergens elders voorkomt, zoo zal deze spreekwijze wel reeds vroegere lezers niet regt verstaanbaar geweest zijn, en het is wel mogelijk, dat reeds een oudere bearbeider van dit verhaal het raadzaam gevonden heeft, eene duidelijker uitdrukking daarvoor in de plaats te stellen. — 2 *Sam.* VIII: 18. worden de zonen van DAVID כֹּהֲנִים genoemd, hetwelk gewoonlijk *Priesters* beteekent. Daarvoor staat 1 *Chron.*

palen, of alle veranderingen, die men door de gezegde vergelijking leert kennen, van den Schrijver zelf, of van de bearbeiders der geschiedenis, die hij volgde, afkomstig zijn. In beide gevallen is echter de vrijheid, om uitdrukkingen te veranderen, in zoo verre dit niet geschiede met het oogmerk, om de waarheid te vervalschen, iederen geschiedschrijver toegekend, en benadeelt dezelve aan zijne geloofwaardigheid niet. Ook het uitkiezen van gebeurtenissen, die de geschiedschrijver in zijn verhaal opnemen, of daarvan weglaten wil, en die hij uitvoeriger of korter wil mededeelen, moet aan zijn goedvinden worden overgelaten, en zijne handelwijze ten dezen is te beoordeelen naar het oogmerk, dat hij zich voorgesteld heeft. Missen wij dus in de *Chroniken* vele bijzonderheden, die in *de Boeken van* SAMU-

1 *Chron.* XVIII: 17. *de eersten naast den Koning.* Vermoedelijk is de uitdrukking veranderd, om het misverstand voor te komen, als of DAVID andere Priesters, dan van AÄRON's nakomelingen zou hebben aangesteld. — 1 *Chron.* XIV: 12. wordt van de Filistijnen verhaald, dat zij op de vlugt hunne goden achterlieten, en dat DAVID beval, om ze te *verbranden.* 2 *Sam.* V: 21. heet het alleen: DAVID *en zijne mannen namen ze op*, hetwelk verkeerdelijk verstaan zou kunnen worden, als hadden zij dezelve met zich genomen, om ze te vereeren. Zie meerdere voorbeelden bij GESENIUS, *Geschichte der Hebräische Sprache*, S. 38. ff.

MUËL en *der Koningen* vermeld zijn, (49), omdat zij voor het bijzondere doel des Schrijvers, (waarover naderhand, §. 27 gesproken zal worden) minder noodig waren, hij is deswegens evenmin te berispen, als de andere Schrijvers, bij wie wij ook veel ongaarne missen, dat wij wel van hen zouden willen vernemen (50). Veel kan de Kronijkschrijver ook wel wegens de tijdsomstandigheden, waarin hij leefde, of om andere ons niet bekende redenen, in zijn verhaal opgenomen of weggelaten hebben. Het moge zelfs waar zijn, dat de Schrijver in het verklaren van verouderde spreekwijzen, of Geographische namen, die hij in zijne bronnen vond, gedwaald heeft, gelijk dit aan vele goede Schrijvers gebeurd is, omdat zij toch niet alles weten konden; zulke dwalingen kunnen dan alleen aan zijne geloofwaardigheid benadeelen, wanneer zij zoo veelvuldig zijn, dat zij eene groote onkunde of nalatigheid

(49) Van de zevenjarige regering van DAVID, alleen over den stam van *Juda*, van zijnen oorlog met ISBOSETH, van zijn overspel met BATHSEBA, en van den opstand van ABSALOM zwijgt de Kronijkschrijver.

(50) Van de inrigtingen van DAVID, omtrent de Godsdienst en de werkzaamheden der Priesters en Levieten, van de Volksvergadering, waarin hij SALOMO als zijnen opvolger deed erkennen, van de daden der Koningen JOSAFAT en UZZIA vindt men niets in *de Boeken van SAMUËL en der Koningen*.

heid bewijzen, of wanneer zij het oogmerk verraden, om de lezers te misleiden. Maar de weinige plaatsen, welken men onzen Schrijver als dwalingen heeft te laste gelegd, zijn niet toereikende, om hem van eene zoo grove onkunde, of van ontrouw te overtuigen, waardoor zijne geloofwaardigheid verloren zou gaan (51).

VIERDE HOOFDSTUK.

Bekwaamheid des Schrijvers.

§. 23.

Heeft de Schrijver der *Chroniken* die kennis en bekwaamheid bezeten, welke tot het schrijven eener geschiedenis gevorderd wordt? Deze vraag kan niet doelen op de bekwaamheid, om een lofwaardig kunststuk te vervaardigen, maar alleen op die eigenschappen, waardoor zijne geloofwaardigheid bevestigd moet worden. Wanneer hij, gelijk men met eenigen grond vermoedt, tot den stam van *Levi* behoord heeft, (§. 13), dan heeft hij reeds

(51) Zie onder, §. 30.

reeds deswegens een gunstig vermoeden voor zich, dat het hem aan geene kennis, noch aan de gelegenheid, om zich de noodige hulpmiddelen te verschaffen, ontbroken heeft. En dit vermoeden wordt door den inhoud van zijn geschrift bevestigd, als hetwelk eene gemeenzame bekendheid met de wetten, de geschiedenis en de Heilige Schriften van zijn volk aanduidt. Ook moeten goede hulpmiddelen, niet alleen het ééne werk, waaruit hij uittreksels maakte, maar ook meerdere, hem ten dienste gestaan hebben (§. 16). Wij kunnen wel niet zeggen, of hij uit meerdere geschriften, die er in zijn' tijd voorhande waren, de beste tot zijn gebruik heeft uitgekozen, en of hij van onderscheidene verhalen, die hij van dezelfde gebeurtenis in zijne geschriften vond, na een gestreng onderzoek, het waarschijnlijkste gevolgd is. Zulk eene Kritische handelwijze was over het geheel aan zijnen leeftijd vreemd. En evenwel schijnen sommige voorbeelden aan te toonen, dat hij onderscheidene geschriften onderling vergeleken, en waar hij verscheidenheden vond, dezelve naar het voorbeeld der vroegere geschiedschrijvers nevens elkander geplaatst, en het oordeel daarover den lezer heeft vrijgelaten, (§. 16). In zijne oordeelvellingen stemt hij met de andere Schrijvers van zijn volk overeen. Rampspoed is bij hem straf van God, en voorspoed belooning. Echter heeft hij zich ook veroorloofd,

eene

eene onjuiste voorstelling van vroegeren tijd naar betere inzigten te wijzigen (52). — Een man, die in staat was, om, gelijk men den Kronijkschrijver beschuldigd heeft, zijn plan zoo goed in te rigten, en zoo gelijkmatig door zijn geheele werk vol te houden, om, namelijk, door veelvuldige op geschikte plaatsen aangebragte, en in zijn verhaal ingewevene verdichtingen, zijne begrippen ingang te doen vinden; zoo iemand kan niet voor zoo bekrompen van verstand, zoo onwetende en dwaas gehouden worden, als hij door zijne beschuldigers wordt afgeschilderd (53). Dat hij den volhardenden ijver bezeten heeft, welken de geschiedschrijver moet aanwenden, om alle omstandigheden te onderzoeken, en het gevondene met juistheid te kunnen mededeelen; hieraan kan men naauwelijks twijfelen, wanneer men ziet, hoe hij zich de moeite getroost heeft, om

(52) B. v. Daar 2 *Sam.* XXIV: 1. de aanleidende oorzaak tot de pest zoo verhaald wordt, als of God DAVID tot eene volkstelling had aangepord, op dat hij te gelijk eene reden vinden zou, om het volk te straffen; is het 1 *Chron.* XXI: 1. een vijand, die DAVID daartoe verleid heeft. — Volgens 2 *Sam.* VI: 12. schijnt DAVID afgunstig te zijn geweest op OBED-EDOM, en deswegens besloten te hebben om de Verbondsarke naar zijne woning heen te voeren: maar deze onwaardige voorstelling wordt 1 *Chron.* XIII: 14. XV: 1. weggelaten.

(53) GRAMBERG, S. 71, 75, 87 en a. p.

om vele en lange naamlijsten af te schrijven. Vele misstellingen, die daarin voorkomen, moeten niet aan nalatigheid van den Schrijver, maar aan de afschrijvers geweten worden. Vele moet men uit de Oude Bijbelvertalingen verbeteren, en andere moeten reeds in de handschriften aanwezig zijn geweest, waarvan deze Overzetters zich bedienden (54).

VIJFDE HOOFDSTUK,

Onpartijdigheid des Schrijvers.

§. 24.

Na al hetgeen wij reeds gezegd hebben, kan het

(54) Het zeggen van DAHLER, dat door schuld der afschrijvers vele onnaauwkeurigheden in den tekst der *Chroniken* zijn ingekomen, wordt door GRAMBERG, S. 34, maar niet zeer oordeelkundig, op dezen grond tegengesproken, dat de *Masorethen* uiterst naauwkeurig waren, en dat wij van de Handschriften vóór hunnen tijd in het geheel niets weten; als of de Oude Overzetters, en de aanhalingen bij ORIGENES, HIERONYMUS en anderen, ons niet menigmalen aanwezen, wat in die vroegste Handschriften gestaan heeft, en als of de tekst zelf niet dikwijls genoeg kennelijke blijken droeg, van door eene schrijffout bedorven te zijn.

het aan geenen twijfel meer onderworpen zijn, dat de Kronijkschrijver geloofwaardige bronnen voor zich gehad heeft, en genoegzame bekwaamheid bezat, om ze te gebruiken. Maar eene andere vraag is niet minder belangrijk: of hij de waarheid ook heeft *willen* zeggen? — De goede trouw van eenen geschiedschrijver is verdacht, wanneer hij zich betoont een zoo ijverig aanhanger van zèkere godsdienstige of staatkundige begrippen, of van eene partij te zijn, dat hij zich ter gunste daarvan veroorlooft, de geschiedenis te vervalschen, nadeelige omstandigheden te verzwijgen, en verdichtselen er bij te voegen, of dat ten minste zijne denkwijze zoo grooten invloed heeft op zijne voorstelling, dat hij onwillekeurig aan zijne verhalen eene andere kleur geeft, dan zij, uit den aard der zaak, of volgens de getuigenis van andere Schrijvers hebben moesten; en dat hij alzoo van de juiste waarheid afwijkt. Hierbij is wel onder het oog te houden, dat de eisch: „een geschiedschrijver, zal hij onpartijdig zijn, moet geen bepaald stelsel, en geene partij zijn toegedaan," niet overdreven mag worden. Want dan zou ook geen Christen, noch een Onchristen de geschiedenis der Godsdienst, geen Wijsgeer de geschiedenis der wijsbegeerte, geen Duitscher de geschiedenis van zijn volk mogen schrijven. Mag men dan geen eigen gevoelen hebben, om de ge-

geschiedenis der wijsgeerige stelsels te kunnen behandelen? Mag men geen oordeel vellen, aan welke zijde der strijdende partijen de meeste waarheid zij? Is de Romeinsche geschiedschrijver reeds daarom te verwerpen, omdat hij tot de Aristokratische of tot de Demokratische partij behoort? In al deze gevallen zal de geschiedschrijver veel beter zijne onpartijdigheid bewijzen, wanneer hij niet verbergt, wat zijn geloof zij, wanneer hij in zijn verhaal geene hartstogtelijke taal bezigt, wanneer hij het goede en het kwade, hetwelk hem bij onderscheidene partijen voorkomt, opregtelijk voorstelt, en met gelijke billijkheid beoordeelt, en wanneer hij eindelijk zijn oordeel alleen op verstandige gronden bouwt. Hij moge dan al in de vooroordeelen van zijn volk en leeftijd deelen, en dus ook, wanneer deze in het spel komen, mistasten; wanneer slechts zijn vooroordeel de daadzaken niet vervalscht, zal zijne geloofwaardigheid daarbij nog niets lijden, evenmin als de dwaling des verstands op zich zelve de braafheid des harten wegneemt. Bijgevolg is dus ook de afstamming van *Levi* nog geene reden om den Kronijkschrijver van partijdigheid te overtuigen. Want hij ontkent niet, dat hij tot dien stam behoort. Hij verbergt zijne gevoelens niet. Men kan geene hartstogtelijke taal en geene oratorische overdrijvingen bij hem aanwijzen. Hij

prijst

prijst en laakt naar de denkwijze van zijnen tijd, en niet naar bijzondere, hem alleen eigene begrippen. Hij verhaalt gelijkelijk het goede en het kwade van de personen, en de partijen, die in zijn verhaal optreden. — Zijn volk was in stammen verdeeld. Maar in zijnen tijd waren, behalve *Juda* en *Benjamin*, de meeste anderen nog in vreemde landen verstrooid. In zijne geslachtregisters neemt hij de registers van alle stammen, (twee alleen uitgezonderd) op. Van sommige heeft hij wel slechts weinig. Maar dit zal geweest zijn, omdat hij daarvan geene meerdere gedenkstukken gevonden had. Hij verhaalt, hoe de tien stammen zich van het huis van DAVID hebben losgescheurd, op dezelfde wijze, als dit in *de Boeken der Koningen* geschiedt; even zoo, hoe JOZAFAT met ACHAB, den Koning van *Israël*, tegen de Syriërs te velde getrokken is; hoe ook AHAZIA met JORAM, den Koning van *Israël*, ten oorlog ging, en even als deze door JEHU gedood werd; hoe de Koning van *Juda*, AMAZIA, dwaasselijk met JOAS, den Koning van *Israël*, krijg voerde, en door dezen geslagen werd, die daarop *Jeruzalem* en den tempel plunderde; hoe verder ACHAS door PEKACH, den Koning van *Israël*, geslagen werd, en deze 200,000 gevangenen uit *Juda* met zich gevoerd heeft, die echter op het woord van eenen Profeet weder vrijgelaten werden

den (hetwelk in *de Boeken der Koningen* met stilzwijgen is voorbij gegaan). Van den ondergang van het Israëlietische rijk meldt hij niets, omdat hij de geschiedenis van dat rijk, overeenkomstig zijn bijzonder oogmerk, van zijn plan had uitgesloten, maar hij berigt wel, hoe naderhand HIZKIA de overgeblevenen van *Efraïm* en *Manasse* heeft uitgenoodigd, om tot de viering van het Paaschfeest te *Jeruzalem* te komen, en dat, hoewel velen deze uitnoodiging met versmading afwezen, toch sommigen van *Aser*, *Manasse* en *Zebulon* kwamen, om aan de feestviering deel te nemen, en hoe JOSIA in het land van *Israël* rond reisde, om de daar aanwezige afgodsbeelden, zoo wel als die in *Juda* te verdelgen. In dit alles zal men den onpartijdigen Schrijver erkennen, die alle stammen, ook na de afscheiding, nog beschouwt, als tot zijn volk behoorende, en die van allen het goede en het kwade vermeldt, gelijk het zich had toegedragen.

§. 25.

In de redevoeringen der Profeten lezen wij vele scherpe bestraffingen, tegen de Priesters gerigt (55). Ook waren deze, als bestemd om de

(55) *Jes.* XXVIII: 7. *Jerem.* II: 8. V: 31. VI: 13. XXIII: 11. XXXII: 32. *Ezech.* XXII: 26. *Mich.* III: 11. *Ze-*

de offerhanden en uitwendige plegtigheden der godsdienst te bedienen, in gedurig gevaar, om aan deze uiterlijkheden eene te groote waarde toe te kennen, ten nadeele der Godsvereering in geest en in waarheid, waarop de Profeten aandrongen. Van daar mag wel tusschen deze beide standen eene spanning ontstaan zijn, die bij heftige gemoederen in vijandschap ontaardde (56). De Kronijkschrijver schijnt juist daarom tot den stam van *Levi* behoord te hebben, omdat hij aan de plegtigheden der tempeldienst, en aan de werkzaamheden van Priesters en Levieten eene hooge waarde toekent, en deze bij iedere gelegenheid in het gunstigste licht doet uitkomen. Maar men zal niet bij hem ontdekken, dat hij aan deze bedienaars der godsdienst hoogere regten toeschrijft, dan de wetten hun toekenden, of dat hij hun hoogere waarde toeëigent, dan hun

Zephan. III: 4. *Mal.* I: 6. II: 1. Opmerkelijk is het, dat alle deze bestraffingen verzuim van hunne pligten, ontrouw in hunne bediening, en misdaden betreffen, waaraan de Priesters zich overgaven. Maar niet één Profeet bestraft hen over onbillijke aanmatigingen, of over verheffing boven de waardigheid, die hun door de wetten was toegekend.

(56) JEREMIA b. v. ofschoon zelf van een Priesterlijk geslacht, ondervond den haat der Priesters, en werd door hen vervolgd. Zie *Jerem.* I: 18. XX: 1. XXVI: 8.

hun volgens hunne bediening en hunnen stand in de maatschappij toekwam. Hij schroomt ook niet te vermelden, waarin zij gedwaald hebben (57). En daarentegen is er ook in zijne boeken geen spoor te vinden van eenen afkeer tegen de Profeten.

ZESDE HOOFDSTUK.

Oogmerken van den Schrijver.

§. 26.

Alle vragen, die invloed hebben op de beoordeeling van de geloofwaardigheid des Kronijkschrijvers, kunnen niet met juistheid en billijkheid behandeld worden, wanneer men het doel niet voor oogen houdt, hetwelk de Schrijver bij het vervaardigen van zijn geschrift zich heeft voorgesteld. Want daarvan hangen de eischen af, welke men het regt heeft, hem te doen. Zoodra men den Schrijver in eene andere klasse stelt, dan die, waarin hij zich zelven gerangschikt heeft, en derhalve eischt, dat hij de plig-

(57) Zie 2 *Chron.* XXIV: 5. XXX: 15.

pligten vervullen zal, die vreemd zijn aan het standpunt, waarop hij zich plaatste, beoordeelt men hem verkeerdelijk en doet men hem onregt aan. — Heeft de Schrijver zelf zijn doel niet bepaaldelijk opgegeven, dan moet men hetzelve opmaken uit den inhoud en gesteldheid van zijn geschrift; en dan zullen ook wel de hoofddenkbeelden, waardoor hij zich leiden liet, uit veelvuldige herhaling derzelven kenbaar worden. In den geheelen aanleg en inrigting der *Boeken van* SAMUËL kan ik geen ander dan een zuiver geschiedkundig hoofddoel ontdekken. Die Schrijver wilde aanwijzen, waardoor de koninglijke regering onder het Israëlietische volk ontstaan, hoe dezelve ingevoerd geworden, en onder de eerste Koningen ingerigt geweest was. En aan dit doel heeft hij, naar de mate en den aard zijner hulpmiddelen te oordeelen, op eene voortreffelijke wijze beantwoord. Het karakter der handelende personen, van SAMUËL, SAUL en DAVID, is den lezer levendig voor oogen gesteld, zoo als hetzelve door hunne vroegere lotgevallen zich gevormd, en naderhand bij de Staatsverandering en in de wijze van hun bestuur zich vertoond heeft. Daarentegen doet zich in *de Boeken der Koningen* het geschiedkundige meer als bijzaak voor. De geschiedenis is daar al te onvolledig behandeld. Vele gewigtige bijzonderheden worden geheel voorbijgegaan, of slechts

met één woord vermeld. De karakters der hoofdpersonen zijn, op weinige uitzonderingen na, minder door handelingen, dan wel door het meerder of minder gunstig oordeel over hunne vroomheid voorgesteld. Noch de wijze van hun bestuur, noch de oorlogen, die zij voerden, worden omstandig beschreven. Men zou dus den Schrijver een' slechten geschiedschrijver moeten noemen, wanneer men hem naar de regelen der Geschiedkunde beoordeelen wilde. En dan toch zou men hem onregt doen, dewijl hij niet bedoelde, om geschiedschrijver te wezen. De geschiedenis was zijn hoofddoel niet, maar alleen leiddraad, om in vele voorbeelden, gedurende eene reeks van eeuwen, aan te wijzen, dat zijn volk al deszelfs onheil zich zelven berokkend heeft door ongehoorzaamheid aan de Goddelijke Wet, waartoe het gedeeltelijk door deszelfs Koningen verleid, of althans gesterkt was geworden; en dat God door zijne Profeten het op velerlei wijze gewaarschuwd, en ook, doch te vergeefs, door straffen had zoeken te verbeteren, tot dat Hij het eindelijk uit het land verstiet. Met dit doel zijn dan ook in menigte de misdrijven der koningen en des volks, en vele toespraken der Profeten bijgebragt. De geschiedenis der Profeten ELIAS en ELIZA is omstandig verhaald, omdat dezelve ten bewijze verstrekt, hoe God niet heeft opgehouden, door al-

allerlei middelen het toenemende verderf in het rijk der tien stammen tegen te werken. Zijne denkwijze over de lotgevallen des volks geeft de Schrijver te kennen, 2 *Kon.* XVII: 7—23, 34—39. XVIII: 12. XXI: 9—15. XXIII: 26, 27, en op andere plaatsen. Volledigheid van de geschiedenis was dus niet noodig tot bereiking van dit doel, en zelfs eene volledige verzameling van alle gebeurtenissen, welke voor dit doel dienstbaar waren, was niet volstrektelijk daartoe noodig. Dit geschrift was er geheel toe ingerigt, om het in de ballingschap levende volk van deszelfs schuld te overtuigen, en het geloof aan deszelfs God te onderhouden, even als de stem der Profeten, die in dezen tijd zich hooren lieten (58); zoodat men wel mag vooronderstellen, dat ook het laatste eene beweegreden was, welke den Schrijver aanspoorde, om dezen arbeid te ondernemen.

§. 27.

(58) *Jes.* XL. verv. — (Deze aanhaling staat in verband met de meening, dat het laatste gedeelte van het Boek *Jesaia*, niet van den Profeet zelven, maar uit latere tijden afkomstig zou zijn: een gevoelen, volgens VAN DER PALM, strijdig tegen alle getuigenissen der Oudheid, en tegen alle innerlijke kenmerken van echtheid, en alleen aangenomen, omdat men het Goddelijke in den Bijbel niet kon of wilde erkennen. *Vert.*)

§. 27.

Even zoo en om dezelfde redenen was de geschiedenis zekerlijk ook niet het hoofddoel van den Kronijkschrijver, maar hij wilde, naar de behoefte van zijne tijdgenooten, medewerken tot eene met de wetten overeenkomstige herstelling der uiterlijke godsdienst; en daartoe moest de geschiedenis hem slechts eene leiddraad wezen, om de voorbeelden der vroome Voorvaderen achtervolgens te kunnen bijbrengen, die de Godsveréëring in den tempel met ijver hadden waargenomen, en daarvoor ook van Jehova beloond waren geworden; hetwelk zijne lezers tot gelijken ijver opwekken moest. De Schrijver van *de Boeken der Koningen*, in de ballingschap levende, had geen bijzonder belang, om van de tempeldienst en hare inrigtingen veel te verhalen. Daarom vindt men bij hem ook weinige berigten daarvan. Maar de Kronijkschrijver, die waarschijnlijk schreef, toen de tempel te *Jeruzalem* herbouwd was, en de Godsvereering dáár op nieuw ingerigt worden moest, had er wezenlijk belang bij, niet slechts om de belangstelling van het volk voor deze zaak op te wekken, maar ook om hetzelve te onderrigten, hoe de Godsveréëring eertijds ingerigt geweest was, en volgens de wetten ingerigt moest worden. Want gedurende den langen tijd, dat

de

de tempeldienst had stil gestaan, was er zeker een groot deel van het volk, dat niet meer naauwkeurig wist, hoe men dezelve had waar te nemen. Dit doel van den Schrijver had invloed op zijne keuze van de berigten, die hij opnemen wilde, en is ook in het grootste deel des werks duidelijk zigtbaar. Het andere historische gedeelte was bij den Schrijver meer bijzaak. — Door dit gevoelen, hetwelk in den aard des werks gegrond is, worden alle beschuldigingen krachteloos gemaakt, welke men tegen hem heeft ingebragt, wegens de berigten, die hij niet heeft opgenomen. De regering van SAUL, de geschiedenis van DAVID's jeugd, en de geschiedenis van het rijk der tien stammen, was aan dit doel van den Schrijver vreemd. De geslachtregisters staan ook met dit doel wel in geen verband, maar deze hebben toch eene kennelijke strekking tot nut van zijne tijdgenooten (59). En alzoo vinden wij ook in dit, zoowel als in het historische gedeelte, een duidelijken wenk om het werk tot den tijd te brengen, die op de ballingschap der Joden onmiddellijk of spoedig althans gevolgd is.

De naam, in de Grieksche Overzetting boven deze Boeken geplaatst, Παραλειπομένα, kan wel eene

(59) Vergelijk boven §. 11.

eene gepaste benaming daarvoor wezen; wanneer men dezelve zoo verstaat, als zij reeds van de oudste tijden verklaard is geworden (60); dat, namelijk, hierin vele berigten gevonden worden, die men in *de Boeken van* SAMUËL en *der Koningen* te vergeefs zoeken zou; maar niet in den zin, als of het doel des Schrijvers geweest zou zijn, bijdragen tot het verhaal van deze boeken te leveren.

§. 28.

Wanneer dan nu uit het tot hiertoe behandelde gebleken is, dat den Kronijkschrijver geloofwaardige bronnen ter dienste stonden; dat hij genoegzame bekwaamheid, kunde en vlijt bezat, om met juistheid over te geven, wat hij gevonden had; dat hij eerlijk en onpartijdig was, zoo dat hij zich niet door persoonlijk belang tot ontrouw jegens de waarheid verleiden liet; dan bestaat er ook volstrekt geene reden tot twijfel, of hij de waarheid heeft *kunnen* en *willen* zeggen. En indien hem al sommige dwalingen te laste gelegd konden worden, zoo zou daardoor zijne geloofwaardigheid nog niet weg-

(60) Zoo is deze benaming verklaard in de *Synopsis Scripturae Sacrae*, bij ATHANASIUS, Opp. edit. Colon. 1686. fol. T. II. p. 84.

weggenomen worden. Maar desniettegenstaande heeft men hem eenen onwetenden, onnaauwkeurigen Schrijver, en die de geschiedenis opzettelijk vervalscht had, genoemd. Met welk regt dit geschiede, moeten wij nu nog onderzoeken.

TWEEDE HOOFDDEEL,

TOETSING VAN DE BESCHULDIGINGEN TEGEN DEN KRONIJKSCHRIJVER INGEBRAGT.

§. 29.

De zware beschuldigingen, tegen den Schrijver der *Chroniken* ingebragt, ontstaan uit geene andere oorzaak, dan omdat hij aan eene vooronderstelling in den weg staat, die hedendaags meer en meer ingang vindt, maar daarom nog niet bewezen is (61). Zoo lang, namelijk, *de Boeken der Chroniken* niet geheel uit den weg geredeneerd, en als ongeloofwaardig ter zijde gezet zijn, kan de meening, dat de Mozaïsche wetten kort vóór, of zelfs eerst in, en na de ballingschap door de Priesters op naam van MOZES zijn vervaardigd en uitgegeven, niet aannemelijk gemaakt worden. Daarom zijn de voorstan-

(61) Dat dit de beweegreden der beschuldigingen is, blijkt uit de naauwe verbinding van dezelve met die vooronderstelling, bij DE WETTE, t. a. p.

standers van die vooronderstelling met groote drift op deze boeken aangevallen, en hebben alle scherpzinnigheid aangewend, om den Schrijver, als een verachtelijken weetniet, en niets waardigen bedrieger ten toon te stellen. Maar is reeds de beweegreden berispelijk, en de hartstogtelijke drift weinig geschikt om vertrouwen in te boezemen; ook de bewijzen, hoe velen zij mogen zijn, en hoe stout en verleidelijk zij zijn voorgedragen, zijn toch zeer zwak, en kunnen meestal niet bestaan voor den regterstoel der Redekunde (62). Want hoe kan op eene onbewezene vooronderstelling het besluit gegrond wor-

(62) Hoe losjes GRAMBERG heenstapt over het bewijs, dat de Kronijkschrijver geene andere bronnen gehad heeft, dan onze Kanonieke Boeken, is reeds door DAHLER aangetoond, in de meermalen aangehaalde *Theolog. Nachrichten.* Wilde men den Heer GRAMBERG met dezelfde maat meten, waarmede hij den Kronijkschrijver behandelt; wilde men hem de schrijf- en drukfouten in zijn werk als zoo vele bewijzen van onkunde en onoplettendheid aanrekenen; wilde men alle verkeerde opvattingen en uitleggingen van den tekst, als opzettelijke vervalschingen, en alle dwalingen als moedwillige pogingen om den lezer te misleiden, doen gelden, gewis zou hij zich over schreeuwende onregtvaardigheid beklagen! Maar ik zal mij wel wachten, om in hetgeen ik berisp, zelf berispelijk te worden. Hij ijvert voor de waarheid op zijne wijze en naar zijne inzigten, gelijk ik naar de mijne.

worden, dat de berigten van den Kronijkschrijver verdicht zijn. Hoe kan daaruit, dat vele van die berigten in *de Boeken van* SAMUËL en *der Koningen* niet te vinden zijn, worden afgeleid, dat alles, wat de Kronijkschrijver eigendommelijks heeft, door hem verzonnen is geworden; waarbij wel voorondersteld, maar niet bewezen is, dat hij geene andere bronnen heeft gehad, dan deze boeken? Vele zoogenaamde bewijzen steunen op misverstand of verkeerde uitlegging (63) en ongegronde vermoedens, waar-

(63) Ten bewijze slechts een paar voorbeelden: 2 *Chron.* XXII: 1. wordt gezegd, dat al de broeders van den koning AHAZIA door de Arabieren gedood zijn geworden. Maar volgens 2 *Kon.* X: 13. zijn de broeders van AHAZIA door JEHU gedood. Hier vindt dus GRAMBERG eene niet weg te nemen tegenstrijdigheid, alleen omdat hij niet bedacht, dat het Hebreeuwsche woord *broeders*, niet altijd *eigene broeders*, maar ook wel bloedverwanten in het algemeen aanduidt, zoodat de broeders van AHAZIA, waarvan 2 *Kon.* X 13. gesproken wordt, niet dezelfde behoeven te zijn geweest, als die door de Arabieren gedood waren. De Kronijkschrijver zelf, noemt ze *de zonen der broeders van* AHAZIA, 2 *Chron.* XXII: 8. — 2 *Chron.* XXXII: 20, 21. wordt verhaald, dat HIZKIA en JESAJA gebeden hebben, en dat de Heer eenen Engel zond, die in het leger des Konings van Assyrië, *alle strijdbare Helden en Opperhoofden en Vorsten* verdelgde. Ieder weet nu, dat het woord *alle* dikwijls gebruikt wordt voor *vele* en *velerlei*. Maar GRAMBERG S. 114. beschul-

waarbij den Schrijver oogmerken worden toegekend, welke hem niet in de gedachten konden komen (64).

§. 30.

schuldigt den Kronijkschrijver van gezegd te hebben, dat de Engel des Heeren *alleen* de Opperhoofden en Vorsten in het leger gedood had. — Op eene andere plaats, S. 119. beschuldigt GRAMBERG den Schrijver van logentaal, omdat hij 2 *Chron.* XIV: 8. gezegd heeft, dat de Koning ASA een leger had van 580,000 gewapende mannen, uit *Juda* en *Benjamin*; terwijl 1 *Chron.* XXI: 5. het getal der strijdbare mannen in *Juda* op 470,000 was bepaald. Maar hij zou hierin geene tegenstrijdigheid gevonden hebben, indien hij niet had voorbij gezien, dat op de laatstgenoemde plaats alleen van *Juda*, en op de eerste van *Juda* en *Benjamin* beide gesproken wordt.

(64) Ook hiervan moet ik eenige voorbeelden bijbrengen, om mijne beschuldiging te regtvaardigen. BATHSEBA, dochter van ELIAM, volgens 2 *Sam.* XI: 3. wordt 1 *Chron.* III: 5. BATHSUA, dochter van AMMIËL genoemd, zoo als GRAMBERG, S. 77. meent, „ opzettelijk met het doel, om door deze onduidelijkheid „ de vlek van DAVID's misdrijf aan de afkomst van „ SALOMO te ontnemen." En het bewijs voor zulk eene bedoeling moet zijn, dat de Kronijkschrijver de geschiedenis van BATHSEBA heeft weggelaten. — De reden, waarom de Kronijkschrijver niets vermeldt van de Profeten ELIAS en ELIZA, is, volgens GRAMBERG, S. 86. dat deze mannen niet van den stam van *Juda* waren, in den heiligen tempel te *Jeruzalem* niet aangebeden, en de *Kaste* der Priesters niet begiftigd hadden. — 1 *Chron.* XXI: 26. wordt verhaald, dat op den altaar, dien DAVID ten tijde der pest op den berg *Mo-*

EERSTE HOOFDSTUK.

De beschuldiging van onkunde des Schrijvers onderzocht.

§. 30.

De Kronijkschrijver wordt vooral beschuldigd van grove onkunde, zoowel in de taal, als in de geschiedenis zijns volks en de plaatselijke gesteldheid van zijn land. En die beschuldiging zoekt men door eene menigte van voorbeelden te bewijzen. Maar als men van dit getal allen aftrekt, welke niet aan den Schrijver, maar aan de afschrijvers te wijten zijn (65), en die, wel-

Moriä gebouwd had, vuur van den hemel gevallen is. Daarvan staat niets in het *Boek van* SAMUËL. Daarom zegt nu GRAMBERG, S. 106. „De Kronijkschrijver, „die de geschiedenis van het rijk van *Israël* weglaat, „wilde toch gaarne dat wonder verhalen, (hetwelk „1 *Kon.* XVIII: 38. van ELIAS verhaald wordt,) maar „wilde het liever aan het gebed van den hooggeëerden „DAVID, die een Koning van *Juda* was, toeschrijven, „dan aan de bede van een' Profeet uit *Israël.*" Dit moeten dan grondige bewijzen heeten!

(65) Hiertoe behooren vele plaatsen, waar de vergelij-

welke wij veelmeer aan andere oorzaken, dan aan onkunde mogen toeschrijven (66), zullen er weini-

lijking der oudste vertalingen bewijst, dat de Schrijver juister geschreven heeft, dan wij nu in den tekst van zijn werk lezen. B. v. 1 *Chron.* I: 17 *en* UZ. De Grieksche Overzetting volgens Cod. Alexandr. *καὶ υἱοὶ* 'Αρὰμ "Ωζ. — 1 *Chron.* II: 6. (zegt GRAMBERG, s. 52.) ontbreekt SABDI. Maar daarvoor staat ZIMRI, die ongetwijfeld dezelfde persoon is; gelijk ook de Grieksche Overzetting hier, even als *Jos.* VII: 1, 17. Ζαμβρὶ heeft. — 1 *Chron.* XIV: 13. lezen wij alleen: *in het dal*, in plaats van: *in het dal Refaïm*, zoo als 2 *Sam.* V: 22. staat. Maar de Grieksche, Syrische en Arabische Overzettingen hebben ook bij den Kronykschrijver den naam *Refaïm* uitgedrukt. — 1 *Chron.* XVIII: 6. heeft het woord *bezetting*, dat in de gelijkluidende plaats 2 *Sam.* VIII: 6. staat, ook wel oorspronkelijk in den tekst gestaan, daar de Grieksche, Syrische en Arabische Overzettingen het uitdrukken. — Het ongeschikte woord *omkeeren*, 1 *Chron.* XIX: 3. schijnt noch de Grieksche, noch de Syrische of Arabische Overzetter in den tekst gevonden te hebben. — Evenmin zal het wel aan den Kronykschrijver te wijten zijn, dat 2 *Chron.* XXXVI: 10. ZEDEKIA de broeder van JOJACHIN genoemd wordt. In de Grieksche, Syrische en Arabische Overzettingen heet hij deszelfs *vaders broeder*, even als 2 *Kon.* XXIV: 17. En dit zelfde geldt van meer andere plaatsen.

(66) Zoo dikwijls de Kronykschrijver in anders gelijkluidende plaatsen eene andere uitdrukking gebruikt, dan de Schrijvers van SAMUËL en der *Koningen*, beschouwt men dit, als of hij de meer duistere woorden had willen verklaren, en beschuldigt men hem, dat hij niet zelden ze verkeerdelijk uitlegt. Doch op vele plaatsen zal dit wel eene

nige voorbeelden overig blijven, die zoo groote on-

eene andere reden hebben, dan onkunde. B. v. 1 *Chron.* X: 12. wordt gezegd, dat de beenderen van SAUL onder een *terebinth* begraven zijn geworden; terwijl 1 *Sam.* XXXI: 13. een *tamarisk* genoemd wordt; welk verschil wij met meerdere waarschijnlijkheid uit onderscheidene overleveringen, dan van onkunde des Schrijvers, mogen afleiden. — Wie ook zal op het gezag van GRAMBERG, s. 58, 93. gelooven, dat de Schrijver zóó weinig zijne taal kende, dat hij niet wist, dat עֲדָשִׁים, *linzen*, en פַּקֻּעוֹת, *kolokwinten* beduidde, ofschoon die woorden nog in den Talmud en bij de latere Rabbijnen gebruikelijk zijn? of dat בֵּית־הַלַּחְמִי eenen *Bethlehemiter* beteekende? of, (s. 63.) dat men van dennenhout muziekinstrumenten vervaardigde; of dat כָּתַב עַל beteekende *iemand iets voorschrijven*? s. 59, 64. — Wanneer 1 *Chron.* XIV: 8. staat: *hij toog uit tegen hen*, in plaats van: *hij toog af naar de burgt*, 2 *Sam.* V: 17. wordt het zeer juist door GESENIUS, *Geschichte der Hebr. Sprache*, s. 41. opgemerkt, dat dit niet denzelfden zin oplevert. Maar wie zegt ons, of de Schrijver hetzelfde heeft willen zeggen? kan het niet de uitdrukking van een' anderen verhaler zijn? of kan het niet beide waar zijn geweest? — Het is waar, dat 1 *Chron.* XVIII: 1. *David nam Gath en hare onderhoorigheden*, iets anders zegt, dan 2 *Sam.* VIII: 1. *hij nam* (*Methegamma*, of) *den armband van de hand der Filistijnen*, gelijk deze woorden door GESENIUS verklaard worden. Maar is het nu daarom nog zoo zeker, dat de Kronykschrijver die woorden zoo kwalijk verstaan, of, op goed geluk af, veranderd heeft? en is het dan zoo onwaarschijnlijk, dat DAVID de stad *Gath* ingenomen heeft? — Over 2 *Chron.* IX: 14. zegt GESENIUS, s. 42. „ de Koningen van Arabië kunnen moeijelijk hier

onwetendheid verraden, waarbij de geloofwaardigheid van den Schrijver iets lijden zou. Want wan-

„ te pas komen, maar alleen van onderdanen van SALO-
„ MO schijnt gesproken te worden." Maar komen dan *de Koningen der Bondgenooten*, מַלְכֵי הָעֶרֶב, 1 *Kon.* X: 15. beter te pas, wanneer er van onderdanen gesproken wordt? Of kunnen dan geene Arabische Stamhoofden aan SALOMO cijnsbaar geweest zijn? — 1 *Kon.* X: 13. lezen wij de vreemde uitdrukking: „ SALOMO gaf aan de Koningin
„ van *Scheba*, alles, wat zij wenschte en begeerde, be-
„ halve hetgeen hij haar gaf, naar het vermogen van den
„ Koning SALOMO." Nu zou het wel een misverstand en ongepast zijn geweest, wanneer de Kronijkschrijver, 2 *Chron.* IX: 12. dit verklaard had: *hij gaf haar ..... behalve wat zij aan den Koning gebragt had*, zoo als GESENIUS, t. a. p. vertaalt. Maar kunnen de woorden van den Kronykschrijver ook niet den goeden zin hebben, welken de *Vulgata* daaraan geeft: *multo plura quam attulerat regi* (*veel meer, dan zij den Koning had aangebragt*)? — Heeft men dan nu regt, om op grond van deze voorbeelden den Kronijkschrijver zoo groote onwetendheid te laste te leggen, dat daarbij zijne geloofwaardigheid verloren ga?

Het moge dan al waar zijn, dat de Schrijver, volgens GESENIUS, s. 42. zich vergist hebbe, ten aanzien der schepen van *Tharsis*; dat hij de ligging der zeehaven *Elath* zich verkeerd voorstelde, en zich daarom 2 *Chron.* VIII: 17. niet bepaald genoeg uitdrukte; en dat hij verkeerdelijk het Algummim-hout als van den Libanon afkomstig zich voorstelde; (hoewel dit laatste nog niet zoo zeker is, omdat hij zeer wel de woorden *van den Libanon* alleen tot de cederen en dennen betrekkelijk kan gemaakt, en het Algummim-hout alleen als eene bouwstoffe, die ook van de Feniciërs aangebragt werd, er bijgevoegd

wanneer aan een' geschiedschrijver niet naauwkeurig bekend zijn de plaatselijke omstandigheden en de zaken, waarvan gesproken wordt, kan het ligt geheuren, dat hij den Schrijver, van wien hij zijne berigten ontleent, verkeerd verstaat, en wanneer hij deszelfs woorden verkort, de zaak onjuist voorstelt. In zoodanig geval kan de dwaling uit andere berigten verbeterd worden, of als die niet voorhanden zijn, moet ten minste, zoo lang er geene ontwijfelbare verbetering te vinden is, de plaats, als twijfelachtig, ongebruikt blijven ter zijde gelegd. Zulke misvattingen, hoedanige men ook wel bij zeer goede geschiedschrijvers zal kunnen vinden, verminderen dan alleen de geloofwaardigheid des Schrijvers, wanneer zij zoo menigvuldig zijn, dat daaruit eene onverschilligheid van den Schrijver jegens de waarheid en zijne pligten als getrouw berigtgever blijke. Vergel. §. 22.

voegd hebben) dan zal men hem toch, wegens deze kleine vergissingen, al waren er nog enkele andere van dien aard bij hem te vinden, nog niet, als een' weetniet, die geen geloof verdient, mogen ten toon stellen.

TWEE-

TWEEDE HOOFDSTUK.

De beschuldiging van den Schrijver wegens slordigheid onderzocht.

§. 31.

De beschuldiging van onnaauwkeurigheid en onachtzaamheid zou, wanneer dezelve gegrond ware, nadeeliger zijn voor de geloofwaardigheid, dan die van onkunde; omdat onoplettendheid eene groote mate van onverschilligheid aanduidt jegens den eersten pligt van een' geschiedschrijver, dat is, de goede trouw. Maar het komt hier vooral op aan, waarin zich die onnaauwkeurigheid openbare. Want betreft zij alleen onbelangrijke bijomstandigheden, en is het zakelijke der gebeurtenissen getrouw en juist voorgesteld; dan heeft die beschuldiging niet zoo groot belang. De voorbeelden, die GRAMBERG, ten bewijze voor zijne beschuldiging, uit de geslachtregisters bij den Kronijkschrijver bijbrengt, zijn voor een gedeelte klaarblijkelijk niet anders, dan fouten van de afschrijvers, die door vergelijking van de Grieksche Overzetting verbeterd kunnen

 wor-

worden; en voor een ander deel zijn het natuurlijke gevolgen daarvan, dat de Schrijver slechts fragmenten leveren kon (67). Evenzoo bepalen

(67) Dit heeft DAHLER aangetoond in de meermalen aangehaalde *Theolog. Nachrichten.* Dat de Grieksche Overzetter dikwijls een zuiverder tekst voor zich had, dan dien wij nu bezitten, hebben wij met voorbeelden aangewezen, in de aanteek. op de vorige §. — Van eenen anderen aard zijn de volgende voorbeelden: 1 *Chron.* IV: 1. worden zonen, kleinzonen en verdere afstammelingen van *Juda*, onder den algemeenen naam van *zonen* bijeengevoegd, omdat de Schrijver hier niet de naaste afstammelingen van *Juda*, zoo als Hoofdst. II: 3 vv. maar de latere geslachten van dien Stam opgeven wilde. Dat HEZRON een zoon van PERET, en CHAMRI een zoon van SABDI of SIMRI, of dat HUZ en SOBAL zonen van KALEB waren, behoefde de Schrijver hier niet te herhalen, dewijl het uit Hoofdst. II: 5, 7, 50. reeds bekend was. Alleen wilde hij hier de geslachten uit eenen zijtak van den stam van *Juda* opgeven. — De verwarring, die GRAMBERG, s. 52. meent te vinden, 1 *Chron.* II: 16. valt geheellijk weg, wanneer men aanneemt, dat 1 *Sam.* XVII: 25, niet de vader, maar de moeder van ABIGAÏL, NAHAS genoemd wordt, gelijk reeds door HILLER is ingezien. — Aan het verschil in de namen CHELUBAI en KALEB, Hoofdst. II: 9, 18. JETHER, vs. 17. en JETHRA, 2 *Sam.* XVII: 25. kan zich alleen een vreemdeling in de uitlegkunde ergeren, even als aan de schrijffout, die men óf in het *boek van* SAMUËL, waar JETHER een *Israëliet*, óf bij den Kronijkschrijver, waar hij een *Ismaëliet* genoemd wordt, aannemen moet. — Het verschil in de namen van DAVID's zonen, 1 *Chron.* III: 5—8. en XIV: 3—7. vergel. met 2 *Sam.*

len zich de voorbeelden uit het geschiedkundige ge-

2 *Sam.* V: 14—16. laat zich zonder moeite verklaren, zonder dat men den Kronijkschrijver van onachtzaamheid beschuldige. — Het geslachtregister van EZRA, 1 *Chron.* VI: 2—15. wat GRAMBERG, S 55. daartegen ook inbrenge, verdient de voorkeur boven hetgeen *Ezra* VII: 1—5 is opgenomen, volgens de opmerking van DAHLER, *Theol. Nachr.* S. 454 f. — De weglating van eenige namen van steden, 1 *Chron.* VI: 57—60. wordt billijkerwijze aan de afschrijvers toegekend. Want de Schrijver bepaalt derzelver getal op *dertien*, hoewel er slechts *elf* in den tekst genoemd zijn. Hetzelfde heeft plaats *Joz.* XIX: 15, 30, 38. XXI: 34—37. — Hetzelfde geldt ook tegen hetgeen GRAMBERG, S. 55 f. ten aanzien van 1 *Chron.* VI: 69 in het midden brengt. — Evenmin kan men den Schrijver van onachtzaamheid beschuldigen, omdat zijne opgaaf in den tekst, Hoofst. VI: 77 — 79 niet overeenstemt met *Joz.* XXI: 34—37. Want ook in *Jozua* is de tekst niet onbedorven, en de Grieksche Overzetting wijkt verre daarvan af; zoodat men moet aannemen, dat in zulke plaatsen, waar vele eigene namen voorkomen, de afschrijvers niet zorgvuldig genoeg waren, om geene misslagen te begaan. Zoo lezen wij *Joz.* XXI: 34, 35. niet alleen andere namen, dan *Chron.* t. a. p., waar slechts twee steden genoemd worden; maar de Grieksche Overzetting heeft drie namen, die geheel van de in den Hebreeuwschen tekst door *Jozua* opgegevene verschillen, met de uitdrukkelijke bijvoeging: *drie steden*, waar de Hebreeuwsche tekst heeft: *vier steden*. En vs. 36. komt de Grieksche Overzetting bij *Jozua* meer met den Kronijkschrijver, dan met den tekst van *Jozua* overeen; maar geeft vijf namen op, waar de tekst van *Jozua* en de *Chroniken* er slechts vier heeft, en bepaalt toch uit-

gedeelte der *Chroniken* tot eenige onbepaald-heid

uitdrukkelijk het getal op *vier*. Het is dus voor ons niet meer mogelijk, om naauwkeurig te bepalen, hoe de oorspronkelijke tekst, zoo in *Jozua* als in de *Chron.* geweest zij, en wij hebben dus ook geen regt, om den Kronijkschrijver van onachtzaamheid te beschuldigen. — De verwarring in de namen der nakomelingen van BENJAMIN, 1 *Chron.* VII: 6—12. VIII: 1—32. vergel. met *Gen.* XLVI: 21. en *Num.* XXVI: 38—41. is gedeeltelijk ontstaan door de afschrijvers, die in *Genesis* de zonen en kleinzonen van BENJAMIN niet onderscheiden hebben, gelijk dit in de Grieksche Overzetting geschiedt, en die ook wel even onoplettend in de *Chroniken* zullen te werk gegaan zijn; en gedeeltelijk door de geheele vernietiging van den Stam van BENJAMIN, *Rigt.* XX. bij welke gelegenheid ongetwijfeld ook de geslachtregisters van dien Stam zijn verloren geraakt. Wie zou dan zoo onbillijk zijn, om het den Kronijkschrijver als onachtzaamheid aan te rekenen, dat hij sommige fragmenten in zijn verhaal invoegde, zoo als hij ze vond, al stemden zij dan ook niet geheel onderling overeen. — GRAMBERG, s. 57. beschuldigt den Schrijver, van zijne bronnen slecht en willekeurig gebruikt te hebben, omdat hij 1 *Chron.* IX. 2—17. in de optelling der inwoners van *Jeruzalem*, ook de kinderen van EFRAÏM en MANASSE noemt, die in soortgelijk register, *Neh.* XI. niet vermeld zijn. Doch zal deze beschuldiging kracht hebben, dan moet eerst nog bewezen worden, dat beide registers oorspronkelijk dezelfde zijn geweest; en vervolgens, dat er van de genoemde Stammen geene in *Jeruzalem* gewoond hebben ten tijde, toen deze opgaaf geschied is; en dat de inwoners van die stad nog dezelfde waren, toen het register van NEHEMIA vervaardigd is. of dat er in dat register niets heeft kunnen uitgelaten worden.

heid van uitdrukkingen, gelijk men dezelve bij alle Schrijvers vindt, die zich van de taal des dagelijkschen levens bedienen, en dikwijls menige aan hunne tijdgenooten welbekende bijzonderheden uitlaten, welke aan latere lezers moeijelijkheden veroorzaken. De wetenschappelijke onderzoeker dus, wanneer hij zulk een verhaal gebruiken wil, kan die zwarigheden niet anders dan door gissingen zoeken weg te nemen. Of, waar de bijzonderheden zelve door den Kronijkschrijver onnaauwkeurig schijnen verhaald te worden, zijn het zoodanige plaatsen, waar hij, zonder zelf te beslissen, onderscheidene overleveringen in zijn verhaal heeft opgenomen (68). Wilde men, we-

(68) Ook de voorbeelden uit de geschiedenis bijgebragt, hebben geene meerdere geldigheid. In het verhaal van den krijg, waarin SAUL omkwam, 2 *Chron.* X. nadat reeds gezegd was, dat het gevecht voorviel op het gebergte *Gilboa*, was het dan nog noodig, wanneer de Schrijver berigt, dat de Israëliten, die in de dalen woonden, uit hunne steden vloden, er bij te voegen, dat hij van dezulken spreekt, die aan dezelfde zijde der Jordaan waren, waar de strijd was voorgevallen? Verstond zich dat niet van zelf? Bovendien is de bijvoeging, 1 *Sam.* XXXI: 7. *die aan deze* (of *aan gene*) *zijde der vlakte, en die aan deze* (of *aan gene*) *zijde der Jordaan waren*, dubbelzinnig. — Even zoo is de berisping van GRAMBERG, s. 59. ongegrond, dat de Schrijver valsch en verkeerd vertaalt, wanneer hij zegt, 1 *Chron.* XIII: 8. *zij speelden met alle magt*, בְּכָל־עֹז [waarom niet met ver-

 an-

wegens zulke onvolkomenheden aan de Schrijvers al-

andering van ééne vokaal: *zij speelden op allerlei houten instrumenten?* Vert.] waarvoor 2 *Sam.* VI: 5. staat: *op allerlei dennenhouten Speeltuigen;* welke benaming, voor instrumenten van dat hout gemaakt, nergens elders voorkomt. — Ongetwijfeld is het onnaauwkeurig, en kan het tot misverstand aanleiding geven, dat de Schrijver zegt 1 *Chron.* V: 17. „ het volk werd geteld in de dagen van „ JOTHAM, den Koning van *Juda*, en in de dagen van „ JEROBEAM, den Koning van *Israël;*" als of deze twee Koningen te gelijker tijd geregeerd hadden. Maar misschien wordt er van twee verschillende volkstellingen gesproken. — Wordt er gezegd 1 *Chron.* X: 6: „ alzoo „ stierf SAUL, en zijne drie zonen, en zijn gansche huis;" dit moet uit vergelijking van Hoofdst. VIII: 29—40. en IX: 35—44. niet van de nakomelingen van SAUL, maar van zijne lijfwacht verstaan worden. — Zegt de Schrijver 2 *Chron.* XIV: 1. „ in de dagen van ASA had „ het land rust, tien jaren lang;" en Hoofdst. XV: 19: „ en „ er was geen krijg tot in het vijf en dertigste jaar der „ regering van ASA;" deze schijnbare tegenstrijdigheid, zoo er al geene fout in de getallen voorondersteld moet worden, kan men gemakkelijk wegnemen, wanneer men slechts let op den zamenhang der laatstgenoemde plaats, met het volgende vers, Hoofdst. XVI: 1. waaruit blijkt, dat hier alleen van oorlog met den Koning van *Israël* gesproken wordt, die niet vóór het zes en dertigste jaar der regering van ASA uitbrak. De Schrijver zelf had een weinig vroeger den oorlog berigt, dien ASA in het vijftiende jaar van zijne regering met de Cuschieten voeren moest. Maar in de tien eerste jaren was zijne regering volkomen rustig geweest.

Dat de Kronijkschrijver somtijds verschillende overle-

ve-

alle geloof ontzeggen; dan zou de geschiedenis ve-

veringen bij elkander gevoegd heeft, hebben wij vroeger §. 16. voorondersteld. Hiertoe mag gerekend worden 2 *Chron.* XIII : 2. vergel. met XI : 21, 22. waar de namen der moeder en des grootvaders van ABIA verschillende worden opgegeven. De eene opgaaf schijnt ontleend te zijn uit de geschiedenis van SEMAJA, die op het slot van REHABEAM's regering wordt aangehaald, en de andere uit de geschiedenis der regering van ABIA, door IDDO beschreven. Dit moge wij te eerder aannemen, omdat de geschiedenis van ABIA door den Kronykschrijver anders verhaald wordt, dan in het *Boek der Koningen.*

Te onregte worden ook de volgende voorbeelden, als bewijzen van onachtzaamheid des Schrijvers bijgebragt, die wij ophelderen moeten, om te gelijk andere bij die gelegenheid ingebragte beschuldigingen te kunnen wederleggen. Volgens 2 *Chron.* III : 15. waren de pilaren vóór den tempel vijf en dertig ellen hoog; en volgens 1 *Kon.* VII : 15. slechts achttien ellen. Het verschil is volgens MICHAËLIS gemakkelijk te vereenigen. In *de Koningen* is alleen de hoogte van de schacht der pilaren opgegeven, en in de *Chroniken* worden voetstuk, kapiteelen en kroonwerk medegerekend. — 2 *Chron.* XX : 1. legt GRAMBERG, s. 97. den Kronijkschrijver eene schrijffout te laste, die blijkbaar eerst later in den tekst is ingekomen, daar ongetwijfeld, in plaats van *Maonieten*, *Edomieten* gelezen moet worden, zoo als blijkt uit vs. 10, 22, 23. — Hetzelfde heeft plaats 2 *Chron.* XXII : 1. waar gewis door eene schrijffout eens afschrijvers aan AHAZIA de ouderdom van twee en veertig jaren, in plaats van twee en twintig jaren wordt toegekend. Reeds de Syrische en Arabische Overzettingen hebben

vele leemten krijgen, omdat vele Geschiedschrijvers zich in hetzelfde geval bevinden.

DER-

de ware lezing uitgedrukt. — Even zoo is het 2 *Chron.* XXXVI: 9. waar JOJACHIN gezegd wordt acht, in plaats van achttien jaren oud te zijn geweest, terwijl toch de Syrische en Arabische Overzettingen het laastgenoemde getal opgeven. En 2 *Chron.* XV: 8. waar de woorden: AZARIA *zoon van*, die in het Hebreeuwsch ontbreken, in de Grieksche Overzetting (volgens de Cod. Alex. Cant. Ald.) alsmede in de Vulgata en Syrische gevonden worden. — Eene blijkbare valsche tekstverklaring, ter gunste van zijne geliefkoosde stelling, vinden wij bij GRAMBERG, S. 101, 141. Zij betreft 2 *Chron.* XXXIV: 14. waar wij lezen: „ HILKIA, de Priester vond het „ boek der wet des Heeren van de hand van MOZES," terwijl 2 *Kon.* XXII: 8. alleenlijk staat: *ik heb het boek der wet gevonden.* GRAMBERG vertaalt dit: *ik heb een wetboek gevonden*, geheel tegen het spraakgebruik, daar het bepalende artikel er bij staat. En op dien grond beweert hij nu, dat men het boek aan de Profetes HULDA ter beoordeeling gezonden, en het, na eerst met haar de noodige afspraak gemaakt te hebben, door deze Profetes voor een boek van MOZES heeft doen verklaren. Maar het verhaal, noch op de eene, noch op de andere plaats, zegt daarvan iets. Integendeel werd de Profetes alleen geraadpleegd, over de in het wetboek vervatte bedreiging; en ook alleen hierover verklaarde zij zich. — Of 2 *Chron.* XXI: 9. de woorden: *met zijne Overs'en*, of dat de lezing: *tot Zir*, 2 *Kon.* VIII: 21. eene schrijffout zij, is niet gemakkelijk te beslissen. De oude Overzettingen hebben allen, ook op de laatstgenoemde plaats, de lezing der *Chroniken* uitgedrukt. In hetzelfde vers ontbreken in de *Chroniken* de woorden: *en het volk vlood*

naar

DERDE HOOFDSTUK.

Onderzoek, of de Schrijver door wonderzucht gedreven zij.

§. 32.

Eene nog zwaardere beschuldiging, die, indien zij gegrond bevonden wierd, alle geloofwaardigheid des Schrijvers zou wegnemen, is door DE WETTE en GRAMBERG tegen den Kronijkschrijver ingebragt; dat hij, namelijk, uit verschillende beweegredenen de geschiedenis vervalscht zou hebben, en wel vooral, dat hij uit voorliefde voor het wonderbare en buitengewone, veel verdicht of opgesierd zou hebben. GRAMBERG, t. a. p. s. 103. zegt van hem: „ Hij „ bevordert het bijgeloovige vertrouwen op eene „ oogenblikkelijke hulp van God, waarbij de „ mensch zelf in werkeloosheid verzinkt, en hij „ wil

naar zijne tenten, waarmede in de *Koningen* het vers sluit. Maar de Grieksche Overzetting (volgens de Cod. Vat. Alex. Ald.) heeft ook in de *Chroniken* die woorden in den tekst.

„ wil overal wonderen hebben, en vergroot dus „ de wonderen, die hij in zijne bronnen vond, „ tot in het ongeloofelijke, en schept zelfs „ nieuwe wonderen, welke men het aanzien kan, „ dat niet de langzame voortgang der overleve- „ ring van de eenvoudige waarheid tot veelsoor- „ tige verdichting, maar dat opzettelijke verzin- „ ning, die dikwerf zoo verschrikkelijk als „ smakeloos is, voortgebragt heeft." Vervolgens stelt hij zijne denkbeelden over wonderen in het algemeen zoo voor, dat de slotsom daarvan is: „ Bij gevolg, wie voorgeeft, een „ wonder gezien te hebben, of die het anderen „ navertelt, is bijgeloovig." En een weinig vroeger had hij gezegd „ ieder, die een wonder verhaalt, misleidt zich zelven of anderen." Hiermede is dus de staf gebroken over de geloofwaardigheid van den Kronijkschrijver niet alleen, maar van al de Bijbelschrijvers gezamenlijk. Het zal noodig zijn, eer wij de tot bewijs bijgebragte voorbeelden gaan toetsen, het juiste standpunt te bepalen, van waar wij dit onderwerp beschouwen moeten. Want als wij naar de wijsbegeerte van GRAMBERG oordeelen, dan kunnen wij aan niet éénen der oude Schrijvers regt laten wedervaren. Wanneer het *Theokratische* beginsel, dat bij de geheele Bijbelsche geschiedenis ten grondslag ligt, en haar van alle andere geschiedenissen onderscheidt, onzen nieuweren Wijsgeeren hinderlijk is, en voor hen de Bijbelschrijvers,

ers, als bevooroordeelde menschen, verachtelijk maakt; hebben zij toch nog geen regt, om e eischen, dat die Schrijvers naar de beginselen van de wijsbegeerte der negentiende Eeuw zoulen schrijven, of om hen deswegens, dat zij lit niet deden noch konden doen, voor leugenaars uit te maken. Wij willen eens toegeven, at het eene bekrompene denkwijze was, volgens welke de Hebreeuwsche Schrijvers de regering van den Albestuurder, ten aanzien van un volk en de andere volkeren der aarde, beoordeeld hebben; en dat hunne onkunde van de vetten en krachten der natuur, hen vele verchijnselen voor onmiddellijke werkingen der Goddelijke Almagt heeft doen aanzien, welke igenlijk hunnen grond hadden in de krachten, velke de Schepper in de natuur gelegd heeft. Maar dat het Israëlitische volk eene geheel bijondere bestemming heeft gehad, die betrekking ad tot de zedelijke vorming en opvoeding der eheele menschheid en op de verbreiding van et Christendom, en dat, overeenkomstig met ie bestemming, ook de lotgevallen van dit volk p eene andere wijze, dan die van alle andere olken, door God geregeld, en door middel van ijzondere inrigtingen, als Wetgeving, Profetiën, uitengewone schikkingen en tuchtigingen, geid zijn geworden; dit is eene geschiedkundige aadzaak, welke door geen wijsgeerig beginsel eggenomen kan worden. Wij kunnen het dus

ook,

ook, als geen bijgeloof laten gelden, dat de Hebreeuwsche Schrijvers de buitengewone gebeurtenissen, die hun volk beleefde, en den zamenloop van velerlei omstandigheden, die door geene menschelijke magt of schranderheid te weeg gebragt werden, aan de bijzondere voorzorg van God toeschreven. Of nu God die buitengewone gebeurtenissen, door middel van de krachten, die Hij zelf in de natuur gelegd had, of door onmiddellijken invloed van Zijne magt bewerkte, dit kwam in hunne ziel niet op, om daarnaar te onderzoeken. Dit geloof hadden zij met alle hunne tijdgenooten gemeen, en zij aarzelden niet, om ongewone verschijnselen tot God terug te leiden. Wanneer wij dus dergelijke verhalen in hunne geschriften lezen, en wij bevinden, dat zij, zonder der woorden geweld aan te doen, zich uit natuurlijke oorzaken laten verklaren, dan mogen wij ons den loop der gebeurtenissen zóó voorstellen, als voor ons het meest begrijpelijk is. Maar wanneer wij, om het wonderbare weg te te verklaren, de woorden des Schrijvers verdraaijen, of den Profeet, die het werktuig daarbij was, tot een' gemeenen goochelaar of bedrieger maken moeten, dan zullen wij toch altijd redelijker handelen, al is het, dat wij aan geene eigenlijke wonderen gelooven, met ons van het oordeel daarover te onthouden, en het verhaal

tot

tot die vele te rekenen, die wij niet in staat zijn, juist te beoordeelen. En daar het oordeel over de oorzaak der dingen feilen kan, zonder dat de waarheid der dingen zelve daardoor weggenomen, of de goede trouw des verhalers twijfelachtig wordt; zoo kan dit eigendommelijke bij de Bijbelschrijvers geenszins hunne geloofwaardigheid verminderen, ten zij ze zich hadden laten verleiden, om het gebeurde zoo op te sieren, dat het zich als iets wonderbaars voordeed, zonder het evenwel te zijn (69). Het kan dus alleen de vraag zijn, of de Kronijkschrijver het opzettelijk er op toelegt, om de gebeurtenissen, die hij verhaalt, voor wonderen uit te geven, en of hij deswegens, de gebeurtenissen ten koste der waarheid versiert en vergroot.

§. 33.

Wanneer wij nu te dezen opzigte de *Chroniken* met *de Boeken der Koningen* vergelijken; dan bevinden wij niet alleen, dat in de laatstge-

(69) [Men houde wel onder het oog, dat de Schrijver van deze Verhandeling zich hier zoo veel mogelijk in de denkwijze en op het standpunt van zijne partij verplaatst; waarvan hij de noodzakelijkheid heeft opgegeven, §. 2. *Vert.*]

noemde meer wonderen en breedvoeriger verhandeld zijn, dan in de *Chroniken*, maar ook, dat de Kronijkschrijver sommige wonderen slechts met een woord vermeldt, en het wonderbare vermindert, dat in *de Boeken der Koningen* omstandiger verhaald wordt (70). Maar GRAMBERG beschuldigt hem, van nieuwe wonderen verdicht te hebben, en beroept zich, ten bewijze, vooral op het verhaal van de pestziekte ten tijde van DAVID, 1 *Chron.* XXI. welk verhaal wel iets uitvoeriger is, dan 2 *Sam.* XXIV. waar het oorspronkelijke berigt een weinig verkort schijnt te zijn; maar de vergelijking der beide verhalen zal ons toonen, dat de Kronijkschrijver er niets nieuws aan heeft toegevoegd (71).

§. 34.

(70) Men vergelijke b. v. het verhaal van de nederlaag des Assyrischen legers 2 *Chron.* XXXII: 21. met 2 *Kon.* XIX: 35, (waar GRAMBERG, S. 113. f. zich vergeefsche moeite geeft, om te bewijzen, dat de Kronijkschrijver het wonder vergroot heeft) en wat van het teruggaan des zonnewijzers gezegd wordt, 2 *Chron.* XXXII: 24, met 2 *Kon.* XX: 9—11.

(71) Uit beide verhalen wil ik dat gedeelte, hetwelk het meeste aanstoot lijdt, hier op elkander laten volgen.

1 *Chron.* XXI: 14—17. „En de Heer gaf een pest „in *Israël*, en er vielen van *Israël* zeventig duizend „menschen. *En God zond den Engel* naar *Jeruzalem*, „om daar verwoesting aan te rigten; doch toen de Heer „de verwoesting zag, zoo berouwde het Hem wegens „den jammer, en Hij zeide tot den verwoestenden En-

„gel:

§. 34.

Volgens GRAMBERG is het ook een verdicht wonder, wat 1 *Chron.* XXVIII: 11 — 19. ver-

„ gel: het is te veel reeds! trek uwe hand terug! En
„ de Engel des Heeren *stond stil* bij den dorschvloer van
„ ORNAN, den Jebusiet. En DAVID *hief zijnen oogen*
„ *op*, en zag den Engel des Heeren, *staande tusschen de*
„ *aarde en den hemel, en zijn uitgetogen zwaard was in*
„ *zijne hand, uitgestrekt over Jeruzalem!* toen vielen
„ DAVID en de Oudsten, met treurgewaden bekleed,
„ op hunne aangezigten. En DAVID zeide tot God
„ enz."

2 *Sam.* XXIV: 15—17. „ En de Heer gaf een pest
„ in *Israël*, van den morgen af, tot den bestemden
„ tijd: en er stierven van het volk, *van Dan tot Berseba*,
„ zeventig duizend menschen. En de Engel *strekte zij-*
„ *ne hand uit* naar *Jeruzalem*, om daar verwoesting aan
„ te rigten, toen het den Heer berouwde over den
„ jammer; en Hij zeide tot den Engel, die de ver-
„ woesting onder het volk begon aan te rigten: het is
„ reeds te veel, trek uwe hand af! De Engel des Hee-
„ ren nu, *was* bij den dorschvloer van ARAUNA, den
„ Jebusiet. Want DAVID had tot den Heer gezegd,
„ toen hij den Engel zag, die het volk sloeg enz."

De beschrijving van den Engel is bij den Kronijkschrijver ongetwijfeld het meest uitvoerig en verschrikkelijk. Hij staat tusschen hemel en aarde, een ontbloot zwaard in zijne hand, hetwelk hij uitstrekt over *Jeruzalem*. DAVID ziet hem, en hij, en de Oudsten, met treurgewaden bekleed, vallen op hun aangezigt. Maar eigenlijk is de hoofdzaak toch dezelfde. GRAM-

verhaald wordt, dat DAVID aan zijnen zoon SALOMO eene schets van alle tempelgebouwen, en

BERG merkt aan, dat de Schrijver van SAMUËL, niet aan eenen eigenlijken Engel gedacht, maar denzelven alleen heeft laten optreden, als het gewone zinnebeeld der pest; maar dat bij den Kronijkschrijver de Persoonsverbeelding veel te uitvoerig is, dan dat men aan geenen eigenlijken Engel zou moeten denken. Maar hij bedriegt zich ongetwijfeld. Want noch de Engel, die tusschen hemel en aarde staat, kan ons hinderen om het zinnebeeldig te verstaan, noch het uitgetogen zwaard des Engels, hetwelk te meer aan iets zinnebeeldigs doet denken, omdat toch de pest door geen zwaard wordt aangerigt, en men hetzelve dus blootelijk voor een beeld van de oorzaak der pestziekte houden mag. Ook in het *Boek van* SAMUËL strekt de Engel zijne hand uit, en DAVID ziet hem. Dat de woorden: „ toen hij zag „ den Engel *het volk slaande*," niet vertaald kunnen „ worden: „ toen hij zag, *dat de Engel het volk sloeg*," gelijk GRAMBERG beweert, zal ieder taalkundige ons toestemmen. Het deelwoord met het artikel kan niet anders beteekenen, dan *de Engel, die sloeg*. Iets anders is het, wanneer in deze zamenvoeging het deelwoord zonder artikel voorkomt, zoo als: *hij zag den Engel des Heeren staande*, d. i. *hij zag hem staan*. Men kan dus niet zeggen, dat de Kronijkschrijver niet even zoo wel als de Schrijver van SAMUËL, den Engel voor een enkel zinnebeeld houdt. Lezen wij bij den Kronijkschrijver, vs. 20. dat ook ORNAN den Engel zag, (hetwelk, als niet noodig tot regt verstand van het geheel, in SAMUËL zou kunnen uitgelaten zijn), dan versterkt dit wel de gedachte aan eenen wezenlijken Engel; maar er is reden, om te twijfelen, of die woorden

en teekeningen, en voorschriften van alles, wat tot den tempel behoorde, gegeven heeft. Volgens vs. 19. zeide DAVID: „ Dit alles is naar „ het

den wel van de hand des Schrijvers afkomstig zijn. Å thans de Gr. Syr. en Arab. Overzettingen vertalen, niet het woord הַמַּלְאָךְ, *den Engel*, maar הַמֶּלֶךְ, *den Koning*. Dat de Schrijver, de woorden, vs. 26. „ en hij riep „ tot den Heer, en Hij antwoordde hem met vuur uit „ den hemel, op den altaar des brandoffers," uit zijn eigen brein er aan toegevoegd heeft, bewijst GRAMBERG op deze wijze: „ dat de Kronijkschrijver dit „ wonder er bij voegt, blijkt uit SAMUËL, vs. 22. waar „ uitdrukkelijk gezegd wordt, dat ARAUNA al het „ noodige tot het brandoffer verschaft heeft." Maar de Kronijkschrijver zegt hetzelfde, nog met stelliger woorden, vs. 23. En toch zegt geen van beide Schrijvers, dat ARAUNA ook het vuur voor de offerhande gegeven heeft. Had de Kronijkschrijver door een wonder zijn verhaal willen opsieren, hij zou het dan uitvoeriger beschreven, en ten minste er bijgevoegd hebben, dat het vuur het offer geheel verteerde. Maar zijne eenvoudige uitdrukking laat niet toe, dat wij aan iets anders, dan aan een bliksemstraal, of aan den glans van het weerlicht denken, hetwelk zich misschien boven den altaar liet zien. Dit was nu wel geen buitengewoon natuurverschijnsel, en had niets wonderbaars, dan alleen, dat het juist in een oogenblik plaats had, dat men het voor een teeken van de verhooring des gebeds houden kon. Maar dat de Kronijkschrijver het verdicht, en niet uit zijne bron heeft overgenomen, dit heeft men nog niet bewezen, wanneer men zegt: in het *Boek van* SAMUËL staat niets daarvan.

„ het voorschrift, toen de hand des Hee-
„ ren op mij was, die mij onderrigt heeft in
„ het gansche werk dezer afbeelding." DAHLER (72) gelooft, dat dit verstaan kan worden van teekeningen, die door Profeten, zoo niet vervaardigd, dan toch goedgekeurd, en met de Mozaïsche voorschriften omtrent de Tent der Zamenkomst, en den daartoe behoorenden toestel overeenkomstig bevonden waren. Maar GRAMBERG wil niet toegeven, dat dit zonder wonder heeft kunnen geschieden: „ omdat de Jo-
„ den zoo geheel onkundig van alle bouwkunst,
„ en zoo ruw en onbeschaafd waren, dat men
„ ze niet eens als arbeiders tot de eenvoudigste
„ dingen en de gemakkelijkste werken gebruiken
„ kon." Hij beroept zich te dien einde, op 2 *Chron.* II: 8—10, en 1 *Kon.* VII: 13, 14. en voegt daarbij: „ Hoe had iemand kunnen
„ weten, hoe de tempel worden zou, eer de
„ Fenicische bouwmeester, door HIRAM ge-
„ zonden, denzelven gebouwd had?" Maar voor al deze stoute stellingen zal niemand, of in de aangevoerde plaatsen, of ergens elders in deze geschiedboeken eenig bewijs vinden. Volgens die boeken was de van *Tyrus* ontboden en gezonden kunstenaar, niet de bouwmeester, die

(72) Dissert. cit. p. 75.

die het opzigt had over den tempelbouw, maar een bekwaam werkmeester in koper, en in alles, wat tot verfraaijing en vervaardiging der tempelgereedschappen behoorde. Nergens wordt gezegd, dat vreemde bouwlieden daarbij gebruikt zijn. En wat GRAMBERG van de onbekwaamheid der Joden zegt, moet enkel verstaan worden van het afhouwen der cederen op den Libanon. Niets verhindert ons dus, de verklaring van DAHLER aan te nemen, vooral daar het voorschrift tot den tempelbouw reeds in de Tent der Zamenkomst gegeven was. Er bestaat dus hier ter plaatse volstrekt geene reden, om aan eenig wonder te denken.

§. 35.

In eene anders overeenstemmende plaats met 1 *Kon.* VIII. (ofschoon toch de eene Schrijver hier en daar bijvoegselen heeft, die bij den anderen ontbreken) wordt 2 *Chron.* VII: 1. gezegd: „ Toen nu SALOMO geëindigd had te „ bidden, zoo daalde het vuur van den hemel, „ en verteerde het brandoffer en de slagtoffe„ ren, en de heerlijkheid des Heeren vervulde „ het huis." Dat deze bijzonderheid in het *Boek der Koningen* niet vermeld is, bewijst nog niet, dat zij ook in het oorspronkelijke gedenkschrift niet gevonden werd. Daar beide Schrijvers reeds

 vóór

vóór het gebed van SALOMO verhaald hadden; dat de heerlijkheid des Heeren het huis vervulde, 1 *Kon.* VIII: 11. 2 *Chron.* V: 13, 14. kan het wel den Schrijver *der Koningen* overtollig hebben toegeschenen, hetzelve te herhalen, ofschoon hij het ook in zijne bron gevonden had. Maar de Kronijkschrijver, de opmerking nog daarbij ziende, dat de offers door vuur van den hemel verteerd waren geworden, vermeldt de herhaling van het reeds vermelde niet. Hetgeen hij er bijvoegt, 2 *Chron.* VII: 3. dat het gansche volk het gezien heeft, ofschoon 1 *Kon.* VIII: 10. niets daarvan gemeld wordt, behoeft daarom nog niet verdicht te zijn. Want, indien naar de getuigenis van den Schrijver *der Koningen* de majesteit des Heeren, dat is de wolk, den tempel zoo vervulde, dat de Priesters hunne dienst niet konden waarnemen, dan moet ook wel het volk dezelve gezien hebben, en het was eigenlijk onnoodig, dit te zeggen.

§. 36.

De bedenkingen, die DE WETTE ingebragt heeft tegen 2 *Chron.* XIII: 3—20. zijn reeds door DAHLER, Diss. p. 94 sqq. beantwoord geworden. GRAMBERG heeft geene nieuwe bewijzen van belang er bijgevoegd. Hij verklaart het geheele verhaal van den krijg voor een

een verdichtsel, en dit wel, omdat er in het *Boek der Koningen* niets van voorkomt. Doch daar deze Schrijver van de geheele regering van den Koning ABIA niets opgeeft, dan in het algemeen zijn oordeel over de slechtheid van dezen Koning, en de algemeene opmerking, 1 *Kon.* XV: 6. dat er krijg was tusschen ABIAM (73) en JEROBEAM, alle de dagen zijn levens, zoo kan zijn stilzwijgen geen gewigt hebben, en deze krijg ook wel in dat algemeene berigt begrepen zijn. Maar dat de Kronijkschrijver de overwinning van ABIA, als een wonder zoekt voor te stellen, daarvan kan men, zonder onbillijk te zijn, hem niet beschuldigen. Hij schrijft wel de overwinning, naar de vrome denkwijze zijner vaderen, aan Gods hulp toe; maar geheel eenvoudig verhaalt hij: „ En JEROBEAM deed eene hinderlage omtrekken, dat „ zij kwam van achter hen: alzoo waren zij tegen „ *Juda* van voren, en de hinderlage van „ achteren tegen hen. Toen nu die van *Juda* „ omzagen, ziet, zoo hadden zij den strijd van „ voren en van achteren; en zij riepen tot den „ Heer, en de Priesters bliezen op de trompetten, „ en de mannen van *Juda* hieven het krijgs-

„ ge-

(73) In den tekst lezen wij REHABEAM; maar volgens het verband en de getuigenis der Arabische en Syrische Overzettingen, moest het zijn ABIAM.

„ geschrei aan; en het geschiedde, toen de man-
„ nen van *Juda* het krijgsgeschrei aanhieven,
„ dat God JEROBEAM sloeg, en gansch *Israël*,
„ voor het aangezigt van ABIA, en van *Juda*;
„ en de kinderen *Israëls* vloden voor het aan-
„ gezigt van *Juda*; en God gaf ze in hunne
„ handen." Dit nu, zegt men, is door den Schrijver verdicht, in navolging van *Jozua* VI. volgens welk verhaal de muren van *Jericho* op het geluid van de bazuinen der Priesters zijn ingestort. Maar het verband tusschen het blazen der trompetten en de overwinning is hier niet zoo onmiddellijk, dat het eene de oorzaak van het andere wezen moest. Het trompetten geschiedde volgens het Mozaïsche voorschrift, *Num.* X: 9. Maar de overwinning wordt aan God toegeschreven, omdat het iets onverwachts en wonderbaars was, dat een zoo magtig leger door een veel kleiner overwonnen werd. En toch is dit zoo ongehoord niet, dat men het zich zonder wonder niet zou kunnen voorstellen. Is het toch in het algemeen onloochenbaar, dat de overwinning niet enkel van het beleid des aanvoerders en den moed der strijders afhangt (want zeer vele schrandere veldheeren en dappere legers zijn verslagen geworden), maar ook van den loop der omstandigheden, die onder het bestuur der Voorzienigheid staan; er zal dan ook wel niemand zijn, die in de woorden

van

van den Kronijkschrijver een bijgeloovig begrip van wonderen vinden kan; ten zij men weigerde over het geheel den invloed der Godheid op de menschelijke lotgevallen te erkennen.

§. 37.

Dezelfde opmerking geldt van 2 *Chron.* XVIII: 31. (74) waar de Schrijver de redding van JOSAFAT uit een dreigend levensgevaar, wel aan de hulp van God, maar aan geene wonderbare tusschenkomst toekent, en zelfs eene geheel natuurlijke oorzaak, als het middel tot die redding opgeeft. De Koning van Syrië namelijk had aan zijne Veldoversten bevolen, tegen niemand anders te strijden, dan tegen den Koning van *Israël*. En nu lezen wij: „ En het geschied-„ de als de Bevelhebbers der strijdwagenen JO-„ SAFAT zagen, dat zij zeiden: dit is de Ko-„ ning van *Israël!* En zij omsingelden hem, „ om hem te bevechten; maar JOSAFAT riep, „ en de Heer kwam hem te hulp, en God deed „ hen van hem afhouden. Want het geschied-„ de, toen de Bevelhebbers der strijdwagenen „ zagen, dat het de Koning van *Israël* niet „ was, zoo keerden zij van hem af." Wie aan het

(74) Zie GRAMBERG, S. 110. DAHLER, Diss. p. 101 sq.

het woord van CHRISTUS *Luc.* XII: 7. XXI: 18. gelooft, zal hier niets bijgeloovigs vinden. Dat 1 *Kon.* XXII: 32. de woorden: *de Heer kwam hem te hulp; en God deed hen van hem afhouden*, niet gelezen worden, zal toch wel voor geen bewijs kunnen gelden, dat de Kronijkschrijver, al had hij de woorden ook in zijn verhaal ingelascht, een wonder heeft willen verdichten.

§. 38.

2 *Chron.* XX. wordt verhaald, dat de Koning JOSAFAT verschrikt werd, door een berigt, dat een sterk leger van Moabieten, Ammonieten, en der bewoners van het gebergte *Seïr* reeds tot *Hazezon-thamar*, d. i. 19 uren van *Jeruzalem*, doorgedrongen waren; dat de voorspelling van een' Profeet, dat de vijanden door de beschikking van JEHOVA, en zonder toedoen des volks verslagen zouden worden, hem gerust stelde; dat hij vervolgens met het volk den vijanden tegentrok; maar dezen, terwijl hij zijn volk heilige lofzangen liet aanheffen, door eene verborgene hinderlage overvallen en geslagen werden, en daarop zelfs onderling in strijd geraakten, zoodat zij elkander verdelgden; en dat de Joden van de lijken hunner vijanden eenen rijken buit verzamelden, en vrolijk naar huis terugkeerden,

JE-

JEHOVA dankende voor deze overwinning (75). Waar is nu hier een verdicht wonder? Waar is hier bijgeloof? Dat een leger, vooral wanneer het uit verschillende natiën bestaat, verdeeld raakt, in bloedigen strijd komt, en zich zelven vernielt, dat is toch wel meermalen geschied; zoo als met de Filistijnen, 1 *Sam* XIV: 20. Dat de Israëlieten deze overwinning, die hun geenen strijd gekost had, aan hunnen Beschermgod dank weten, moet dit dan bijgeloof wezen? Maar

(75) GESENIUS *Commentar über* JESAIA, Hoofdst. XV. Th. I. Abth. II. s. 502. vermoedt, dat dit gevecht hetzelfde zijn zou, als waarvan 2 *Kon.* III. gesproken wordt, en dat het verschil der beide verhalen aan de onderscheidene Overleveringen is toe te schrijven. Maar behalve dat in beide verhalen van JOSAFAT en van de Moabieten gesproken wordt, zijn al de andere en voornaamste bijzonderheden zoo uiteenloopende, dat zij moeijelijk vereenigd kunnen worden. In het *Boek der Koningen* is het de Koning van Israël, die den oorlog tegen de Moabieten onderneemt, en in vereeniging met JOSAFAT en met den Koning van *Edom*, hen in hun eigen land bestrijdt. In de *Chroniken* komen de Moabieten, Ammonieten, en die van het gebergte *Seïr*, in het land van *Juda*, en worden dáár verdelgd, en JOSAFAT blijft binnen de grenzen van zijn Rijk. Eerder zou men de beide verhalen zóó kunnen vereenigen, dat de Moabieten om de verwoesting van hun land te verhoeden, hulptroepen aan zich getrokken, en eenen krijgstogt ondernomen hebben, ten einde in *Juda*, en vervolgens ook in *Israël* buit te rooven.

Maar hoe kon een Profeet dit vooruit weten zonder wonder? Gewis moet dit een verdichtsel toeschijnen aan den genen, die eens voor altijd bij zich zelven heeft vastgesteld, dat er geene Voorzegging heeft kunnen zijn. Alleenlijk begrijp ik niet, hoe men de mogelijkheid daarvan loochenen, en toch nog aan den Bijbel gelooven kan. — De andere redenen, die GRAMBERG, s. 97, 111, 134, 197, bijbrengt om te bewijzen, dat dit gansche verhaal een verdichtsel is, zijn van weinig belang, en behooren minder tot ons tegenwoordige onderzoek. De verwarring en tegenspraak, waarvan hij den Schrijver hier beschuldigt, heb ik in dit verhaal niet kunnen vinden. De eenige duisterheid, die uit de kortheid des verhaals ontstond, is in vs. 22. waar niet gezegd is, welke hinderlagen bedoeld werden. Maar moet dit dan de waarheid van het verhaal wegnemen?

§. 39.

Tegen het verhaal 2 *Chron.* XXVI: 16—21, volgens hetwelk de Koning UZZIA, toen hij zich de priesterlijke regten aanmatigde, en zelf in den tempel wierooken wilde, plotselijk met melaatschheid geslagen is, brengt GRAMBERG, s. 111. f. behalve dit, dat het een wonder was, twee bedenkingen in, ten bewijze, dat het een ver-

verdichtsel is. *Zijne* eerste en voornaamste bedenking is, dat 2 *Kon.* XV: 5. wel verhaald wordt, dat de Koning melaatsch geworden is, maar niets van de gezegde oorzaak dier ziekte. De andere bedenking is, dat de Priesters in dien tijd de regten nog niet bezaten, welke hun hier worden toegeschreven, zoodat het een strafbare inbreuk op dezelve geweest zou zijn, indien de Koning zelf wilde wierooken. Wat nu die priesterlijke regten betreft, daarover zullen wij later spreken moeten; en, wanneer de Mozaïsche wetten niet onecht zijn, kan het vroegere bestaan van die regten niet geloochend worden. En het stilzwijgen van het verhaal *der Koningen* bewijst volstrekt niets, omdat hetzelve van de twee en vijftig jarige regering van dezen Koning niets vermeldt, dan alleen eene korte lofspraak van zijne vroomheid, en deze ééne bijzonderheid, dat de Heer hem met melaatschheid bezocht heeft. Hoe kan dan iemand willen beweren, dat al, wat in dat verhaal niet staat, een verdichtsel is? In zich zelve is dit verhaal ook niet onwaarschijnlijk. MICHAËLIS zegt in de aanteekening op deze plaats: „ Ook naar latere opmerkingen van ge-
„ neeskundigen vertoont zich de melaatschheid
„ somtijds oogenblikkelijk in de gedaante van
„ eene bedenkelijke vlek, vooral bij heftige ge-
„ moedsaandoeningen van schrik of toorn." En

dat

dat men deze ziekte vooral als straf van God aanzag, is algemeen bekend. Daarom werd zij ook eene *plaag*, eene straf van God genoemd. En zelfs de Schrijver *der Koningen* gebruikte deze uitdrukking: „de Heer *plaagde* den Koning, dat hij melaatsch werd." Er is dus ook hier geen van den Kronijkschrijver uitgedacht wonder.

§. 40.

Veel moeite geeft GRAMBERG, S. 113. f. zich, om te bewijzen, dat de Schrijver 2 *Chron.* XXXII: 20—22. de nederlaag van het Assyrische leger tweemaal zoo wonderbaar voorstelt, als 2 *Kon.* XIX: 35.; vooreerst, omdat hij zegt, dat eerst op het gebed van den Koning en van den Profeet JEHOVA den Engel der verwoesting gezonden heeft; en daarenboven, omdat volgens zijn verhaal, die Engel niet, gelijk de pest doen zou, aanzienlijken en geringen beiden, maar alleen de Opperhoofden en Vorsten in het leger gedood heeft. Maar wie zou deze redenen kunnen laten gelden? Want *vooreerst* staat in het *Boek der Koningen* de nederlaag geheel in dezelfde betrekking tot het gebed des Konings, als in de *Chroniken*; alleen met het onderscheid, dat 2 *Kon.* XIX: 15—19. de woorden an het gebed des Konings opgeeft,

ver-

vervolgens de voorspelling van JESAIA, als antwoord op het gebed, vs. 20—34. en eindelijk de vervulling daarvan, vs. 35. terwijl de Kronijkschrijver slechts met een enkel woord verhaalt, dat de Koning en de Profeet gebeden hebben, en onmiddellijk daarop de heerlijke uitkomst volgen laat. Ten *tweede.* De Kronijkschrijver zegt niet, dat de Engel *alleen* de Opperhoofden en Vorsten, maar dat hij *allerlei*, dat is, vele dappere Veldoversten en aanvoerders van allerlei rang gedood heeft, waardoor niet ontkend wordt, dat er ook gewone krijgsknechten gevallen zijn. (Zie boven §. 29.) Ten *derde* vermindert de Kronijkschrijver zelf het wonderbare, door dat hij het verbazende getal van honderd vijf en tachtig duizend man niet opgeeft; en eindelijk ten *vierde* zegt hij ook niet, dat zij allen in éénen nacht zijn omgekomen.

§. 41.

Ook daarin dwaalt GRAMBERG, S. 114. dat hij den Schrijver beschuldigt, van 2 *Chron.* XXXII: 25, 31. den toorn van JEHOVA over HISKIA daaraan toegeschreven te hebben, dat hij aan de gezanten van BALADAN zijne wonderbare genezing niet verhaald had, ofschoon zij gekomen waren, om daarnaar onderzoek te doen. Want *vooreerst*, betreft het wonderteeken, waar-

naar

naar de gezanten onderzoek moesten doen, het teruggaan van den zonnewijzer, 2 *Kon.* XX: 8 — 11; of de nederlaag der Assyriërs. Want er staat niet, het wonderteeken, dat aan HIZKIA, maar dat *in het land* geschied was. Ten *tweede*, dat HIZKIA aan de gezanten het wonder verzwegen heeft, zegt de Schrijver niet, en evenmin dat God deswegens op hem vertoornd werd. Maar dit zegt hij: „ HIZKIA vergold „ niet de liefde aan hem bewezen; want zijn „ hart verhief zich, en er kwam toorn over „ hem;" en dit ziet daarop, dat hij, uit trotschheid al zijne schatten aan die gezanten toonde. Dit blijkt duidelijk uit de geschiedenis, 2 *Kon.* XX: 12, 13.

§. 42.

Dit zijn dan alle plaatsen, waarmede GRAMBERG gelooft, zijne beschuldiging tegen den Kronijkschrijver als iemand, die wonderen verdicht of ze vergroot heeft, te kunnen staven. Ik geloof mij niet te bedriegen, wanneer ik zeg, dat na de toetsing van deze plaatsen, ieder wel met den Recensent van zijn geschrift, in de *Hallische Literatur-Zeitung*, zal instemmen, wanneer deze zegt: „ Wat GRAMBERG hier „ voor den dag brengt, zou moeijelijk kunnen „ volstaan, om dit gebrek aan den Schrijver, als

iets

„ iets karakteristieks, en als eene hoofdeigen-
„ schap, vooral in vergelijking met zijne bron-
„ nen, toe te kennen.”

VIERDE HOOFDSTUK.

Onderzoek, of de Schrijver aan overdrijving zich schuldig make.

§. 43.

GRAMBERG, s. 114 ff. gaat nog verder, en vindt in den Kronijkschrijver ook de neiging, om gewone voorvallen op te sieren en te vergrooten. Ook dit zou een wezenlijk gebrek zijn, hetwelk de geloofwaardigheid van den Schrijver veel verminderen zou, indien het bewezen kon worden. Maar de Recensent in de *Hall. Lit. Zeit.* wiens woorden wij in de naastvoorgaande §. hebben aangehaald, stelt aan deze beschuldiging de opmerking tegenover, dat op eene menigte van plaatsen de Kronijkschrijver veelmeer het overdrevene zoekt te verminderen; zoo als 1 *Chron.* XI: 11. vergel. met 2 *Sam.* XXIII: 8. 2 *Chron.* VIII: 10. vergel. met 1 *Kon.* IX: 23. 2 *Chron.* IV: 5. vergel. 1 *Kon.* VII: 26 —

 Wan-

Wanneer GRAMBERG zich op GESENIUS beroept, die volgens zijn zeggen (76), beweert, „dat „zoodanige verandering in de *Chroniken* dikwijls ontstaan is uit de zucht des Schrijvers, „om getallen, welke hem te groot toeschenen, „naar waarschijnlijkheid te verminderen, en „daarentegen even zoo willekeurig, die te klein „schenen, te vergrooten," dan wordt de beschuldiging nog nadeeliger voor de goede trouw des Schrijvers. Want eene zoo willekeurige handelwijze verraadt eene groote onverschilligheid voor de waarheid, en eene geheele miskenning van de pligten eens geschiedschrijvers. Er wordt hier alleen op ongeloofelijk groote getallen gedoeld, die hier en daar in de *Chroniken* voorkomen. Dit nu is hem niet alleen eigen, maar soortgelijke getallen worden ook in *de Boeken van* SAMUËL en *der Koningen*, en bij de meest geachte ongewijde Schrijvers gevonden, die men deswegens evenwel niet als ongeloofwaardig verworpen heeft. Het schijnt in het algemeen als een regel te kunnen worden aangenomen, dat, waar getallen voorkomen van de sterkte eens legers, van verslagenen in den krijg, van gevangenen en van vermeesterde goede-

(76) GESENIUS, *Geschichte der Hebraische Sprache*, S. 175. beweert eigenlijk niets, maar zegt alleen: „het „zou somtijds kunnen gebeurd zijn, dat, enz."

deren, deze niet gehouden moeten worden, voor naauwkeurig bij telling opgenomene, maar alleen bij schatting opgemaakte berekeningen. En al ware het, dat bij naauwkeurig onderzoek enkele voorbeelden gevonden wierden van grootere getallen in de *Chroniken* dan in SAMUËL en *de Koningen*, die niet door schrijffouten in den tekst zijn ingekomen, of die zich op geene andere wijze laten verklaren; dan nog zou de Schrijver van geene willekeurige overdrijving overtuigd kunnen worden, zoo lang men niet bewijst, dat hij deze getallen in zijne bronnen niet gevonden heeft. Zijne geloofwaardigheid in alle andere geschiedkundige berigten zou daarbij nog evenmin lijden, als die der overige Geschiedschrijvers, die zich in hetzelfde geval bevinden. Maar indien wij de van GRAMBERG bijgebragte voorbeelden toetsen, zullen wij ook hier bevinden, dat hij den Schrijver grootelijks onregt doet.

§. 44.

Met welk regt kan GRAMBERG, S. 115, het den Schrijver als opsiering aanrekenen, dat hij 1 *Chron.* XI: 23. aan den Egyptenaar, dien BENAJA versloeg, eene hoogte van vijf ellen, en een spies als een weversboom toekent; daar in het geheel nog niet bewezen is, of de Kronijkschrijver deze bijzonderheid er bij gevoegd,

dan of de Schrijver van 2 *Sam.* XXIII: 21. dezelve uitgelaten heeft. Eene lengte van vijf ellen is toch nog zoo vreesselijk niet, dat iemand, die volstrektelijk vergrooten wilde, dezelve niet nog grooter gemaakt zou hebben. Zoo iemand zou hem ten minste zoo groot gemaakt hebben, als GOLIATH, (zes ellen en een span, 1 *Sam.* XVII: 4.). En de bijvoeging van een spies als een weversboom, schijnt ook oorspronkelijk in den tekst van SAMUËL geweest te zijn, gelijk men dit uit de Grieksche Overzetting mag afleiden. Want dat die bijvoeging niet uit de *Chroniken* in die Overzetting is overgenomen, bewijst het verschil van uitdrukking, dat daar, vergeleken met *Chroniken* t. a. p., gevonden wordt.

§. 45.

Het verschil, dat men gemeend heeft op te merken, tusschen 1 *Chron.* XVIII: 4. en 2 *Sam.* VIII: 4. valt geheellijk weg, omdat bij SAMUËL achter het woord *duizend*, het woord *wagens* is uitgevallen. Want dat het laatste woord vroeger in den tekst geweest is, bewijst niet slechts de Grieksche Overzetting (ook de Syrische en Arabische Overzettingen drukken het woord uit, maar wijken weêr op andere manier af) maar ook het onmiddellijk verband van dit vers, waar van de vermeesterde krijgswagenen ge-

gesproken wordt. Ook wordt in de Grieksche Overzetting bij SAMUËL niet slechts *zeven honderd*, maar *zeven duizend* gelezen, even als in de *Chroniken*.

§. 46.

Ook in 1 *Chron.* XIX: 7. mag men niet zonder waarschijnlijkheid eene reeds oude schrijffout vooronderstellen, wanneer men de oude Overzettingen, vooral op de gelijkluidende plaats 2 *Sam.* X: 6. vergelijkt: want ook op de laatstgenoemde plaats schijnt de lezing van den tekst niet geheel juist te zijn. Of indien de hulptroepen slechts uit twintig duizend man te voet bestonden, van waar kwamen dan de zeven honderd wagenen, en de veertig duizend ruiters, die DAVID van hen gevangen nam, volgens vs. 18? De Arabische Overzetting heeft vs. 6. in plaats van twintig duizend man te voet, even zoo veel ruiters. En vs. 18. hebben de Syrische en Arabische Overzettingen niet veertig duizend, maar vier duizend ruiters. Maar bij den Kronijkschrijver, vs. 18. heeft alleen de Syrische Overzetting de veertig duizend tot vier duizend verminderd. De verwarringen in de getallen zijn zoo menigvuldig, dat men dikwijls aarzelen moet, om aan de Schrijvers zelven de schuld daarvan toe te kennen. Dat de Kronijkschrijver de som van dui-

zend talenten zilvers, waarvoor de Ammonieten hulptroepen gehuurd hadden, verdicht heeft, om zijne vergrooting van het getal der hulptroepen aannemelijk te maken, is eene volstrekt ongegronde beschuldiging.

§. 47.

De bedenkingen, die GRAMBERG, S. 116. inbrengt tegen 1 *Chron.* XXI: 5, 6. vorderen in vele opzigten teregtwijzing. *Vooreerst.* De vergrooting van getallen, die hij den Schrijver opdringt, wordt reeds daardoor twijfelachtig, dat zij tegen de vooronderstelling van GRAMBERG zelve strijdig is. Want indien de Schrijver een' zoo grooten haat tegen het Rijk der tien Stammen koesterde, als waarvan men hem beschuldigt; zou hij dan het getal van *Israël* vermeerderd, en dat van *Juda* verminderd hebben? *Ten tweede.* Het is eene dwaling, wanneer GRAMBERG deze getallen daarom verwerpt, omdat *Juda* van *Israël* onderscheiden wordt, wat, volgens hem, in den tijd van DAVID niet te pas kwam. Want die onderscheiding bestond reeds ten tijde van SAUL, 1 *Sam.* XI: 8. XV: 4. en werd bij DAVID's tijd des te eerder behouden, omdat DAVID zeven jaren lang alleen over *Juda* Koning geweest was. Ja zelfs in nog vroegere tijden, toen iedere Stam op zich zelven een'

een' Staat vormde, en *Juda* de aanvoerder der overigen was, vindt men er een voorbeeld van, dat één Stam tegen over alle de anderen staat, *Rigt.* XX: 17. *Ten derde.* Dat de Schrijver valschelijk berigt, 1 *Chron.* XXVII: 24. dat de volkstelling van JOAB in de openlijke registers niet is opgenomen, alleen om de hierbij gepleegde vervalsching te bedekken, is eene ongegronde beschuldiging, te meer, omdat die vervalsching nog verre is van bewezen te zijn. *Ten vierde.* Het is verder onwaar, dat de Kronijkschrijver zich zelven tegenspreekt, 1 *Chron.* VII: 1—12. waar hij het getal van de Stammen *Issaschar* en *Benjamin* opgeeft: want hij zegt niet, dat dit het bij de bewuste volkstelling opgenomen getal is. *Ten vijfde.* Van eene dubbele volkstelling onder DAVID weet ook de Kronijkschrijver niets. Want daar hij, Hoofdst. XXI: 6. zegt, dat de Stam van *Benjamin* door JOAB niet geteld is geworden, zoo moet het getal, Hoofdst. VII. opgegeven, een ander zijn, dan hetwelk deze Stam ten tijde van DAVID had, of men moet vooronderstellen, dat deze Stam bij eene andere gelegenheid geteld is geworden. En inderdaad, zou DAVID zoo vele oorlogen gevoerd hebben, zonder geslachtlijsten van zijn volk te bezitten? En dat hij na deze oorlogen eene nieuwe volkstelling ondernemen wilde, is daarom te eerder geloofelijk, omdat door deze

oorlogen en door verloop van tijd de vroegere registers onbruikbaar geworden waren. *Ten zesde.* De Schrijvers van SAMUËL en *der Koningen* worden wegens de groote getallen, die zij ook hebben, door GRAMBERG verontschuldigd, en den Kronijkschrijver veroordeelt hij. Is dat onpartijdig? Eindelijk *ten zevende.* In het lied van DEBORA, *Rigt.* V: 8. naar hetwelk GRAMBERG de toenmalige bevolking berekenen wil, wordt toch wel in het geheel niet van eene volkstelling gesproken, maar op dichterlijke wijze in ronde getallen eene groote menigte aangeduid. Geheel andere getallen vindt men *Rigt.* XX: 15. *Num.* XXVI: 51.

§. 48.

Dat de Schrijver, 1 *Chron.* XXI: 25. den koopprijs, dien DAVID aan ORNAN voor den dorschvloer, en voor hetgeen tot de offerhande geleverd was, betaalde, eigendunkelijk verhoogd heeft, ten einde DAVID's milddadigheid en rijkdom te doen uitkomen, neemt GRAMBERG, S. 118. als zeker aan, doch zonder eenig bewijs. Het verschil tusschen zes honderd sikkelen gouds, en vijftig sikkelen zilvers, zoo als 2 *Sam.* XXIV: 25. de prijs wordt opgegeven, is voorzeker opmerkelijk. Maar vijftig sikkelen zilvers schijnen toch ook eene al te geringe som voor eene plaats

als

als die, waarop naderhand de tempel gebouwd is. MICHAËLIS vermoedt, dat in SAMUËL de koopprijs van den dorschvloer is uitgevallen. En voor den geheelen berg, (wanneer men mag aannemen, dat de geheele berg het eigendom van ORNAN geweest is) schijnt hem de prijs van zes honderd sikkelen gouds niet te hoog te zijn. Maar dit zij, hoe het wil, daar men bovendien nog twijfelen mag, wat de Kronijkschrijver eigenlijk geschreven heeft, omdat de Syrische Overzetting vijftig sikkelen, (even als in SAMUËL, en misschien daaruit overgenomen) en de Arabische daarentegen twee honderd goudene sikkels heeft; zoo is het allezins vermetel, den Kronijkschrijver eene willekeurige vervalsching van den tekst te last te leggen, zonder eenig ander bewijs, dan dat hij eene grootere som opgeeft, dan het *Boek van* SAMUËL.

§. 49.

Wanneer 2 *Chron.* II: 10. gezegd wordt, dat SALOMO aan den Koning van *Tyrus* beloofd heeft, om *aan deszelfs arbeiders* op den *Libanon* te geven twintig duizend Kor tarwe, even zoo veel gerste, twintig duizend Bath wijn en even zoo veel olie; terwijl, volgens 1 *Kon.* V: 11. SALOMO *aan den Koning* van *Tyrus*, twintig duizend Kor tarwe, en twintig duizend Kor ge-

gestooten olie *jaarlijks* gegeven heeft; zoo zijn dit twee geheel verschillende opgaven, die zeer goed nevens elkander bestaan kunnen: en de beschuldiging, dat de Kronijkschrijver de som eigendunkelijk verhoogd heeft, om SALOMO's milddadigheid en rijkdom te doen uitkomen, heeft geenen grond.

§. 50.

De 2 *Chron.* III: 4. opgegevene hoogte van het voorportaal van honderd en twintig ellen, welke opgaaf 1 *Kon.* VI: 3. niet gevonden wordt, maar door JOSEPHUS uit de *Chroniken* is overgenomen, heeft de Uitleggers gehinderd (77). Zij hebben vermoed, dat er eene fout in het getal bestond; maar het kwam bij hen niet op, om deswegens den Kronijkschrijver van onkunde en van gebrek aan smaak te beschuldigen. De opgaaf is al te overdreven, dan dat men zou kunnen vooronderstellen, dat de Schrijver gemeend heeft, daarmede het tempelgebouw te zullen verfraaijen.

§. 51.

(77) Zie CLERICUS, MICHAËLIS, en anderen op deze plaats. Vergel. JOSEPH. *Antiquit. Jud.* Lib. VIII. Cap. 2. pag. 259. edit. Colon. 1691.

§. 51.

Bij 2 *Chron.* XIV: 8. v. v. verwijt GRAMBERG, S. 119. den Kronijkschrijver eene vergissing, die, zoo hij meent, den Schrijver in al deszelfs nietigheid zal ten toon stellen. Hij zegt: „ De Koning AZA zal zijn leger gebragt „ hebben tot op vijf honderd en tachtig duizend „ man. Maar de Kronijkschrijver bedacht hier „ niet, dat hij zelf 1 *Chron.* XXI. 5. slechts „ vier honderd en zeventig duizend strijdbare „ mannen uit *Juda* heeft opgegeven, zoodat hier „ honderd en tien duizend man te veel gerekend „ zijn." Maar de vergissing is juist aan de zijde van GRAMBERG, die voorbij gezien heeft, dat de Schrijver, 2 *Chron.* XIV: 8. uitdrukkelijk zegt: „ uit *Juda* waren drie honderd duizend „ man, en twee honderd en tachtig duizend uit „ *Benjamin.*" Daarentegen 1 *Chron.* XXI: 5. is alleen het getal van de Stam van *Juda* opgegeven. *Benjamin* is op dien tijd niet geteld geworden.

§. 52.

Wanneer 2 *Chron.* IX: 25. aan SALOMO vier duizend stallingen voor paarden en wagenen, en 1 *Kon.* X: 26. slechts veertien honderd wagens

toe-

toegeschreven worden; zoo moet men onder het oog houden, dat hoewel die beide hoofdstukken voor het overige gelijkluidend zijn, het 25 vs. van de *Chroniken* niet met het 26 vs. van de *Koningen*, maar met 1 *Kon.* IV: 26. overeenstemt; en de Kronijkschrijver dus niets berigt, dan hetgeen ook door den anderen Schrijver gezegd was geworden. In de Alexandrijnsche Overzetting, zoowel 2 *Chron.* IX: 25. als 1 *Kon.* X: 26. lezen wij: *τέσσαρες χιλιάδες θήλειαι ἵπποι εἰς ἅρματα*; en 1 *Kon.* IV: 26. daarentegen: *τεσσαράκοντα χιλιάδες ἵππων εἰς ἅρματα*; zoodat dus de lezing van den Hebreeuwschen tekst 1 *Kon.* X: 26. zeer twijfelachtig is.

§. 53.

Uit de vergelijking der plaatsen, waarmede men de beschuldiging van willekeurige overdrijving heeft zoeken te staven, is ons dus gebleken, dat dezelve gedeeltelijk berust op fouten van de afschrijvers, of twijfelachtige lezingen van den tekst; dat het van geene enkele plaats bewezen is, dat de Schrijver de opgaven van zijne bronnen willekeurig veranderd heeft, en dat alzoo zijne geloofwaardigheid door deze beschuldiging niets lijden kan.

VIJFDE HOOFDSTUK.

De beschuldiging van bijgeloovigheid des Schrijvers onderzocht.

§. 54.

Hier komt alles daarop aan, wat wij door bijgeloof verstaan. De toelichting der plaatsen, welke GRAMBERG, S. 120. ff. hiertoe brengt, zal ons toonen, dat hij veel voor bijgeloof verklaart, wat andere godsdienstige menschen daarvoor niet houden. Tevens zullen wij zien, dat de Kronijkschrijver geene hem bijzonder eigene bijgeloovige begrippen koesterde, die men niet ook bij zijn volk en tijdgenooten vindt, en dat hij geenszins door zulke begrippen zich heeft laten vervoeren, om de gebeurtenissen in een valsch daglicht te stellen, of om zelf nieuwe te verzinnen. Wanneer dit gebleken is, zal ook van deze zijde zijne geloofwaardigheid ongeschonden blijven.

§. 55.

§. 55.

Het is eene valsche beschuldiging, dat de Schrijver, 2 *Chron.* VII: 11—15. zou beweren, dat God beloofd had, alle onheil van zijn volk af te keeren, indien het Hem aanriep in den tempel. GRAMBERG heeft de bijgevoegde voorwaarden voorbij gezien. Want de Kronijkschrijver zegt, dat, indien God het volk door toegezondene rampen strafte, en het volk zich verootmoedigde, en God aanriep, en zich bekeerde van zijne booze wegen, God het dan verhooren wilde. Mag men dan zeggen: „de „Schrijver spreekt alleen van bidden aan deze „bepaalde plaats, hetwelk ook zonder deugd, „even als een *Talisman*, alle onheilen afwen„den zou"?

§. 56.

Is het bijgeloof, wanneer 2 *Chron.* VIII: 11. de reden wordt gemeld, waarom SALOMO voor zijne Egyptische gemalin een bijzonder huis bouwen liet? De Schrijver van 1 *Kon.* IX: 24. had wel van dit huis, maar niet van deze reden van deszelfs opbouwing gesproken. En nu zegt de Kronijkschrijver: „Want het huis van DA„VID is heilig, dewijl de ark des Heeren daar-

„in

„ in gekomen is." Is dit dan bijgeloof, wanneer hij het ongepast en ergerlijk vindt, dat op dezelfde plaats, waar God werd vereerd, ook afgoderij bedreven zou worden, gelijk het plegen daarvan aan deze Egyptische vrouw was toegestaan?

§. 57.

Volgens 2 *Chron.* XVI: 7—9. berispt de Profeet HANANI den Koning ASA, dat hij, om zich van den inval van den magtiger Koning BAËZA te bevrijden, den Koning van Syrië te hulp geroepen, en meer op menschen, dan op God betrouwd had. Het is waar, dat 1 *Kon.* XV: 16 — 22. wel over het verbond met de Syriërs, maar niet over de berisping van den Profeet gesproken wordt. Maar is het niet evenzeer waar, dat de Profeten altijd geijverd hebben tegen de verbindtenis met vreemde volken? b. v. *Jez.* II: 16—22. VII: 3—9. *Jer.* II: 16—18, 36? Lag dit niet in den aard der Godsregering? En heeft ook niet de geschiedenis geleerd, dat deze verbindtenissen met buitenlandsche Staten aangegaan, altijd ten slotte tot nadeel van het Israëlietische volk zijn uitgeloopen? Of heeft dan de Profeet van ASA geeischt, dat hij werkeloos op een wonder van God zou wachten? Neen, met moed en beleid moest hij de noodige maatregelen tot verdediging van zijn land genomen, en

den

den goeden uitslag daarvan van God hebben verwacht.

§. 58.

Zoo iemand regt meent te hebben, om voor bijgeloof uit te maken, dat 2 *Chron* XVI: 12. ASA berispt werd, omdat hij in zijne ziekte niet God had aangeroepen, maar hulp gezocht bij de geneesmeesters; die moet ook in staat zijn, om ons te zeggen, hoedanige geneesmeesters het waren, die ASA geraadpleegd had: of zij wezenlijk kennis hadden van het menschelijk ligchaam en van de heilzaamste geneesmiddelen; dan of het slechts gewaande geneesmeesters en ellendige kwakzalvers waren. Maar vooronderstelde, dat het wezenlijke geneeskundigen geweest waren, had dan nog de zieke niet altijd de heilzame uitwerking der geneesmiddelen van God moeten verwachten en afbidden? En het woord *zoeken*, hier gebezigd, beteekent dit dan altijd *eene Godspraak* van eenen Priester *te begeeren*; of beteekent het niet even dikwerf *God aanbidden?*

§. 59.

Is het een aan den Kronijkschrijver in het bijzonder eigen, of is het zelfs in het algemeen bij-

bijgeloof, dat, volgens 2 *Chron* XX: 3—13. JOSAFAT, toen het berigt van het naderen des vijandelijken legers hem verschrikt had, eene algemeene vasten uitriep? Moet men, omdat de Schrijver daar niets van zegt, gelooven, dat JOSAFAT de middelen tot verdediging niet heeft beraamd, welke de omstandigheden vereischten en veroorloofden? Hebben ook niet de Israëlieten, volgens 1 *Sam* VII: 6. eene vasten gehouden, toen zij de Filistijnen vreesden?

§. 60.

Ongegrond is eindelijk de bedenking, die GRAMBERG, S. 123 f. tegen den Kronijkschrijver inbrengt, dat hij 2 *Chron* XXVIII: 20, 21. ACHAZ voorstelt als onschuldig en ongelukkig. Men leze slechts wat de schrijver vs. 19, 22—25. van dien Koning zegt, en neme toch het verschil met 2 *Kon* XVI: 7, 8. voor geene tegenstrijdigheid. In overeenstemming met het boek der *Koningen* wordt ACHAZ hier voorgesteld als een afgodendienaar en ontheiliger van den tempel. Onze schrijver vermeldt het verbond, dat deze met den Koning van Assyrië sloot. Hij zegt wel niets daarvan, dat laatstgenoemde *Damascus* veroverd, en daardoor ACHAZ van deszelfs vijand RAËSA verlost heeft. Ook gewaagt hij van het bezoek niet, dat ACHAZ den Koning van Assyrië te *Damascus* gebragt

 heeft;

heeft; maar hij weerspreekt het evenmin. En even zoo min spreekt de Schrijver *der Koningen* van iets, waardoor het verklaard wordt, dat, zoo als de Kronijkschrijver verzekert, de Assyrische Koning ACHAZ meer benaauwde, dan hielp. Maar is het in zich zelve dan onwaarschijnlijk, dat de Assyrische Koning zijne overmagt gevoelende, den zwakken ACHAZ lastig geworden is, en hem groote bekommering heeft veroorzaakt, door overdrevene eischen van geld en levensmiddelen, daar zijn leger in de nabijheid van *Juda* was? Zoo min door het stilzwijgen van den Schrijver *der Koningen*, als door de van GRAMBERG hem toegeschrevene bedoelingen, kunnen de aanwijzingen van den Kronijkschrijver gelogenstraft worden.

ZESDE HOOFDSTUK.

De beschuldiging van den Schrijver wegens onbillijke vooringenomenheid jegens de Levieten onderzocht.

§. 61.

De zwaarste misdaad van den Kronijkschrijver, en de voorname reden van den haat zijner bestijders, welke hen gedrongen heeft, om alles bij-

bijeen te zoeken, wat dienen kon, om zijne geloofwaardigheid te ondermijnen, bestaat eigenlijk hierin, dat zijn geschrift de sterkste bewijzen oplevert, dat de Mozaïsche inrigting op oude schriftelijke oorkonden steunt, en dat de stam van *Levi*, en meer bijzonder AÄRON en deszelfs nakomelingen, reeds door MOZES tot bedienaars der godsdienst zijn aangesteld, en als zoodanig zekere voorregten en bepaalde inkomsten verkregen hebben. Daartegen wordt door DE WETTE, GRAMBERG en anderen beweerd, dat de Schrijver juist hierin het minst geloofwaardig is, maar dat hij zich van verdichte of vervalschte verhalen bedient, om het belang en den luister van den Priesterlijken stand te verhoogen, aan denzelven vele voorregten toe te kennen, en het zoo te doen voorkomen, als of de Priesters in zaken van godsdienst en burgerlijk bestuur grooten invloed gehad hadden. Om deze beschuldiging te staven, zou men billijkerwijze eerst hebben moeten aantoonen, dat de Priesters en Levieten dat gezag en die regten niet gehad hebben, welke hun door den Schrijver worden toegekend. Maar GRAMBERG, daarentegen, neemt dit als bewezen aan, en verwerpt, op grond van die vooronderstelling, de getuigenis van den Schrijver, zonder te bemerken, dat op deze wijze zijne beschuldiging van allen grond ontbloot is. Willen wij inte-

gendeel de geloofwaardigheid des Schrijvers op vasteren grond staande houden, het zal dan volstrektelijk noodig zijn vóór alle dingen de voornaamste bewijzen bijeen te zamelen, waarop de oorspronkelijkheid der *Theokratische* inrigting van MOZES, en de echtheid zijner wetten steunt (78).

§. 62.

Wij meenen te mogen vooronderstellen, hetgeen de bestrijders van de echtheid *der Boeken van* MOZES tot nog toe niet ontkend hebben (79), dat MOZES de nakomelingen van ISRAËL uit *Egypte* heeft uitgeleid, om ze naar het land *Kanaän* over te brengen, en dat hij hun bij den berg *Sinaï* inrigtingen en wetten gegeven heeft, zonder welke zij als een zelfstandig volk niet hadden kunnen bestaan; welke verordeningen bere-

(78) Men zal hier wel geen breedvoerig onderzoek van deze punten verwachten, daar elk derzelven genoegzame stof tot eene afzonderlijke en breede Verhandeling zou opleveren. Ik moet mij bepalen tot het voornaamste, en hetgeen vooral het onderwerp dezer Verhandeling betreft. En meer bepaaldelijk zal ik mijne aandacht vestigen op den jongsten voorstander van den vooronderstelden laten oorsprong der Levitische en Priesterlijke verordeningen onder *Israël*; te weten, H. LEO, *Vorlesungen über die Geschichte des Jüdischen Staats*, Berlin. 1828. 8.

(79) LEO, s. 84. Niet zonder reden zeg ik, dat zij *tot nog toe* niet ontkend hebben. Want wie kan bepalen, hoe verre hunne twijfelzucht nog gaan zal?

rekend moesten zijn naar den toestand, waarin zij, als een volk van landbouwers, bij hunne vestiging in *Kanaän* geplaatst zouden worden. Beschouwen wij nu voorloopig alleen de voornaamste wetten, zoo als wij die uit de geschiedenis leeren kennen; dan zien wij terstond, dat het *Monotheïsme* de hoeksteen is van het geheele gebouw der Mozaïsche instellingen. Om dit bij het volk in te voeren, en wel te bevestigen, nadat het in *Egypte* met de grofste afgodendienst bekend, en door ruwe zinnelijkheid maar al te zeer geneigd daartoe geworden was, moest de Onzienlijke, zoo na mogelijk, hun voor de oogen gesteld worden, zonder evenwel tot beelden de toevlugt te nemen, die ongetwijfeld weder tot afgoderij geleid zouden hebben; en de Godsvereering moest deswegens over het geheel zinnelijk zijn. Kon nu, onder zulke omstandigheden, dit doel op zekerder wijze bereikt worden, dan wanneer God aan het volk werd voorgesteld, als deszelfs Koning, Wiens tegenwoordigheid verzinnelijkt werd door de Hem toegewijde woning en dienaren, en wanneer zij verpligt werden Hem, als hunnen Koning, te eerbiedigen? Dit achten wij het ware denkbeeld te zijn der *Godsregering*, welke men onmogelijk met de *Hiërarchie* der middeleeuwen vergelijken kan (80). Van

(80) LEO, s. 58. ff.

Van God dus, als Opperbestuurder, gaan alle wetten en verordeningen uit. MOZES is niet meer dan het werktuig, waardoor Hij dezelve liet afkondigen. Van Hem is alle magt der Overheden en Regters oorspronkelijk. Tot zijne dienaars en Hofbeambten neemt Hij de Levieten aan, en bestemt tot hun onderhoud de schatting, welke onderdanen aan hunne regenten schuldig zijn; zoo als Tienden, Eerstelingen, Offers en Gaven van verschillende soort. En dit onderhoud mogt niet karig zijn, omdat de Hovelingen van een' aanzienlijk Vorst, overeenkomstig hunnen stand leven moesten. Deze verordening staat met het gronddenkbeeld der geheele inrigting in het naauwste verband. Kan men dan twijfelen, of zij van den beginne tot deze inrigting behoord hebbe? Kan men loochenen, dat de Levieten terstond bij de verdeeling des lands van alle grondbezitting uitgesloten waren, en dat hun alleen steden ter woning zijn aangewezen geworden (81).

§. 63.

(81) Wat LEO, s. 82. tegen de steden der Levieten inbrengt, is van geen belang. Dat in *Deuteronomium* daarvan niet gesproken wordt, bewijst nog niets, ten zij men eerst aantoont, dat er in dat boek van gesproken moest worden. Dat de Vrijsteden Levitische steden zijn moesten, lag reeds in de wet, *Num.* XXXV: 6. en behoefde dus niet herhaald te worden. Men leest wel, dat

§. 63.

Wanneer eene nieuwe Staatsinrigting niet enkel *Theoretisch* op het papier ontworpen, maar ook werkelijk onder een volk zal ingevoerd worden; dan is het niet genoegzaam, dat de algemeene grondstellingen, waarop dezelve rust, en de kring, waarin de verschillende standen en beambten zich bewegen moeten, bepaald worden: maar er moeten ook noodzakelijk vele bepaalde verordeningen voorgeschreven, en de pligten en regten van ieder naauwkeurig aangewezen worden, opdat zij, die in nieuwe betrekkingen komen, onderrigt mogen worden van hunne verpligtingen, en geene verwarringen aanrigten, door in eens anders ambt te treden. De tien Geboden, die men ons nog wel, als misschien van MOZES afkomstig, laten wil, waren niet vol-

dat de Levieten ook in andere steden gewoond hebben, maar persoonlijke betrekkingen kunnen daartoe aanleiding gegeven hebben, en de wet verbood het niet. Heerscht er in de bepalingen omtrent de inkomsten der Levieten eenige duisterheid, (LEO, s. 83.) men mag dit daaruit afleiden, dat de vroegere bepalingen door latere gewijzigd zijn geworden. In de uitvoering van die bepalingen, veroorzaakte dit geene zwarigheid, omdat men niet onkundig was, welke bepalingen afgeschaft, en welke daarvoor in de plaats gekomen waren. Maar om zulke duisterheden de zaak zelve te betwijfelen, is misbruik der kritiek.

voldoende, om de Israëlieten, van eene ruwe, onder Egyptische overheersching verbasterde volksmenigte, tot eene zelfstandige natie te hervormen. Er waren daartoe vele andere verordeningen noodig, die voor een deel van de reeds plaatshebbende gewoonten en betrekkingen overgenomen, doch voor het grootste deel voor het eerst ingesteld moesten worden. De bekwaamheid nu om de vereischte bepalingen daartoe te maken, zal wel niemand aan MOZES kunnen betwisten, daar hij in Egypte veelvuldige gelegenheid gehad heeft, om eene sedert eeuwen bestaande, op akkerbouw gegronde en welgeregelde Staatsinrigting, in derzelver inwendige bestanddeelen, te leeren kennen. En wat zou ons dan regt geven, om te twijfelen, of hij werkelijk bij *Sinaï*, daar hij de bezitneming van Kanaän als zeer nabij beschouwde, zoodanige bepalingen gemaakt heeft? Staan niet alle verordeningen, die wij in den *Pentateuchus* lezen, in meer of min regtstreeksch verband met het hoofddoel der Mozaïsche wet (82)? Gewis-

se-

(82) Voor ons oogmerk is het genoeg, aan te wijzen, dat er geen' grond bestaat om de geheele Mozaïsche wetgeving, of althans vele wetten voor een bedriegelijk en op den naam van MOZES ondergeschoven werk te verklaren. Of de *Pentateuchus* vroeger of later in die orde gebragt is, waarin wij dezelve lezen, of niet eenige

bij-

selijk, zoo iemand dezelve wilde beoordeelen, als of zij in de negentiende Eeuw aan eene beschaafde natie gegeven waren; hij zou veel daarvan ongepast, kleingeestig en ongerijmd moeten vinden. Maar hij zou dan ook op een verkeerd standpunt geplaatst zijn, en het ruwe volk, dat niet in den Natuurstaat zich bevond, maar reeds verbasterd en met een' slaafschen geest bezield was geworden, zou hij geheel verkeerd beoordeelen. Het gebrek aan zamenhang [illegible] en

[illegible]

bijvoegselen van lateren tijd daarin gevonden worden, en of dezelve in taal en schrijfwijze geene veranderingen ondergaan hebbe — deze en soortgelijke vragen liggen buiten het bereik van ons onderzoek. Men heeft zich geërgerd aan vele burgerlijke verordeningen, zoo als die over de reine en onreine spijze, de reinigingen, enz. Zie LEO, s. 81. Maar beschouwt men deze verordeningen in verband met het luchtsgestel, dat, tot voorkoming van ziekten, reinheid volstrekt onmisbaar maakte, en in betrekking tot het volk, dat soortgelijke onderrigtingen wel behoefde; beschouwt men ze als voorbehoedmiddelen, waardoor de gemeenzame omgang met afgodische naburen tegengegaan moest worden, en als herinneringen, om het volk bij iedere gelegenheid aan deszelfs betrekking tot den Onzienlijken God indachtig te maken, dan zal men niet langer zich daaraan ergeren. Dat Priesterbedrog ze zou hebben uitgevonden, wordt wel gezegd, maar niet bewezen. Of men zou het booze vermoeden, dat die bepalingen alleen in het belang der Priesters gegeven zijn, of het voorbeeld der valsche *Decretaliën*, voor bewijs moeten laten gelden.

en stelselmatige orde, hetwelk der Mozaïsche wetgeving te laste gelegd wordt (83), en de verscheidenheden, die men in vele wetten over het zelfde onderwerp heeft opgemerkt, zijn zoo verre af, van tegen de echtheid der Boeken van MOZES te strijden, dat men veel sterkeren grond hebben zou, om die echtheid te betwijfelen, indien het anders ware. Want hoe zou het anders kunnen zijn bij eenen Wetgever, die zijne wetten niet als een volledig en stelselmatig ingerigt werk op eens kan uitgeven, maar die ze van tijd tot tijd, naarmate de omstandigheden daartoe aanleiding gaven, bekend gemaakt, en somtijds zelfs vroegere wetten door latere heeft moeten wijzigen of beperken (84)? Dat sommige wetten niet in achtgenomen (85), dat andere, bij

(83) Zie LEO, S. 72.

(84) Zoo b. v. had de wet omtrent de Sabbathen, *Exod.* XXIII: 12. geene strafbepaling. Eerst later werd deze daaraan toegevoegd, *Exod.* XXXI, 13, 14. Zoo was *Lev.* XVII: 3—6. verboden, om eenig dier, zelfs tot huishoudelijk gebruik, anders dan vóór het Heiligdom te slagten. Maar dewijl dit in het land Kanaän niet meer onderhouden kon worden, werd het verbod opgeheven *Deut.* XII: 15. Dit zijn toch wel geene tegenstrijdigheden.

(85) Het gebod, dat de Israëlieten geene Kanaänieten nevens zich in het land zouden laten wonen *Exod.* XXIII: 32, 33, is tot groot nadeel van het volk zelf niet in acht genomen, volgens *Rigt.* II: 2. Dat de wetten over het

bij verloop van tijd, beperkt, uitgebreid of gewijzigd zijn geworden; kan daaruit afgeleid worden, dat zij niet bestaan hebben? Of is dit niet met vele wetten het geval geweest?

§. 64.

Het is waar, omtrent vele Wetten vindt men in de Geschiedboeken niet vermeld, hoe zij in acht genomen zijn geworden (86). Maar kan [illegible] men

[illegible]

het niet vervreemden der erfgoederen, *Levit.* XXV: 32. niet altijd zijn opgevolgd, blijkt uit *Jes.* V: 8. en zoo ook uit *Jerem.* XXXIV: 8 vv. dat het gebod, dat de Israëlieten, die in lijfeigenschap geraakt waren, in het zevende jaar weder vrijgegeven moesten worden, *Exod.* XXI: 2, een' tijd lang in onbruik geweest is.

(86) Dat van de viering van het Paaschfeest in de geschiedenis geene melding wordt gemaakt vóór den tijd van HIZKIA, 2 *Chron.* XXX. en van JOSIA, 2 *Kon.* XXIII. is toch zoo onbegrijpelijk niet. Want het was eene jaarlijks terugkeerende plegtigheid, die ieder kende. Juist daarom kon, 2 *Kon.* XXIII: 22. van het door JOSIA zoo statiglijk gevierde Paaschfeest gezegd worden: „ Er was geen Pascha gevierd, gelijk dit, van „ de dagen der Rigteren af." De Schrijver, namelijk, had in de geschiedboeken van zoodanige feestviering geen narigt gevonden. En ook buitendien is het bekend genoeg, dat zulke uitdrukkingen van verwondering niet naar de letter opgenomen moeten worden; evenmin, als wanneer dezelfde Schrijver terstond daarop, vs. 25, van JOSIA zegt: „ Gelijk hij, was geen Koning vóór hem

ge-

men in ernst daaruit afleiden, dat zij eerst latere tijden op den naam van MOZES zijn dergeschoven? Waar bestaat dan eene volle ge geschiedenis van het Israëlietische volk, welke men zou mogen verwachten, dat zij les, ook het gewone en dagelijksche, berigt moest? Van de vijf Eeuwen, die na de verov ring van Kanaän tot op SAMUËL verloop zijn, hebben wij niets dan eene kleine verz meling van voorbeelden. Want het *Boek d Rigteren* heeft geene eigenlijke geschiedenis t doel. En toch vinden wij reeds terstond in h begin des boeks een voorval, hetwelk de ing voerde Godsdienst-inrigting bevestigt. Het volk namelijk, raadpleegde den Heer, ongetwijfe door middel van den Hoogepriester, om De zelfs wil te vernemen, *Rigt.* I: 1. En het aanhangsel, *Rigt.* XX: 28. hetwelk t de vroegste dagen van dit tijdvak weêr teru gaat, staat de Hoogepriester PINEHAS, d kleinzoon van AÄRON, om den Heer, in naam van het bij den Tabernakel verzamelde volk

raa

„ geweest." Want het kon toch zijn doel niet zijn, o dezen Koning ook boven DAVID te verheffen. Het zelfde kan gezegd worden van de Sabbath- en Jubelja ren, waarvan men in de geschiedenis geene melding vindt, omdat het iets gewoons was. De bewijzen, ui het stilzwijgen eens Schrijvers ontleend, kunnen ove het geheel niet zeer belangrijk zijn.

aad te vragen. Er komen in dit boek wel nu n dan eenige voorbeelden voor van afwijkingen an de ingestelde verordeningen. MICHA b. v. eeft in zijn huis een beeld en eenen eigenen 'riester, *Rigt.* XVII: 3—5. die naderhand oor de Daniten in hunne stad wordt aange- teld, Hoofdst XVIII: 30, 31. Op soortgelij- e wijze handelde naderhand GIDEON, Hoofdst. 'III: 27. GIDEON ook bouwt een altaar voor en Heer, en offert daarop, Hoofdst. VI: 24—26. IANOACH offert op eenen rotssteen, Hoofdst. XIII: 19. Maar sedert wanneer is het dan, at uitzonderingen den regel kunnen wegnemen?)e wet, die slechts één Heiligdom voor het eheele volk toestaat (87), is veel te naauw iet de geheele Burgerlijke en Godsdienstige in- gting verbonden, dan dat zij niet van den Vetgever zelven afkomstig zou zijn. Is er niet ijna een burgeroorlog ontstaan, omdat eenige ammen op eene verkeerde plaats een altaar ge- ouwd hadden, *Joz.* XXII: 10. verv.? Heb- en al de Hoofden des volks, na den tijd an JOZUA, omdat zij, of het belang der aak niet inzagen, of door eenige moeijelijkhe- en in de uitvoering afgeschrikt werden, die et niet streng genoeg gehandhaafd, en op af- wij-

(87) *Lev.* XVII: 1—9. *Deut.* XII: 5—7. en a. p.

wijkingen van bijzondere personen geen acht ge-
slagen; dit neemt niet weg, dat de openlijke e
nationale Godsvereering toch altijd dáár hee
plaats gehad, waar het Heiligdom was opgerig
En de Priesters en Levieten, wier onderhoud u
de gaven, die tot het Heiligdom gebragt wer
den, gevonden moest worden, hebben toch oo
in dien tijd daarvan moeten leven. Dat somm
ge Priesters, om hun bijzonder eigenbelang, o
om zich bij het volk aangenaam te maken, zic
hebben laten gebruiken tot het offeren op d
hoogten (88), dit bewijst toch niet, dat di
met de Mozaïsche Wetgeving overeenstemde.

§. 65.

Voor het tijdvak der Koninglijke Regering
hetwelk ook vijf Eeuwen bevat, hebben wi
eenige korte en onvolledige uittreksels uit groo
tere werken, in die historische geschriften. En
toch ontbreekt het daarin niet aan merkwaardi-
ge bewijzen van het bestaan der Mozaïsche
Godsdienst-inrigting. Reeds bij het begin kom
de Hoogepriester ELI voor, die te gelijk veer
ti

(88) Zoo b. v. de Leviet, die zich voor loon doo
MICHA tot Priester liet aannemen, *Rigt.* XVII: 6
verv. Voorbeelden uit lateren tijd van Priesters, di
op de hoogten geofferd hebben, vindt men 2 *Kon.* XXIII
8, verv.

tig jaren lang Regter des volks geweest is (89). Dat de Priesters bepaalde regten hadden, blijkt uit 1 *Sam* II: 13, 28. Wordt er van SAUL gezegd, 1 *Sam.* XIII: 9. XIV: 35. dat hij *geofferd* heeft, zoo blijft nog de vraag, of hij zelf dit gedaan heeft, dan wel de Priester, dien hij, volgens vs. 36. bij zich had. Het is toch een bekende regel: *quod quis per alium facit, ipse facit.* (*Hetgeen iemand door een' ander doet, wordt hem zelven toegeschreven*). Dat het den Levieten was aanbevolen, om de Verbondsark te dragen, wordt gezegd 2 *Sam.* XV: 24. Dat de Tent der Zamenkomst, even als ten tijde van JOZUA, (*Joz.* XVIII: 1.) te *Silo* opgerigt was, wordt als in het voorbijgaan gezegd, 1 *Sam.* II: 22. (90). Het willekeuri-

(89) Het voorbeeld van den Hoogepriester ELI is een sprekend bewijs, dat LEO, s. 69. zonder grond beweert, dat de *Theokratie* niet anders dan door geweld van buiten, in verval geraken kan. Integendeel dat verval moest noodwendig volgen, wanneer de Priesters door zwakheid van karakter in de uitoefening hunner pligten te kort kwamen, of wanneer zij door lage hartstogten zich lieten beheerschen, en zich onwaardig hunner bediening gedroegen.

(90) Dat in het vervolg zelden iets voorkomt van de Tent der Zamenkomst, laat zich gemakkelijk daaruit verklaren, dat de Ark des Verbonds, nadat zij in handen der Filistijnen gevallen, en door hen teruggezonden was, niet meer, naar het schijnt, in dat Heiligdom bewaard is geworden. En daar de Verbondsark het meest ge-

rige offeren op de hoogten, hetgeen het volk niet afgeleerd worden kon, omdat dit gemakkelijker was, dan naar het Heiligdom henen te reizen, werd wel meestal toegelaten, en somtijds zelfs door het gezag der Koningen bekrachtigd, maar desniettegenstaande bleef het altijd tegenstrijdig aan de Grondwet van den Staat, en werd daarom ook steeds door de Profeten, even als door de geschiedschrijvers, afgekeurd.

§. 66.

Daar de Priesters en Levieten zich met geenen akkerbouw behoefden bezig te houden, en aan hunne godsdienstige verrigtingen niet al hunnen tijd behoefden te wijden, en daar ook de beoefening der Wetten wezenlijk tot hun ambt behoorde, omdat zij het volk daarin onderwijzen moesten, (*Levit.* X: 11.) zoo waren zij natuurlijkerwijze meer dan anderen, tot regter-
lij

geëerde Heiligdom was, bij het welk de openlijke godsdienst verrigt werd, verviel daardoor de aanleiding, om van de Tent verder te spreken. Maar toen DAVID de Ark in zijn paleis had overgebragt, waar te weinig ruimte was voor het volk, om bij feestelijke gelegenheden zich te verzamelen, werd in dien tijd weder de openlijke Godsdienst gehouden bij de Tent der Zamenkomst die op de hoogte van *Gibeon* stond, 1 *Chron.* XVI 39, 40.

lijke en burgerlijke bedieningen geschikt. Te meer konden zij geacht worden, tot het waarnemen dier bedieningen verpligt te zijn, omdat zij buitendien door het volk bezoldigd werden. Mozes had hen ook daartoe bestemd, *Deut.* XVII: 8 — 12. XXI: 5., evenwel niet met uitsluiting van anderen. Want het was geen' der andere Israëlieten verboden, om de wet te lezen, in wetenschappen zich te oefenen, of burgerlijke en regterlijke bedieningen waar te nemen. Hierdoor onderscheidt zich de Mozaïsche Wetgeving gunstig boven het in Egypte bestaande *Monopolie* der Priesters. Daardoor verkregen natuurlijk de Priesters en Levieten grooten invloed en gezag in den Staat. Wie dezen invloed der Godsregering zelve als misdaad aanrekent, om haar in een hatelijk daglicht te plaatsen, verwart het wezenlijke met het toevallige, en het misbruik met het gebruik. Want men neme eene bijzondere Orde van menschen, welke men wil; deze zal altijd, overeenkomstig eene den menschen, in hunnen tegenwoordigen toestand, eigene neiging, daarnaar streven, om de haar toegekende voordeelen uit te breiden en te vermeerderen. Deze *Theokratische* inrigting zal, even als alle andere, eerst dan schadelijk worden, wanneer eerzucht of eigenbaat er steeds op uit zijn, om meerdere regten en voordeelen, dan

de Wet veroorlooft, zich aan te matigen, en daarvan een wederregtelijk gebruik te maken.

§. 67.

De oprigting van eenen nationalen Tempel had noodwendig eene nieuwe inrigting der Godsdienst, en daarmede overeenkomstige verorderingen voor de bedienaars van den tempel ten gevolge. En deze nieuwe inrigting moest op des te breedere schaal aangelegd worden, naarmate het getal van Priesters en Levieten, die bij de Wet voor de Tempeldienst bestemd waren, meer was toegenomen. Wie kan het dan onwaarschijnlijk achten, dat reeds DAVID zich met de nieuwe regeling der plegtstatige Godsvereering ijverig zal hebben bezig gehouden? Althans het godsdienstig gevoel van DAVID, zoo kennelijk op te merken in zijne Psalmen, in zijne begeerte, om het Heiligdom in zijn Paleis te hebben, en in zijn voornemen, om eenen Tempel te bouwen, doet dit gereedelijk vermoeden. Het laat zich dus gemakkelijk denken, dat hij reeds het plan zal ontworpen hebben, dat eerst na den voltooiden tempelbouw in werking gebragt moest worden, en voor een gedeelte ook reeds vroeger verwezenlijkt worden kon. Wanneer dan de Kronijkschrijver die plannen en ontwerpen van DAVID uitvoerig mededeelt, heeft hij de groot-

ste

ste waarschijnlijkheid voor zich; en het stilzwijgen van *de Boeken der Koningen*, die op een' anderen tijd en met een ander doel geschreven zijn (§. 27.), vermindert zijne geloofwaardigheid in dezen niet; integendeel wordt deze versterkt door de uitvoerige, en in den vorm van staatsstukken gestelde opgaven, die kennelijk uit schriftelijke oorkonden ontleend moeten zijn (§. 18. n°. 7.)

§. 68.

Hetgeen in *de Boeken van* SAMUËL en *der Koningen* van de Priesters en hunne handelingen vermeld wordt, bewijst genoegzaam, dat zij den rang en invloed, welke de Wet hun toekent, werkelijk bezeten hebben. Men zal zich daarvan kunnen overtuigen, wanneer men vergelijkt, wat gezegd wordt van de Priesters ABJATHAR, ACHIMELECH en ZADOK, als Hovelingen van DAVID en SALOMO, 2 *Sam.* VIII: 17. XIX: 11. 1 *Kon.* I: 34. II: 27. IV: 4. van hunne verrigtingen in het Heiligdom, 1 *Kon.* VIII: 10, 11. van het alleen aan AÄRONS nakomelingen toebehoorende Priesterschap, 1 *Kon.* XII: 31. van den Priester JOJADA, die niet had kunnen ondernemen, om den troon van ATHALIA om te werpen, indien hij geen' grooten invloed op de Hoofden

des volks gehad had, 2 *Kon.* XI. van den Priester URIA, 2 *Kon.* XVI: 10—16. van den Priester HILKIA, 2 *Kon.* XXII: 4. XXIII: 4. en van Opperpriesters van den eersten en tweeden rang, 2 *Kon.* XXV: 18.

§. 69.

Deze korte voorstelling der voornaamste bijzonderheden van de *Theokratische* Inrigting en van hare geschiedenis, die op de getuigenis der Bijbelboeken steunt, achten wij voldoende, om aan te toonen, dat de instelling, volgens welke de bediening der Godsdienstige plegtigheden aan de nakomelingen van AÄRON, en aan de Levieten, als hunne helpers, was opgedragen, van den Wetgever MOZES afkomstig is, en dat deze instelling, door hem ingevoerd, tot aan den ondergang van den Israëlietischen Staat heeft voortgeduurd, en dat de afwijkingen daarvan niets anders bewijzen, dan dat de Wet niet altijd met gestrengheid gehandhaafd is geworden, en dat somtijds zelfs zoodanige Volksregenten, die niet in den geest der *Theokratie* gestemd waren, tegenstrijdig met haar gehandeld hebben.

§. 70.

Ingevolge van het gezegde, vervalt het hoofdbewijs van GRAMBERG, dat, namelijk, het stil-

stilzwijgen der overige Bijbelboeken reeds op zich zelf genoeg zou zijn, om den Kronijkschrijver van willekeurige verdichtingen te overtuigen. Het zal dan ook niet noodig zijn, op dit bewijs in het vervolg terug te komen. Voorloopig wil ik echter hier doen opmerken, dat er inzonderheid één verhaal is, waarin tusschen de beide Schrijvers een zoo groot en wezenlijk verschil bestaat, dat de verdenking van opzettelijke verandering des oorspronkelijken verhaals, of door den eenen, of door den anderen Schrijver onwillekeurig bij den lezer moet opkomen. Wij hebben hier het oog op het verhaal der krooning van den Koning JOAS, in plaats van ATHALIA, waarbij de Hoogepriester JOJADA, volgens 2 *Kon.* XI. alleen de Koninglijke Lijfwacht, maar volgens 2 *Chron.* XXIII. de Levieten gebruikt heeft (91). Indien al in den tijd, wanneer de Schrijver van de *Boeken der Koningen* leefde, en in zijn bijzonder doel, redenen gelegen mogen zijn geweest, om veel van hetgeen de Tempeldienst, en de werkzaamheden van Priesters en Levieten betrof, stilzwijgende voorbij te gaan; zoo laat zich toch niet denken, dat een eerlijk Schrijver zich veroorloofd zou

(91) De verdere verdediging van den Kronijkschrijver, ten aanzien van dit verhaal, zal later §. 80. voorkomen.

zou hebben, om den Levieten het aandeel te betwisten, dat zij, volgens de oorspronkelijke berigten, aan deze gebeurtenis genomen hadden. En ofschoon deze Schrijver ook voor het overige aan de Priesters niet zeer genegen schijnt te zijn, zoo zou ik hem toch zulk eene ontrouw niet willen te laste leggen. Naar het ons voorkomt, moet men de oorzaak van deze verandering vroeger zoeken. Welligt was in het oorspronkelijke verhaal zoo wel de dienst der Levieten, als die der Lijfwacht vermeld. Maar de vervaardiger van het uittreksel, waarvan de Kronijkschrijver zich bediende, heeft misschien minder acht geslagen op de Lijfwacht, terwijl de opsteller van het verkorte berigt, dat de Schrijver *der Koningen* voor zich had, het niet noodig oordeelde, de Levieten afzonderlijk te noemen. Wanneer dit zóó is, kan men noch den Kronijkschrijver, noch den Schrijver *der Koningen* eene opzettelijke verandering van den tekst te laste leggen; en hunne voorgangers treft dan alleen de beschuldiging van onvolledigheid in hunne uittreksels. Men zou echter ook op het vermoeden kunnen komen, dat er reeds vroeger twee verschillende berigten van deze gebeurtenis in omloop gebragt zijn geworden, door dat de Lijfwacht zich bij deze omwenteling de grootste verdienste toekende,

en

en de Levieten daarentegen zich de hunne niet wilden laten ontnemen.

§. 71.

Ten bewijze, dat de Kronijkschrijver de Priesters en Levieten overal in zijn verhaal ontijdig en te onregte invoert, beroept zich GRAMBERG, s. 125. verder op 2 *Chron.* XI: 13. Ongelukkig steunt zijne beschuldiging enkel op een klein woordje, dat hij eigendunkelijk in den tekst, 1 *Kon.* XII: 31. inschuift, en met hetwelk te gelijk zijn geheele bewijs wegvalt. Want de Schrijver der *Koningen* zegt niet, zoo als GRAMBERG hem laat zeggen, dat JEROBOÄM Priesters gekozen heeft uit het gansche volk, *ook* uit de genen, die niet van den Stam van *Levi* waren, zoodat men denken zou, dat er door hem ook Levitische Priesters aangesteld waren. Maar de Schrijver zegt eenvoudiglijk: „ Ook maakte hij een huis der hoogte, en hij „ stelde Priesteren aan uit alle standen des volks, „ die niet waren uit de kinderen van *Levi*." Daarmede toch wordt kennelijk aangeduid, eensdeels, dat de Levitische Priesters hiervan uitgesloten werden, en, anderdeels, dat dit tegen den gewonen regel streed. De Kronijkschrijver heeft dus geen ongelijk, wanneer hij bestendig in dezen zin spreekt.

§. 72.

Met groot zelfsvertrouwen beweert GRAMBERG, s. 126, dat, 1 *Chron.* VI: 28, 33. SAMUEL, de grootste Profeet, tot een Leviet gemaakt wordt, alleen om den Stam van *Levi* te vereeren, daar hij echter, volgens 1 *Sam.* I: 1. een *Efraïmiet* was. Maar wanneer de Kronijkschrijver met dit oogmerk aan SAMUËL eene verdichte afkomst had willen toeschrijven, zou hij gewis niet enkel den naam genoemd, maar er ook bijgevoegd hebben, dat deze SAMUËL de grootste Profeet geweest was; omdat anders de lezer hem ligtelijk niet herkend zou hebben; maar hij noemt alleen zijn' naam, als van een lid van dit geslacht. Bovendien wordt er 1 *Sam.* I: 1. niet gezegd dat SAMUËL van EFRAÏM afstamde. Alleen lezen wij van zijnen vader: „ Hij was een man van *Ramathaïm Zofim*, uit „ het gebergte van *Efraïm;*" en wordt hij aan het einde van het vers een *Efraïmiet* genoemd, zoo kan dit even goed alleen van zijne woonplaats verstaan worden, als wanneer 1 *Chron.* XIII: 13. de Leviet OBED-EDOM een *Gethiet* genoemd wordt, en wanneer *Rigt.* XVII: 9. een Leviet zegt: „ ik ben een Leviet uit *Bethlehem-Juda.*" Ook wordt nergens, noch in *de boeken van* SAMUËL, noch in eenig ander boek gezegd, dat SAMUËL geen Leviet geweest

weest is. JOZEFUS, (*Antiq. Jud.* Lib. V. Cap. II: pag. 165.) aarzelt niet te zeggen, dat de vader van SAMUEL, een Leviet, te *Rama* gewoond heeft.

§. 73.

In het verhaal van de vervoering der Verbondsark naar DAVID's huis, 1 *Chron.* XIII. XV. zal ook de Schrijver de Levieten ten onregte hebben ingebragt, omdat er 2 *Sam.* VI. in het geheel niet van hen gesproken wordt. Maar men kan niet aanwijzen, dat de Schrijver hun, of eenige eer, of eenige handeling toeschrijft, die hun niet toekwam. Eerst zegt hij, Hoofdst. XIII: 2. dat DAVID in den raad zijner Vorsten den voorslag deed, om nevens het gansche volk, ook de Priesters en Levieten tot de plegtige opvoering der Verbondsark op te roepen. Behoorden zij misschien niet bij deze godsdienstige en plegtige handeling tegenwoordig te zijn? Voor het overige spreekt hij van hen bij dezen eersten optogt niet, en zegt zelfs niet, evenmin als de Schrijver van SAMUEL, dat UZA en zijn broeder, die den wagen met de Arke voerden, zonen van een' Leviet waren. Maar als DAVID tot den tweeden optogt aanstalten maakt, zegt hij, volgens 1 *Chron.* XV: 2. „ het komt niemand toe, de Arke Gods te dragen, dan den

„ Levieten, want hen heeft de Heer uitverkoren, „ om de Arke Gods te dragen, en haar te be- „ dienen, te eeuwigen dage." Dat het dragen der Verbondsarke eene werkzaamheid der Levieten was, wordt bij eene andere gelegenheid ook gezegd. 2 *Sam.* XV: 24. Vervolgens verzamelde DAVID de Priesters en Levieten, vs. 4. De namen van derzelver Hoofden, en hun getal worden opgegeven vs. 5—10. Daarna roept DAVID de Hoofden der Priesters en Levieten tot zich, en beveelt hun, dat zij en hunne onderhoorigen zich zouden reinigen, en de Arke zouden brengen op de plaats, die hij voor haar bereid had. „ Want," zegt hij: „ omdat gij dit van den be- „ ginne af niet gedaan hebt, heeft de Heer on- „ ze God straf geoefend onder ons; want wij „ zochten Hem niet naar behooren." vs. 11—13. Nadat nu de Priesters en Levieten zich behoorlijk voorbereid hadden, „ droegen de zonen der „ Levieten de Arke Gods, gelijk MOZES gebo- „ den had, naar het woord des Heeren, op hun- „ ne schouderen, met de draagboomen, die daar- „ aan waren." vs. 14, 15. Nog beval DAVID den Hoofden der Levieten, om uit hunne onderhoorigen Zangers en Toonkunstenaars te bestellen, opdat dezen bij den optogt Lofliederen zingen zouden. Dit geschiedde. De daartoe gekozenen, nevens de Priesters, die met trompetten blazen zouden, worden opgenoemd vs.

16—24.

16 – 24. Alzoo „ droegen de Levieten de Ark, „ terwijl God hen hielp ” Waar nu onder de genoemde verrigtingen en eerbetuigingen is er ééne van dien aard, dat zij aan de Priesters en Levieten niet toekwame? Maar, zegt men, waarom vinden wij van dat alles niets in het verhaal *der Boeken van* SAMUEL? Waarschijnlijk, omdat deze Schrijver zijn verhaal bekorten wilde, en niet noodig oordeelde mede te deelen, hetgeen aan zijne lezers wel bekend was. En toch werd daardoor zijn verhaal onvolledig. Want de lezer ontvangt geen berigt, waarom bij den tweeden optogt de Arke gedragen moest worden, daar zij bij den eersten op een' wagen vervoerd was. Hij verneemt ook niet, wie dezelve gedragen heeft, het welk echter uit de doorgaande gewoonte ligtelijk was optemaken. Deze onvolledigheid wordt door den Kronijkschrijver aangevuld, door dat hij verhaalt, dat DAVID het ongeluk, hetwelk bij den eersten optogt had plaats gehad, daaraan toeschreef, dat toen de Arke niet naar het voorschrift van MOZES gedragen was geworden. Er bestaat geen grond tot het vermoeden, dat de Kronijkschrijver dit verdicht heeft, wanneer men ten minste niet vooraf, tegen alle waarschijnlijkheid en zonder eenig bewijs, aanneemt, dat de Priesters en Levieten in dien tijd nog niet de bij de Wet aangewezene bedienaars der Godsdienst geweest zijn.

§. 74.

§. 74.

Hetgeen de Schrijver 1 *Chron.* XXIII — XXVI. overeenkomstig zijn doel opgeeft van de door DAVID ingevoerde afdeelingen, en de ambtsbezigheden der Priesters en Levieten, wil men, dat een louter verdichtsel zijn zal, niettegenstaande ook NEHEMIA. H. XII: 24, 45. getuigt, dat deze verordeningen door DAVID en SALOMO zijn ingevoerd. Behalve het stilwijgen van *de Boeken van* SAMUEL, wil GRAMBERG, s. 129. f. ook den inhoud zelven tot bewijs voor zijne beschuldiging bijbrengen. Vooreerst zegt hij: „ de namen, H. XXIV: 20 — 31. ko„ men niet overeen met H. XXIII: 6 — 23. „ De Schrijver heeft de op die plaatsen verzon„ nen namen niet naauwkeurig afgeschreven." Maar hoe? volgt dan uit het gemis van naauwkeurige overeenstemming, dat beide opgaven verdicht zijn? Waarom zou de Schrijver dan twee onderscheidene opgaven verzonnen hebben? En wie zou kunnen gelooven, dat iemand, die den lezer door verdichtselen misleiden wil, zoo onvoorzigtig of achteloos wezen zou, dat hij twee verschillende en beide verdichte opgaven zoo onmiddellijk op elkander volgen laat. Beter zegt MICHAËLIS, in de aanteekeningen op Hoofdst. XXIII: 3. „ Hoe misvormd het Boek tot ons „ gekomen is, ziet men uit zulke plaatsen. Men

„ zal

„ zal dan toch ook billijk genoeg moeten zijn, „ om de bedenkingen tegen veel, dat ongeloof- „ lijk is, niet den Schrijver te laste te leggen, „ maar alleen de afschrijvers daarover te beschul- „ digen.” Men kan ook aannemen, zoo als DERESER, in de aanteekeningen op de zelfde plaats vermoedt, dat DAVID tweemaal op onderscheidene tijden de Levieten heeft laten tellen; eens die van dertig jaren en daarboven; en eens die van twintig jaren. Op die wijze laten zich de moeijelijkheden verklaren, en blijven er al eenige over, dan kunnen deze toch geen overtuigend bewijs opleveren van de kwade trouw des Schrijvers.

Over Hoofdst. XXV. oordeelt GRAMBERG: „ Vierentwintig klassen van zangers, ieder van „ twaalf man; te zamen dus twee honderd acht „ en tachtig. Niet alleen schijnt dit getal te groot „ te wezen; maar de verdichting blijkt ook uit „ deze bestendig terugkeerende stelselmatige in- „ deeling, en hieruit, dat of de drie Stamvaders „ ieder evenveel zonen en kleinzonen hadden, of „ dat de opgaaf zich zelven wederspreekt, daar bij „ den eenen de zonen en broeders, en dezelfde „ personen weder onder de broederen van een an- „ der opgegeven worden; terwijl in de namen de „ grootste verwarring en onnaauwkeurigheid is.” Deze zware beschuldigingen hebben geene de minste kracht, wanneer men slechs bedaardelijk

over-

overweegt. Hoe toch kan eene verdeeling, omdat zij verdeeling is, voor verdicht verklaard worden? De Priesters werden in vier en twintig klassen verdeeld, omdat zij allen voor de Tempeldienst bestemd waren, en toch niet allen tegelijk daarbij bezig konden zijn; zij moesten daarom noodwendig elkanderen afwisselen. In hetzelfde geval waren ook de Levieten. Wat wonder is het dan, dat men ze in evenveel klassen verdeelde? Wanneer nu iedere klasse twaalf leden telde, en de eene na de andere de Tempeldienst had waartenemen; was toch dit getal van twaalf niet te groot, om gedurende den tijd van acht dagen de tempelzangen te besturen. Wanneer nu eerst de drie Opperhoofden, ASAF, JEDUTHUN, en HEMAN opgenoemd, en den eersten vier, den tweeden zes, en den derden veertien, dus te zamen vier en twintig zonen toegeschreven worden; en wanneer deze als de Hoofden der vier en twintig klassen opgegeven worden, terwijl de klassen uit derzelver zonen en broeders bestonden; zoo is daarin niets tegenstrijdigs, en niets zelfs, dat eene verdichting doet vermoeden. Want men behoeft daarbij niet altijd aan eigene zonen en broeders te denken, maar, volgens Hebreeuwsch spraakgebruik, ook aan leerlingen en ambtsbroeders. En wat die gewaande verwarring en onnaauwkeurigheid betreft, men vindt daarvan niets, dat niet met meer regt aan de afschrijvers kan

ge-

geweten worden, gelijk deze meestal velerlei onnaauwkeurigheden hebben ingebragt in zulke stukken, die uit vele namen en getallen bestaan. Te eerder mogen wij dit ook hier vooronderstellen, omdat vele namen, waar zij ten tweedemale voorkomen, anders dan de eerstemaal geschreven zijn. B. v. vs. 2. ASARELA, heet vs. 14. JESARELA; vs 3. ZERI, vs. 11. JIZRI; vs. 4. UZZIËL, vs. 18. AZAREËL; vs. 4. SEBUËL, vs. 20. SUBAËL; vs. 4. JERIMOTH, vs. 22. JEREMOTH; en in vs. 3. is de naam SIMEÏ uitgelaten, die uit vs. 17. en uit de Grieksche Vertaling *Cod. Alexandr.* ingevuld kan worden. Zoo weinig zorgt GRAMBERG voor de hechtheid zijner bewijzen.

Tegen Hoofdst. XXVI. weet GRAMBERG niets anders in te brengen, dan hetgeen reeds door DAHLER, (*Dissert.* pag. 72.) is opgemerkt, dat, namelijk, in dit stuk, hetwelk reeds bij het leven van DAVID vervaardigd moet zijn, van de tempeldeuren wordt gesproken, en de poortwachters met name opgegeven worden. Hiervan is t. a. p. gezegd: „ In het ontworpen „ plan van den Tempel is het zeer mogelijk, „ dat ook de deuren reeds aangewezen, en met „ namen onderscheiden waren; zoodat men de „ schaar van poortwachters daarnaar toen reeds „ heeft kunnen verdeelen." Maar men kan ook aannemen, gelijk dit ook reeds door DAHLER,

t.

t. a. p. is opgemerkt, dat na den tempelbouw de onderscheidene deuren onder de klassen der wachters bij het lot verdeeld, en derzelver namen in deze opgaaf zijn ingevoegd geworden. Dat DAVID zulke bepalingen gemaakt heeft, en dat deze in schrift zijn gebragt, daaraan kan men met geene redelijkheid twijfelen. En dat die schriftelijke bepalingen in de geslachten der Priesters, voor wie zij bijzonder belangrijk waren, bewaard zijn gebleven, dat is in het geheel niet onwaarschijnlijk, gelijk wij reeds vroeger (§. 18. n. 7.) hebben opgemerkt.

§. 75.

In 2 *Chron.* V. welk hoofdstuk voor het overige gelijkluidende is met 1 *Kon.* VII: 51. — VIII: 11. leest men bij den Kronijkschrijver, tusschen de woorden van 1 *Kon.* VIII: 10. eenige ingevoegde regels, die het gebeurde meer aanschouwelijk voorstellen, maar die op de laatstgenoemde plaats niet gevonden worden. Daarvan zegt GRAMBERG, S. 131. „ In het *Boek* „ *der Koningen* worden bij de inwijding des „ Tempels nevens SALOMO alleen Priesters ge- „ noemd, zonder dat hun getal wordt opgege- „ ven. Maar de Kronijkschrijver kon bij dit „ luisterrijke feest van de Eeredienst te *Jeruza-* „ *lem*, de heilige kaste, die hem zoo dierbaar

was

„ was, onmogelijk ontberen, en moest, nevens
„ eene groote menigte van Priesters ook de
„ heilige Levieten, in den glans van hunne Tem-
„ pelbediening vermelden, waarbij hij echter
„ door zijne onbekwaamheid zich zelven ver-
„ raadt." Die bijzonderheden, welke bij den Kronijkschrijver alleen gevonden worden, zijn noch onwaarschijnlijk in zich zelven, noch vreemd aan de gevierde plegtigheid. Dat de Priesters door bijzondere reiniging zich tot die plegtigheid hebben moeten voorbereiden; dat men daarbij de indeeling der klassen niet heeft kunnen in acht nemen; dat de Levieten, wier deelneming aan de handelingen van dit feest ook 1 *Kon.* VIII: 4. erkend wordt, in hunne feest-kleederen, nevens honderd en twintig Priesters, die met de trompetten bliezen, lofliederen ter eere van JEHOVA gezongen hebben; dit zijn alle bijzonderheden, welke de Schrijver *der Koningen* ligtelijk gemeend kan hebben, dat hij mogt voorbijgaan, omdat zij voor de hoofdzaak niet onmisbaar waren; maar die de Kronijkschrijver, overeenkomstig zijn voorgestelde doel, noodig oordeelde, als een navolgenswaardig voorbeeld, voor zijne lezers niet te verzwijgen. Dat hij ze verdicht zou hebben, kan niet bewezen worden. En even zoo min is de door hem ingevoegde plaats ontaalkundig zaamgesteld, wanneer men met DAHLER en DERESER, den tusschenzin

 sluit

sluit met het woord *den Heer*, vs. 13. en het volgende: *en toen zij het geluid der trompetten aanhieven* beschouwt als voortzetting van de vs. 11. aangevangene rede. Op deze wijze is deze zinsnede, wegens hare lengte, en de tusschen twee haakjes gestelde woorden, wel wat moeijelijk, maar noch ontaalkundig, noch onverstaanbaar, en dus geen bewijs van onbekwaamheid des Schrijvers (92).

§. 76.

(92) [Men zou dan de geheele plaats, vs. 11—13. aldus moeten lezen: „ En het geschiedde, toen de „ Priesters uit het heilige uitgingen; (want al de „ Priesters, die er gevonden werden, hadden zich ge„ heiligd, zonder de afdeelingen in acht te nemen: en „ het zangkoor der Levieten was daar ook in zijn ge„ heel, met ASAF, met HEMAN, met JEDUTHUN; „ en met hunne zonen, en met hunne broederen, ge„ kleed in byssus-gewaad, met bekkens en luiten, en „ cithers, staande aan de oostzijde des altaars; en met „ hen honderd twintig Priesters, blazende de trompet„ ten. Zoo geschiedde het, dat de trompetters en de „ zangers eenpariglijk hunne stem deden hooren, om „ den Heer te prijzen en te loven;) en toen zij het „ geluid der trompetten aanhieven, te gelijk met de „ bekkens en de muzijk-instrumenten, en zij den Heer „ loofden, dat Hij goed is, dat Zijne goedertierenheid „ is tot in eeuwigheid! Zoo werd het huis met eene „ wolk vervuld, het huis des Heeren!" *Vert.*]

§. 76.

Op geen' beteren grond steunt de beschuldiging, dat de Schrijver 2 *Chron* VII: 6. dit vers tusschen hetgeen er 1 *Kon.* VIII: 63 en 64. staat, op eigen gezag, zou hebben ingevoegd, om het lofgezang, door de Priesters en Levieten bij het offeren aangeheven, te kunnen vermelden. De Schrijver *der Koningen* heeft deze bijzonderheid, als algemeen bekend, kunnen weglaten. En de Kronijkschrijver moest, overeenkomstig zijn doel, dezelve te gepaster plaatse herinneren. Ook staat vs. 7. niet in zoo naauw verband met vs. 15. dat de zamenhang door vs. 6. verbroken wordt. En eene overdrevene verheffing der Priesters en Levieten zal men zoo min op deze, als op de vroeger overwogene plaatsen kunnen vinden.

§. 77.

Tegen 2 *Chron.* XVII: 7—9. wordt stoutweg door GRAMBERG, S. 132. f. beweerd: „Tot den tijd, die aan de ballingschap kort „voorafgaat, heeft het volk niet JEHOVA, „maar altijd zijne Afgoden vereerd." Indien dit niet een Hebraïsme is, waardoor alleen te kennen gegeven wordt, dat de Israëlieten niet standvastig en zonder uitzondering JEHOVA als den eenigen God vereerd, maar zeer dikwijls Afgo-

goden nevens Hem gediend hebben, dan is het eene vermetele tegenspraak tegen de geschiedenis. Geschiedschrijvers en Profeten spreken wel dikwijls van de neiging des volks tot de afgodsdienst; maar zij geven ook eene menigte voorbeelden op van de handhaving der vereering van JEHOVA. Niet meer grond heeft de meening, „ dat het onder JOSIA gevondene Wet-„ boek eerst naderhand voor een werk van MO-„ ZES gehouden, maar toen door niemand ge-„ kend is geweest. Den Koning en zijnen hovelingen schijnt het wel niet bekend te zijn geweest; maar daaruit volgt nog niet, dat niemand het kende. Indien men niet geweten had, dat MOZES eene Wet had nagelaten, zou men dan het nu gevondene boek voor de Mozaïsche Wet hebben aangenomen? Had dan de Koning zóó kunnen schrikken, en voor straf bevreesd zijn, omdat het volk eene onbekende Wet niet gehouden had? Men kan gemakkelijk begrijpen, dat het boek onbekend was aan het Hof, na de veeljarige regering van den aan de afgodendienst verslaafden MANASSE, en van zijnen hem gelijken Zoon AMON, die eener Wet, welke hunne daden veroordeelde, niet anders dan een kwaad hart toedragen konden, en voor wie men dezelve dus waarschijnlijk heeft moeten verbergen. De Hoogepriester HILKIA zegt: „ Ik „ heb het boek der Wet gevonden in het huis

„ des

„ des Heeren” 2 *Kon.* XXII: 8. (zie boven §. 31.) Hij zal daaronder toch wel het boek verstaan' hebben, dat de wetten bevattede, door God aan het volk gegeven. En uit de bepalingen, die JOSIA overeenkomstig die wetten gemaakt heeft, 2 *Kon.* XXII: 13. XXIII: 5, 21, 24. blijkt, dat het gevondene boek, of de geheele Wetgeving, of ten minste het boek *Deuteronomium* inhield. Maar omdat de Schrijver *der Koningen* niet uitdrukkelijk zegt, zoo als de Kronijkschrijver doet, dat het de Wet van MOZES was, vinden de bestrijders van de Echtheid der Mozaïsche Wetgeving daarin eene reden, om te twijfelen, wat het voor een boek geweest moest zijn, en maken zij deswegens den Kronijkschrijver voor een' vervalscher der Geschiedenis uit. Maar dat het gevondene boek de Wet van MOZES niet was, heeft nog niemand hunner bewezen.

§. 78.

Ook is de meening van GRAMBERG, S. 133. wanneer hij zegt: „ het is bekend, dat het aan de „ Priesters en Levieten in het geheel niet toe„ kwam, om de Wet te verklaren," lijnregt strijdig tegen duidelijke bijbelplaatsen, zoo als *Lev.* X: 11. *Jerem.* XVIII: 18. *Ezech.* VII: 26. XXII: 26. *Mich.* III: 11. *Mal.* II: 7, 8.

Zij waren wel niet tot volksleeraars aangesteld, zoo als onze Predikanten. Ook hadden zij geene buitengewone roeping, als de Profeten, om den wil van God te verkondigen, om te vermanen, te vertroosten, redding of straf aan te kondigen. Maar toch moesten zij in moeijelijke gevallen de Wet verklaren; *Deut.* XVII: 8—12. XXXIII: 10. 2 *Chron.* XV: 3. Niet alleen was het hunne taak, om het volk te onderwijzen in hetgeen het bij het offeren en bij andere godsdienstige plegtigheden had in acht te nemen, en daarbij toch ook het oogmerk en de beteekenis van dit alles te verklaren; hetgeen door velen wel eens verzuimd zal zijn geworden; maar bovendien moesten zij het volk leeren, wat volgens de Wet regt en onregt, veroorloofd en verboden was. Om dit laatste met JAHN, (*Biblische Archaeölogie*, Th. III. §. 91.) alleen op de vonnissen, die zij als regters te vellen hadden, betrekkelijk te maken, vind ik geenen grond. In de bovengenoemde plaats zegt de Kronijkschrijver, dat JOSAFAT Vorsten, Priesters en Levieten met het boek der Wet in de steden van *Juda* heeft rondgezonden, om het volk te onderwijzen. Dat kan in dien tijd noodig geoordeeld zijn, omdat misschien het anders gewone volksonderwijs sedert lang was nagelaten geworden. Dat een Koning als JOSAFAT, die 2 *Chron.* XVII: 3, 4. en

1 *Kon.*

1 *Kon.* XXII: 43. als een regtschapen en godsdienstig Vorst beschreven wordt, dit verzuim heeft zoeken te herstellen, zou dit onwaarschijnlijk zijn? GRAMBERG brengt tot bewijs, dat dit verdicht is, niets anders bij, dan hetgeen reeds te voren door ons wederlegd is geworden.

§. 79.

2 *Chron.* XIX: 8. wordt verhaald, dat JOSAFAT te *Jeruzalem* een Oppergeregtshof heeft ingesteld, waarin Levieten en Priesters, (als Wetgeleerden) en Hoofden der Stamhuizen regters waren, met twee Voorzitters, een' Hoogepriester voor de zaken, die volgens het Goddelijke regt, en een' Vorst, voor de zaken, die volgens het regt des Konings geoordeeld moesten worden. Wie kan nu in deze instelling vinden, wat GRAMBERG, s. 133. haar te laste legt, wanneer hij zegt: „ JOSAFAT stond aan „ de Levieten eene eigene regtspleging toe, on- „ der oppertoezigt van den Hoogepriester, waar- „ door zij van den Staat zoo onafhankelijk wer- „ den, dat de Vorst van den stam *Juda* in naam „ des Konings, de aangelegenheden des Konings „ met hen zoo behandelde, als of zij niet des- „ zelfs onderdanen, maar aan hem gelijk waren. „ Eene instelling dus, die klaarblijkelijk *Hiero-*

„ *kratisch* was, en waaraan ook de Koning, „ ofschoon voor het overige een Oostersche „ Geweldenaar, zich ootmoedig onderwierp." Eene zoo blijkbare misduiding heeft geene wederlegging noodig, evenmin als het daaruit afgeleide gevolg, dat dit „ een verdichtsel van den „ Kronijkschrijver is, waarmede hij op eens de „ heilige kaste op de eervolste en volledigste „ wijze van de leeken afzonderen, en boven de- „ zen, en zelfs boven den Koning verheffen „ wil."

§. 80.

Met het oogmerk, om de Levieten te eeren, heeft de Kronijkschrijver, volgens GRAMBERG, S. 134. verdicht, dat een Leviet, JEHAZEËL, in het ambt eens Profeten getreden is, en den Koning JOSAFAT eene volledige zegepraal zonder strijd heeft aangekondigd, 2 *Chron.* XX: 14. Dat dit verdicht is, zoekt hij te bewijzen, eensdeels, daardoor, dat die toespraak behoort tot een met wonderen opgesierd verhaal, (waarvan zie §. 38.) en anderdeels door te zeggen: „ Wanneer het al werkelijk gebeurd ware, dan „ zou toch de Leviet zonder een nieuw wonder „ het niet hebben kunnen weten." Hiermede worden dus alle Voorspellingen, die in den Bijbel voorkomen, voor Legenden verklaard.

Niet

Niet minder lasterlijk is hetgeen GRAMBERG ten aanzien van vs. 19, 21. vv. aanmerkt: „ dat „ door het gezang der Levieten, zoo als volgens „ den zamenhang schijnt, de vijanden zoo waan„ zinnig werden, dat zij zich onderling doodden." Heeft dan de Kronijkschrijver, ook slechts met een enkel woord, de eene gebeurtenis als de oorzaak der andere aangewezen? Zegt hij niet eenvoudiglijk, dat er twist ontstond tusschen de inwoners van het gebergte *Seïr* en de Ammonieten, welke in eene bloedige slagting ontaardde, waarbij zij elkander wederkeerig verdelgden?

§. 81.

Reeds vroeger, (§. 70.) is van het verhaal 2 *Chron.* XXIII. vergeleken met 2 *Kon.* XI. gesproken geworden. DAHLER na alle omstandigheden overwogen te hebben, houdt het daarvoor, dat, indien een der beide verhalen voorbedachtelijk veranderd is geworden, men dit eer van dat in het Boek *der Koningen*, dan van dat *der Chroniken* vooronderstellen moet, daar in het eerstgenoemde de dienst der Levieten doorgaans aan de Lijfwacht wordt toegeschreven. De gronden voor zijn gevoelen zijn deze: *Vooreerst:* hetgeen hier verhaald wordt, gebeurde in den Tempel, waar de Levieten eigenlijk hunne be-

zigheden hadden. *Ten tweede.* De Hoogepriester had wel over de Levieten, maar niet over de Lijfwacht te gebieden. *Ten derde.* Het zou niet zonder gevaar zijn geweest, deze zaak aan de Lijfwacht toe te vertrouwen. En *ten vierde.* De Levieten hadden wel noodig, om door den Hoogepriester van wapenen voorzïen te worden, maar de Lijfwacht niet. Vergel. 2 *Kon.* XI: 10. Daarentegen beweert GRAMBERG. S. 135. f. dat de Kronijkschrijver de geschiedenis vervalscht heeft. Maar hij misvormt het verhaal der *Chroniken*, om aan hetzelve, tegenstrijdigheden te kunnen opdringen, en hij verzwijgt de leemten in het verhaal der *Koningen.* Hij zegt, volgens den Kronijkschrijver vs. 2. is de Hoogepriester met de Hoofden der Levieten het gansche land doorgegaan, om de Levieten en de Hoofden der Stamhuizen tot deelneming aan zijn ontwerp naar *Jeruzalem* te roepen. Maar de Schrijver zegt niets van Hoofden der Levieten. Alleen noemt hij eenige Hoofdmannen over honderd. Dit waren dus krijgslieden, die JOJADA het eerst tot deelgenootschap uitnoodigde. Daarenboven ligt het niet in de woorden des Schrijvers, dat de Hoogepriester met hen rondgereisd heeft. Waarschijnlijk heeft hij deze slechts uitgezonden, om de Hoofden der Stamhuizen en de Levieten naar *Jeruzalem* te roepen. Dat men bij deze Staatsomwenteling de Hoofden der Stamhuizen niet

mis-

missen kon, is ligt te begrijpen. Maar nu zegt het verhaal der *Koningen* niets daarvan, dat zij zijn opgeroepen. En toch was, volgens hetzelfde verhaal vs. 18. het volk des geheelen lands tegenwoordig, en dus ook opgeroepen. Maar omdat de zaak in het geheim ondernomen moest worden, gelooft DAHLER, dat men de Hoofden der Stammen onder eenig ander voorwendsel had uitgenoodigd, om naar *Jeruzalem* te komen. Eene nietige bedenking van GRAMBERG, daartegen, is, dat de Kronijkschrijver niets van zulk een voorwendsel spreekt. Maar was het dan noodig dit te zeggen? Wanneer DAHLER bijbrengt, dat de Lijfwacht der Koningin niet te vertrouwen zou zijn geweest, omdat ligtelijk een van dezelve de geheele zaak aan de Koningin had kunnen verraden; dewijl men toch vooronderstellen moet, dat, zoo niet allen, dan toch eenigen van de bevelhebbers der Lijfwacht ATHALIA toegenegen zijn geweest; zoo brengt GRAMBERG daartegen in, dat alles snel en heimelijk is toegegaan, dat de Hoogepriester wel door goede beloften de bevelhebbers der wacht kan gewonnen hebben, en dat de Lijfwacht gewoon was blindelings aan hare bevelhebbers te gehoorzamen. Maar kon het wel zoo snel geschieden, dat niet één den tijd had kunnen vinden, om het geheim aan de Koningin te openbaren? Wat zou de Hoogepriester voor beloften hebben kunnen doen, dat een verrader niet

even-

evenzeer van de Koningin, en veel meer ter belooning had mogen verwachten? En indien eenige Bevelhebbers in het geheim niet ingewijd, of tegen de zaak zelve waren, en dezen eens tegenstrijdige bevelen gegeven hadden; wat ware er dan van de voorgegevene gehoorzaamheid der Lijfwacht te verwachten geweest? Volgens het verhaal *der Koningen* vs. 5. verdeelde JOJADA de Lijfwacht in drie gedeelten. Maar behoorde het dan tot zijn ambt, om over de Lijfwacht te gebieden? Dat de bewaring des Tempels de pligt der Levieten was, lijdt wel geen' twijfel. En dat zij ook bij deze gelegenheid van die taak zich gekweten hebben, en van den Hoogepriester daartoe verdeeld en gerangschikt konden worden, dit zal men ook niet kunnen loochenen. Te zelfder plaats wordt gezegd, dat het derde deel, die op den Sabbath de dienst hadden, aan het huis des Konings de wacht moesten houden. Wie zijn het nu, die op den Sabbath de dienst hadden? Zijn het de Koninklijke Lijfwachters, die de wacht van de verloopene week moesten aflossen? Was het ook bij hen, even als bij de Levieten, gebruikelijk, om van den eenen Sabbath tot den anderen dienst te doen? In het verhaal der *Chroniken* moet dit van de Levieten verstaan worden, en dan is er volstrekt geene duisterheid, wanneer men aanneemt, dat zij niet aan de poort van het Koninglijke paleis, maar aan de deur des tempels,

door

door welke de Koning uit zijn paleis in den tempel ging, geplaatst waren, of wanneer men met DERESER onder *het huis des Konings* 2 *Kon.* XI: 5. een bijgebouw aan den Tempel verstaat, waarin de jonge Koning tot hiertoe ongemerkt gewoond had, dat dan vs. 6. הַבַּיִת מִפָּה genoemd wordt. Wanneer, volgens het verhaal des Kronijkschrijvers vs. 7. aan de Levieten de bewaring des Konings werd opgedragen, verstaat het zich van zelf, dat dit alleen voor dat oogenblik gelden moest, terwijl de Koning in den tempel was. Want na den dood van ATHALIA, toen de jonge Koning naar zijn paleis werd gebragt, hebben hem, ook volgens het verhaal der *Chroniken* vs. 20. de Krijgsoversten, de gezagvoerders over het volk, en het gansche volk, begeleid.

Als een eigendunkelijk bijvoegsel van den Kronijkschrijver, veroordeelt GRAMBERG hetgeen vs. 6. gezegd wordt, dat aan het volk verboden is geworden, om in den tempel te gaan, omdat men niet bewijzen kan, dat vóór de Ballingschap de ingang in den tempel aan niemand, dan aan de Priesters veroorloofd is geweest. Maar kan men dan bewijzen, dat in dien tijd de ingang voor het volk vrij is geweest? Want dat dit verbod in het verhaal der *Koningen* vs 8. zoo luidt, dat, wie tusschen de gelederen inkwam, gedood zou worden, dit zal toch wel niet voor een bewijs kunnen dienen,

dat

dat iedereen in den tempel gaan mogt. Volgens *Num.* XVIII: 3, 7. mogt niemand, buiten de Priesters, ook zelfs geen Leviet, het Heiligdom binnentreden. GRAMBERG kan zich niet daarop beroepen, dat deze Mozaische Wet in dien tijd nog niet aanwezig was. Want dit is het juist, wat hij eerst zou moeten bewijzen. En al ware zij zelfs nog niet in schrift aanwezig geweest, dan was zij toch sedert lang, naar alle waarschijnlijkheid, reeds in gebruik geweest. Want buiten den Priester had toch niemand iets in het Heiligdom te verrigten. En even gelijk niemand ongeroepen in de vertrekken des Konings komen mogt, nog zoo veel te minder mogt dit plaats hebben in de aan den Oppersten Koning toegewijde woning. Was nu de ingang in den tempel aan allen, die geene Priesters waren, verboden; dan kan het niet overtollig zijn geweest, dat de Hoogepriester dit herinnerde, omdat men ligtelijk denken zou, dat men bij zoo buitengewone gelegenheid zich wel veroorlooven mogt, wat anders verboden was.

Volgens het verhaal der *Koningen* vs. 10. en der *Chroniken* vs. 9 geeft de Hoogepriester aan de Oversten spiesen en schilden, vermoedelijk om daarmede hunne manschappen te wapenen. Dit moeten dus Levieten geweest zijn. Want de Lijfwachters, van de wacht af- en optrekkende, konden niet ongewapend zijn. DAHLER vermoedt, dat de Krijgsoversten, waarvan hier, en *Chron.*

vs.

vs. 1. gesproken wordt, Hoofdlieden zijn geweest, die niet werkelijk in dienst, maar ontslagen waren. Dezen toch konden zonder gevaar het land doorreizen, om de Hoofden der Stamhuizen bijeen te roepen. Waren zij integendeel in dienst, dan konden zij zonder toestemming der Koningin niet vertrekken. En wanneer meerderen daartoe te gelijk verlof gevraagd hadden, moest dit natuurlijk bij de achterdochtige Koningin kwaad vermoeden geven. Zulke ontslagene Krijgslieden konden ook eer in het geheim worden opgenomen, dan die nog in dienst der Koningin waren, van wier trouw men nooit zoo geheel verzekerd wezen kon.

In beide verhalen is het moeijelijk te verklaren, hoe het kon gebeuren, daar aan alle ingangen van den tempel wachten geplaatst waren, dat dan toch ATHALIA in den tempel kwam, zoodat zij den jongen Koning zag. Waarom hield men haar niet tegen, eer zij in den tempel kwam, en bragt men zich in de noodzakelijkheid, om haar weder naar buiten te voeren? Had men verzuimd, om aan de wacht deswegens bevelen te geven? Of is dit bevel door de wacht niet opgevolgd? Of heeft men het zóó willen hebben? Misschien ook hebben de wachten niet aan de buitenste deuren des Voorhofs, maar alleen binnen het Voorhof gestaan, waar de kroning heeft plaats gehad. Dergelijke moeijelijkhe-

heden moeten wel in menigte ontstaan, wanneer de verhaler niet alle omstandigheden naauwkeurig opgeeft, die hem en zijnen tijdgenooten wel bekend waren, maar niet aan latere lezers.

GRAMBERG beschuldigt den Kronijkschrijver van nog eene onbedachtzaamheid, waardoor hij zich zelven zal tegenspreken. Hij zegt: „de „Kronijkschrijver spreekt vs. 10. van de geheele gewapende magt, waar *Kon.* vs. 11. „de Lijfwachters genoemd worden. In het vervolg vergeet de Kronijkschrijver zijne Levieten geheel en al, en schrijft getrouw, maar „zonder gedachten, zijnen voorganger uit, zoodat vs. 14. juist zoo als *Kon.* vs. 15. JOJADA den Oversten der gewapenden beveelt, „om ATHALIA te dooden, en daarop, *Kon.* „vs. 19. *Chron.* vs. 20. met de Oversten over „honderd den Koning naar zijn paleis henenleidt." Maar welke lezers zullen, wanneer er van eene gewapende magt gesproken wordt, aan iets anders denken, dan aan de gewapende Levieten, waarvan de Schrijver reeds vroeger gesproken had? De Schrijver spreekt vs. 14. van de Oversten over honderd, even als hij reeds vs. 1. gedaan had. JOJADA schijnt namelijk bepaald te hebben, dat de Levieten aangevoerd moesten worden, wanneer het tot een' strijd kwam. Wanneer hij er bijvoegt: *en de Bevelhebbers van het heir*, dan zal toch zeker niemand

mand hierdoor andere gewapenden verstaan, dan waarvan te voren bestendig gesproken was. Eindelijk vs 20. spreekt de Kronijkschrijver niet van de Lijfwachters, welke de Schrijver der *Koningen* hier noemt, maar nevens de Oversten noemt hij ook de aanzienlijksten en de gezagvoerders over het volk, wie het toch wel betaamde, om den Koning naar zijn paleis te geleiden. Waar is dan nu hier de tegenstrijdigheid of onbedachtzaamheid, waaraan de Schrijver zich zal hebben schuldig gemaakt? Zijn geheele verhaal is duidelijk en zamenhangende, en vrij van verscheidene duisterheden, die in het verhaal der *Koningen* aanwezig zijn. Men kan ook niet zeggen, dat hij den Levieten hier eenige eer of werkzaamheid toeschrijft, welke hun niet toekwam, wanneer men niet, tegen den aard der zaak aan, hen van alle tempeldienst wil buitensluiten.

§. 82.

De Schrijver verhaalt 2 *Chron.* XXIV: 5. dat de Koning JOAS de oppersten *der Levieten en Priesters verzamelde, en hun beval, om van de Israëlieten geld in te zamelen, om daarmede den Tempel van jaar tot jaar te verbeteren; en dat moesten zij met ijver doen, maar de Levieten beijverden zich niet.* Hier beschuldigt GRAMBERG,

BERG, s. 149. den Schrijver vooreerst, dat hij de Levieten ongepast hier bijbrengt, en daarenboven, dat hij ze van de beschuldiging eener misdadige handelwijze vrijspreekt. Maar wanneer de Schrijver de Levieten had willen begunstigen, waarom brengt hij ze dan in zijn verhaal in, daar 2 *Kon.* XII: 5. van hen niet, maar alleen van de Priesters gesproken wordt. Moest men niet denken, dat de Levieten eigenlijk als de ondergeschikte dienaars dit werk verrigten moesten, vooral op plaatsen, waar zij, maar geene Priesters woonachtig waren? Maar waarom zegt dan de Schrijver alleen van de Levieten, dat zij zich niet beijverd hebben? Ook uit vs. 6. zou men opmaken, dat zij alleen met de inzameling der gelden belast waren. Dit zoo zijnde, kan men op de gedachte komen, dat de Schrijver der *Koningen* daarom van de Levieten niet spreekt, omdat zij alleen onder het opzigt van den Hoogepriester hiervoor zorgen moesten.

Verder legt GRAMBERG den Kronijkschrijver te laste, dat hij den Koning invoert, als zich beroepende op eene instelling van MOZES, hetwelk eene blijkbare verdichting zal zijn. Maar ook 2 *Kon.* XII: 4. wordt de door MOZES ingestelde *schatting der zielen* vermeld, hoewel zonder MOZES te noemen. Van waar dan heeft de Koning deze schatting gekend? GRAM-

BERG

BERG vooronderstelt, doch zonder eenig bewijs, dat het Boek van MOZES nog niet aanwezig was. En wanneer hij beweert, dat MOZES aan het arme volk geene zoo nuttelooze schatting, tot onderhoud van het Heiligdom namelijk, heeft kunnen opleggen; dan moest hij toch ook bewijzen, dat het volk zoo arm uit Egypte gekomen, en dat de inrigting van het Heiligdom inderdaad zoo nutteloos geweest is.

Nog beweert GRAMBERG, dat de Schrijver door de woorden: *de Levieten beijverden zich niet*, het ontvreemden der gelden heeft willen bedekken, waarvan 2 *Kon.* XII: 7. de Priesters beschuldigd worden. Maar is het waar, dat de Priesters daarvan wezenlijk beschuldigd werden? In geenen deele. Nadat de Schrijver der *Koningen* vs. 5. verhaald had, dat de Koning aan de Priesters bevolen had, van het volk geld in te zamelen, en hetzelve tot herstelling van den tempel te besteden, zegt hij, vs. 6, 7. „ Het „ geschiedde in het drie en twintigste jaar van „ den Koning JOAS, dat de Priesters het be- „ schadigde van het huis des Heeren nog niet „ hersteld hadden. Toen ontbood de Koning „ JOAS JOJADA, den Priester, en de Prieste- „ ren, en zeide tot hen: waarom herstelt gij „ het beschadigde des huizes niet? neemt voort- „ aan geen geld meer van uwe bekenden, maar „ staat het af, tot [herstel van] het beschadigde

 des

„ des huizes." De Schrijver nu zegt niet, in welk jaar de Koning het bevel tot inzamelen van geld gegeven had. Dit was zeker niet in de eerste jaren zijner regering geschied. Misschien was het geweest in het een en twintigste, of twee en twintigste jaar. Hij zegt ook niet, dat het geld werkelijk ingezameld was geworden. De Koning dus beschuldigt de Priesters niet, dat zij geld genomen, en voor zich behouden hadden, maar alleen, dat zij, tegen zijn bevel, de herstelling van den tempel hadden nagelaten. Had hij ze schuldig bevonden aan oneerlijkheid, hij zou dan daarna hun niet hebben opgedragen, om het geld, dat het volk in den tempel zou brengen, in ontvang te nemen, en in de kist te werpen vs. 9. Is dit nu wel iets anders, dan hetgeen de Kronijkschrijver zegt: *de Levieten beijverden zich niet*, d. i. zij verzuimden, om voor de herstelling des tempels zorg te dragen? En de Kronijkschrijver is er zoo verre af, om de Priesters meer onschuldig te willen voorstellen, dat hij niet, zoo als de Schrijver der *Koningen*, zegt: *de Hoogepriester nam eene kist, en de Priesters deden daarin het geld, dat in den tempel gebragt werd*; maar hij zegt: *de Koning gebood, dat men eene kist zoude maken, en het volk wierp het geld daarin.* Valsch is ook nog de beschuldiging van GRAMBERG, als of de Kronijkschrijver zeide, dat het geheele

le volk met deszelfs Hoofden naar *Jeruzalem* gekomen is, om geschenken te brengen. Want de Schrijver drukt zich niet zoo uit, als of zij opzettelijk naar *Jeruzalem* gekomen waren, maar blijkbaar is het zijne meening, dat allen, die naar *Jeruzalem* kwamen, geschenken gaven.

De Kronijkschrijver zegt vs. 14: *van het geld, dat na de herstelling des tempels nog overig was, werden gouden en zilveren vaten gemaakt.* Daarentegen in het verhaal der *Koningen* vs. 13 wordt gezegd: *uit het geld, dat in het huis des Heeren gebragt werd, werden geene zilveren plengschalen, of dergelijken; geenerlei gouden of zilveren vat gemaakt.* GRAMBERG verklaart dit eene vervalsching van den oorspronkelijken tekst te zijn, om den luister der Godsvereering en den ijver des volks voor dezelve te doen uitkomen. Doch deze schijnbare tegenstrijdigheid laat zich, zoo als DAHLER aanmerkt, (Dissert. p. 122.) op eene ongekunstelde wijze wegnemen, wanneer men aanneemt, dat de laatstgenoemde Schrijver uit het besluit des Konings overneemt, dat het ingezamelde geld niet bestemd was, om de gereedschappen des tempels te vermeerderen, maar alleen om de kosten der noodige verbeteringen aan den tempel te bestrijden; en dat de Kronijkschrijver daarentegen verhaalt, wat er na voleindigden tempelbouw gebeurd is, toen er nog veel geld overig was.

 Is

Is men nu bevoegd, om den een' of anderen Schrijver te beschuldigen van de geschiedenis vervalscht te hebben, wanneer men niet bewijzen kan, of, dat de een opzettelijk verzwegen heeft, wat niettegenstaande de verklaring van het Koninglijke besluit naderhand geschied is, hetgeen hem misschien onbekend is gebleven; of, dat de ander opzettelijk verzuimd heeft te zeggen, dat men in dit stuk van het besluit is afgeweken, hetwelk hij niet noodig oordeelde te zeggen, hoewel hij het wist?

Alleen merk ik nog aan, dat de Schrijver der *Koningen* vs. 15. berigt, dat de mannen, in wier hand het geld gegeven werd, om daarvan de werkmeesters te betalen, niet gehouden waren, daarvan rekening te doen, omdat zij te goeder trouw handelden. Wanneer niet deze Schrijver, maar de Kronijkschrijver dit gezegd had, dan zouden zijne bestrijders een luid geschreeuw aanheffen, dat hij ten koste der waarheid zijn volk zoekt te prijzen, en boven alle verdenking te verheffen! Want inderdaad was dit eene ongewone en naauwelijks geloofelijke handelwijze.

§. 83.

Dat, volgens 1 *Chron:* XXIV: 20 — 22. de Koning JOAS den Profeet ZACHARIA, den zoon

van

van den Hoogepriester JOJADA, wegens deszelfs bestraffingsrede heeft laten dooden, dit zal, volgens GRAMBERG, S. 139. verdicht wezen, deels om een' man uit den stam van LEVI als een Profeet te kunnen invoeren, en anderendeels om de ongelukkige oorlogen van dezen Koning, en deszelfs gruwzamen dood als eene straf van God te kunnen voorstellen. Het bewijs, dat dit verdicht is, moet gezocht worden, en in het stilzwijgen van het Boek der *Koningen*, en in het mythische karakter der rede van ZACHARIA, die een ongeluk voorzegt, dat volgens eene verdichting in de volgende verzen gebeurd zal zijn. Daar tegen is aan te merken: *Vooreerst*. Ofschoon 2 *Kon.* XII. niet uitdrukkelijk van de afgoderij van den Koning JOAS gesproken wordt, zoo wordt toch daar ter plaatse, vs. 3. de getuigenis van 2 *Chron.* XXIV: 2. bevestigd, daar beide Schrijvers zeggen: JOAS *deed wat goed was in de oogen des Heeren, zoolang de Priester* JOJADA *leefde*; hetwelk te kennen geeft, dat hij na den dood van dien Hoogepriester gedaan heeft, wat Gode mishaagde. *Ten tweede*. Dat de Kronijkschrijver de rampspoeden van JOAS aanziet als straffen, dit heeft hij met alle Hebreeuwsche Geschiedschrijvers en Profeten gemeen. En het kon hem wel niet in de gedachten komen, om dit eerst nog voor zijne lezers te willen bewijzen of iets te verdichten, dat daarvan ten bewijze strekken mogt. *Ten derde*

De rede van den Profeet is zoo algemeen, en kondigt zoo weinig een bepaald onheil aan, dat niemand iets fabelachtigs daarin vinden kan. Ieder Israëliet zou het na MOZES en al de voorgaande Profeten hebben kunnen zeggen: *omdat gij God verlaten hebt, zal Hij ook u verlaten. Ten vierde.* Hoe kan toch GRAMBERG zeggen: „ de Kronijkschrijver heeft de nederlaag verdicht" omdat de Schrijver der *Koningen* alleen van een vreedzaam onderhandelen weet? Wanneer dan deze Schrijver vs. 17, 18. verhaalt, de Koning van Syrië heeft *Gath* veroverd, en zich daarop tegen *Jeruzalem* gerigt; maar JOAS heeft met al het goud en zilver, dat hij in de schatkist en in den tempel vond, den vrede gekocht, zoo spreekt hij wel niet uitdrukkelijk van eene nederlaag; maar deze moet toch waarschijnlijk verondersteld worden, omdat HAZAËL zich niet wel voornemen kon, tegen de hoofdstad op te trekken, zonder eerst de Joden in het veld verslagen te hebben, en omdat JOAS toch ook den vrede zoo duur niet gekocht zou hebben, indien hij niet geheel weerloos geweest was.

§. 84.

Ten aanzien van hetgeen GRAMBERG, S. 140. zegt over 2 *Chron.* XXXIV. vergeleken met 2 *Kon.* XXII. wil ik, met voorbijgaan van eenige nog

nog minder gegronde beschuldigingen, alleen het volgende aanmerken. *Vooreerst.* Hij beschuldigt den Kronijkschrijver vs. 9. van vervalsching der geschiedenis, ofschoon hij niets anders, hoewel iets uitvoeriger, zegt, dan hetgeen 2 *Kon.* XXII: 4. berigt wordt. Want zegt de Schrijver der *Koningen* op deze plaats niet, dat de dorpelwachters Levieten waren, hij zegt het toch bij eene andere gelegenheid, Hoofdst. XII: 9. *de Priesters, die de wacht des dorpels hadden;* misschien eenigzins onnaauwkeurig, omdat dit meer tot de bezigheden der Levieten, dan der Priesters behoorde. Zegt de Kronijkschrijver: *zij hadden het geld ingezameld van Manasse en Efraïm, en van al, wat uit Israël overgebleven was, en van Juda en Benjamin;* men merke op, dat de gewesten van het voormalige Israëlietische rijk, naar het schijnt, onder de magt der Koningen van *Juda* gestaan hebben, die ze welligt van de Koningen van Assyrie in leen ontvangen hadden; of het is van zulke bijzondere personen uit de genoemde Stammen te verstaan, die hunne offers in den tempel te *Jeruzalem* bragten; hetwelk ook door den Schrijver der *Koningen* kan bedoeld zijn met de enkele uitdrukking *van het volk. Ten tweede.* GRAMBERG misleidt zichzelven en zijne lezers, wanneer hij t. a. p., even als reeds vroeger, S. 101. de zaak zoo voorstelt, als of JOSIA van de profetes HULDA eene uitspraak verlangd had, of

het gevondene wetboek van MOZES ware Daarnaar werd in het geheel niet gevraagd. Maar de Koning wilde weten, wat hij, ten aanzien van de in het Wetboek vervatte bedreigingen, voor zich en voor zijn volk te vreezen had. En dit is het ook, wat haar antwoord verklaart. Hier is dus geene tegenstrijdigheid en geene vervalsching. *Ten derde.* Het is een geweldige sprong in het redeneren, wannneer GRAMBERG beweert: omdat toen eerst de Wet van MOZES gevonden is geworden, moet alles, wat de Kronijkschrijver vóór dien tijd als inrigting naar het bevel van MOZES bijbrengt, verdicht zijn, en eerst na het vinden van dit Boek waren dergelijke inrigtingen mogelijk. Want, toegegeven zelfs, dat de Mozaïsche Wet niet vroeger in geschrift aanwezig geweest ware, dan was het toch mogelijk, dat inrigtingen en bepalingen van hem tot op dien tijd bewaard zijn gebleven, gelijk dit met de wetten van LYCURGUS te *Sparta* gebeurd is.

§. 85.

Dat de Kronijkschrijver aan den heiligen Stam voorregten toeschrijft, en dezelven tegen alle aanmatiging van onbevoegden verdedigt, moet uit de volgende plaatsen blijken. 1 *Chron.* XVI: 1. zegt hij: *en zij offerden.* Daarentegen lezen wij:

2 *Sam.*

2 *Sam.* VI: 17. *en David offerde.* Deze verandering zal gemaakt zijn, met het oogmerk, om het denkbeeld af te keeren, als of iemand anders, dan de priesters, het offer verrigt had. Maar wanneer de Schrijver dit oogmerk had, dan zou hij toch niet terstond daarop schrijven, vs. 2. *als* DAVID *geeindigd had het brandoffer te offeren.* Reeds vroeger, (§. 65.) hebben wij herinnerd, dat deze spreekwijze niet beduidt, dat de Koning zelf het offer verrigt heeft. Maar dat, sedert de instelling van het Priesterschap, enkele uitzonderingen niet medegerekend, anderen dan de priesters het offer verrigt hebben, dit heeft nog niemand bewezen.

§. 86.

De zonen van DAVID dragen 2 *Sam.* VIII: 18. den titel van כֹּהֲנִים, hetwelk gewoonlijk *Priesters* beteekent. Daarvoor staat 1 *Chron.* XVIII: 17. *de eersten aan de hand des Konings:* DE WETTE, s. 81. geeft toe, dat het Hebreeuwsche woord ook een *staatsambt* heeft *kunnen* aanduiden, maar beweert, dat er geene plaats in het O. T. gevonden wordt, waar het dit beteekenen *moet.* En ofschoon het dan ook t. a p. even als 1 *Kon.* IV: 5. iets dergelijks beteekend hebbe, meent hij toch het doel van den Kronijkschrijver te moeten verdenken, zoodat deze

zou

zou schijnen de uitdrukking veranderd te hebben, alleen opdat men toch niet zou meenen, dat er ook andere Priesters, dan uit het geslacht van AÄRON geweest waren. GESENIUS in zijn groote *Lexicon*, vermoedt, dat כֹּהֵן op sommige plaatsen van *Huispriesters* of *Geestelijke Raden* verstaan moet worden. Het laatste klinkt echter al te Westersch. En huiselijke Godsdienst kon volgens de wet geene plaats grijpen, en van Huispriesters is geen spoor in het O. T. te vinden, dan waar het op afgodspriesters ziet. De Grieksche Vertaling heeft voor dit woord *αὐλάρχαι*. Maar hoe het zij, indien de Kronijkschrijver de uitdrukking van het oorspronkelijke geschrift veranderd heeft, om misverstand voor te komen, heeft men toch geene reden, om hem dit als eene vervalsching te last te leggen, ten zij men eerst bewijzen kunne, dat na den tijd van MOZES, ook anderen, dan uit het geslacht van AÄRON, Priesters van Jehova geweest zijn.

§. 87.

Wanneer het op goeden grond eene onwettige aanmatiging genoemd zal worden, dat de Schrijver 1 *Chron.* XXI: 6. zegt, dat JOAB den Stam van *Levi* niet geteld heeft, dan moest GRAMBERG, S. 144. f. niet alleen bewezen heb-

hebben, dat JOAB denzelven werkelijk geteld heeft, maar ook dat er geene wettige reden aanwezig was, om denzelven van de telling uit te zonderen. Het stilzwijgen van 2 *Sam.* XXIV. kan hier niets bewijzen, omdat het geene der voorname bijzonderheden betreft, en ook op de gevolgen geen' invloed gehad heeft. Het den Schrijver opgedrongen oogmerk met deze bijvoeging, dat hij zou hebben willen aanduiden, dat, wie niet geteld was, ook van de pest vrij is gebleven, zal toch wel te ver gezocht zijn.

§. 88.

GRAMBERG dwaalt, s. 146. wanneer hij zegt, dat 2 *Chron.* VI: 13. SALOMO verkeerdelijk als knielende wordt voorgesteld, omdat 1 *Kon* VIII: 22. dit niet zegt. Het is waar, dat t. a. p. niets daarvan staat. Maar toch veel later, vs. 54, zegt de Schrijver der *Koningen*, dat SALOMO na het gebed, van het knielen op zijne knieën is opgestaan. — Niet minder dwaalt hij, wanneer hij meent, dat SALOMO bij de inwijding met de geheele verzameling in den Tempel zelven gestaan heeft. Er was daartoe in denzelven geene genoegzame ruimte. Zonder twijfel had deze geheele plegtigheid in het Voorhof plaats, en SALOMO, zoo als de Kronijkschrijver meldt vs. 13. stond op een spreekgestoelte,

de-

dewijl hij, om van de menigte gezien en gehoord te worden, hooger staan moest.

§. 89.

Reeds vroeger, (§. 36.) hebben wij gesproken van de overwinning door ABIA op JEROBEAM behaald, 2 *Chron.* XIII. welke GRAMBERG voor een verdichtsel verklaart. Daarenboven beweert hij, s. 147. dat de Kronijkschrijver ABIA als een' vromen Koning beschrijft, omdat bij hem namelijk het oordeel, dat 1 *Kon.* XV: 3. over hem geveld was, niet gevonden wordt, dat hij in al de zonden zijns vaders gewandeld heeft, en dat zijn hart niet volkomen was met den Heer. Maar de Kronijkschrijver spreekt toch ook van zijne vroomheid geen enkel woord. In de toespraak, welke de Schrijver hem in den mond legt, laat hij hem niets zeggen, dan hetgeen dienen kon, om den moed der zijnen op te wekken, en dien der vijanden te verzwakken. Ook wordt de overwinning niet als belooning van zijne vroomheid, maar veelmeer slechts als eene bevestiging van het vertrouwen op God, waarmede het volk van *Juda*, (niet de Koning) bezield was, voorgesteld. En wanneer de Schrijver, Hoofdst. XIV: 3—5. van den zoon van ABIA berigt, dat deze de afgoderij heeft afgeschaft, dan wordt toch daarme-

mede aangeduid, dat dezelve door ABIA, zoo al niet begunstigd, dan toch toegelaten is geworden, hetwelk eenen vromen Koning niet betaamde.

Zonder ander bewijs, dan het stilzwijgen van den Schrijver der *Koningen*, beweert GRAMBERG, dat hetgeen 2 *Chron.* XII: 6. van REHABEAM gemeld wordt, dat hij zich voor God verootmoedigd heeft, een verdichtsel is. En zelfs, geheel tegen het getuigenis van den Schrijver der *Koningen*, zegt hij, dat het eene onwaarheid is, dat de Levieten en Priesters uit het rijk van *Israël* verdreven zijn geworden. Is het niet genoeg, dat JEROBOAM hun alle onderhoud ontnam, door in hunne plaats andere Priesters aan te stellen, zoo als 1 *Kon.* XII: 31. gezegd wordt. Wat bleef hun dan anders overig, dan uit het land te vlugten, en zich aan den tempel te *Jeruzalem* te verbinden?

§. 90.

Uit de woorden 2 *Chron.* XXIX: 34: *de Levieten waren opregter gezind geweest, om zich te heiligen, dan de Priesters*, trekt GRAMBERG, S. 153. dit gevolg, dat de Schrijver den Levieten meer gunstig is, dan den Priesteren. Wanneer deze gevolgtrekking zou doorgaan, dan verviel alle geloofwaardigheid der geschiedenis.

Geen

Geen Geschiedschrijver mogt dan iets ter gunste of ten nadeele van iemand, of van eene bepaalde klasse van menschen verhalen, zonder zich bloot te geven aan de beschuldiging van partijdigheid. De weinige, s. 155. daarvan bijgebragte proeven kunnen reeds daarom deze beschuldiging niet bewijzen; en andere tegenovergestelde voorbeelden maken dezelve ten eenemale krachteloos. 2 *Chron.* XXIV: 5. wordt den Levieten eene misdadige handelwijze toegekend, terwijl 2 *Kon.* XII: 5. alleen de Priesters genoemd waren. (zie boven, §. 81.) 2 *Chron.* XXX: 15. noemt de Schrijver de Levieten nevens de Priesters, als in gelijke mate schuldig.

§. 91.

GRAMBERG betwijfelt, s. 153. de mogelijkheid van de rijke giften, die het volk, volgens 2 *Chron.* XXXI: 5—7. voor de Priesters en Levieten gebragt heeft, en wel om deze reden, dat het land door het leger van SANHERIB verwoest en veroverd geworden was. Maar hij bedenkt niet, dat dit eerst naderhand gebeurd is, en dus niet vooruit die verarming heeft kunnen te weeg brengen. Wanneer men die onmogelijkheid wil afleiden uit de moeite, die HISKIA had, om het goud en zilver bijeen te krijgen, dat hij aan SANHERIB betalen moest, heeft

heeft men daartegen op te merken, dat de geschenken, van welke t. a. p. gesproken wordt, alleen in de voortbrengselen des lands en in vee bestonden, waaraan toen nog wel geen gebrek zal geweest zijn.

§. 92.

De Schrijver noemt 2 *Chron.* XXXVI: 14. de Vorsten der Priesters, die nevens het volk den tempel ontheiligden, en naar al de gruwelen der heidenen zondigden, als de reden, waarom het rijk van *Juda* een einde genomen heeft. De Profeten stemmen daarin met hem overeen, zie *Jerem.* II: 8. VI: 13. XXIII: 11. XXXII: 32. *Ezech.* XXII: 26. *Zeph.* III: 4. GRAMBERG meent, dat de Schrijver de Levieten niet genoemd heeft, opdat zij niet zouden schijnen, aan die misdaden ook schuldig te zijn geweest. Maar de Profeten op de aangehaalde plaatsen spreken ook niet van de Levieten. Wie de grootste overtreders noemt, moet hij ook de geringere noemen, wanneer hij ten minste geene geregtelijke aanklagt opstelt? De Priesters waren de Opzieners en de Heeren in den tempel; de Levieten waren slechts hunne medehelpers en dienaars.

§. 93.

Zoo hebben wij dan, bij naauwkeurig onderzoek, alle door GRAMBERG bijgebragte bewijzen onhoudbaar, en meerendeels geheel ongegrond bevonden. Wij meenen dus volkomen geregtigd te zijn, om den Kronijkschrijver geheel vrij te spreken van de hem aangetijgde misdaad, als of hij de geschiedenis vervalscht zou hebben, om de eer en het belang der Levieten te verhoogen.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

De beschuldiging van den Schrijver, wegens onbillijke vooringenomenheid met de uiterlijke Godsveréëring onderzocht.

§. 94.

Alle verlichte Godsvereerders stemmen daarin overeen, dat de stipte waarneming van de plegtigheden der uiterlijke Eeredienst niet het wezen der vroomheid uitmaakt; dat somtijds slechte gezindheden daarmede gepaard gaan, en dat dus de uiter-

uiterlijke Godsdienst alleen een middel is, om edele gezindheden des harten op te wekken, te bevestigen en naar buiten te openbaren. Men kan het dus niet daarvoor houden, dat, waar de uiterlijke Eeredienst vlijtig bezocht en uitgeoefend wordt, ook ware deugd en godsdienstigheid woont. Met meerderen grond mag men zeggen, dat, waar de uitwendige Eeredienst verwaarloosd en zonder gevoel waargenomen wordt, ook de godsdienstigheid niet algemeen, en strenge zedelijkheid niet in behoorlijke achting is. Men kan dus ook, zonder de beschuldiging van eenen valschen godsdienstijver te verdienen, de uitwendige Eeredienst aanbevelen, en de menschen tot eene regelmatige waarneming derzelve opwekken, en zoo veel mogelijk met ijver daarvoor trachten te bezielen. Dat dit het oogmerk van den Kronijkschrijver was, en dat hij de geschiedenis van zijn volk alleen daarom doorgeloopen heeft, om uit dezelve voorbeelden te ontleenen, hoe in vroegere tijden de ijver voor de Godsdienst zich werkzaam betoond had, ten einde zijne tijdgenooten tot gelijken ijver op te wekken, — dit is door ons vroeger aangetoond geworden, (§. 27.). Van dit gezigtspunt uitgaande, zullen wij de beschuldigingen, die GRAMBERG, S. 156. ff. te dezen aanzien, tegen hem inbrengt, reeds daarom bevinden onbillijk te zijn, omdat hij in het geheel geen acht slaat op het bijzondere doel des

 Schrij-

Schrijvers, en hem veroordeelt, omdat hij niet voldoet aan de vereischten, welke zijne bestrijders hebben goedgevonden vooraf te bepalen.

§. 95.

Vooral beschuldigt hij den Schrijver, dat deze alles, wat der Israëlitische Eeredienst nadeelig was, verzwegen heeft. Indien dit alzoo ware, zou men het den Kronijkschrijver niet euvel mogen duiden, dat hij met stilzwijgen voorbijging, wat met zijn bepaalde oogmerk streed, en om hetwelk te vermelden niets hem verpligten kon, dewijl hij geene volledige geschiedenis schrijven wilde. Maar laat ons zien, hoe GRAMBERG zijne stelling zoekt te bewijzen. Vooreerst beweert hij, dat de Schrijver 1 *Chron.* XXI: 18, 28. DAVID deswegens zoekt te verontschuldigen, omdat hij op den dorschvloer van ORNAN geofferd had, daar dit toch geene verontschuldiging behoefde, omdat tot dien tijd toe, noch door eene bekende wet, noch door overlevering, eenige bepaalde plaats daartoe gewijd was geworden. Maar reeds te voren (§. 62, 64.) hebben wij aangetoond, dat de geheele Mozaïsche inrigting medebragt, dat er slechts één nationaal Heiligdom voor het geheele land wezen moest; hoewel vooral in vroegere tijden die bepaling niet strengelijk gehandhaafd was geworden; maar

dat,

dat, sedert de vestiging des tempels, de Profeten en de vrome Koningen bestendig tegen het offeren op de hoogten zich verzet hebben, ofschoon zij het volk, dat daaraan zeer gehecht was, niet geheel daarvan konden afhouden. Wanneer dus de Schrijver, in denzelfden geest, DAVID heeft willen verontschuldigen, om voor te komen, dat niet iemand, door zijn voorbeeld misleid, het offeren buiten den tempel voor geoorloofd hield; dan heeft hij nog maar gehandeld volgens grondbeginselen, die bij alle godsdienstige Israëlieten aangenomen waren; gelijk dan ook 1 *Kon.* III: 2—4. het offeren op de hoogten, en de optogt van SALOMO naar *Gibeon* verontschuldigd wordt. Maar, zegt GRAMBERG, hij verontschuldigt DAVID door verdichte bijvoegselen. Door welke? dat de Profeet GAD, volgens den last eenes Engels, DAVID aangespoord zou hebben, om een' altaar op dien dorschvloer op te rigten? Volgens 2 *Sam.* XXIV: 19. was dit een bevel van Jehova. Of daardoor, dat hij vs. 30. zegt, dat DAVID te zeer verschrikt was, om naar de hoogte te *Gibeon* te kunnen heengaan, waar de Tabernakel stond, om bij denzelven God te raadplegen? Maar kan men zich de gemoedsgesteldheid van DAVID, op dat tijdstip, wel anders dan als hoogst beangstigd voorstellen? Of is dit de verdichting, dat hij vs. 28. zegt, „ Te dier tijd, toen DAVID zag,

„ dat de Heer hem geantwoord had, op den „ dorschvloer van ORNAN, . . . bleef hij al- „ daar offeren?" GRAMBERG merkt aan, dat dit ziet op vs. 26, waar God gezegd wordt, met vuur uit den hemel hem geantwoord te hebben. Wij ontkennen dit niet. Maar een nog zekerder bewijs van de verhooring zijn gebeds vond DAVID in het ophouden der pest. Wat is er dan nu in dit verhaal, waaruit blijkt, dat de Schrijver iets verborgen heeft, hetwelk voor de Eeredienst in den tempel nadeelig wezen kon?

§. 96.

Zou het inderdaad berisping verdienen, dat 1 *Chron.* XIII: 14. niet gezegd wordt, zoo als wij 2 *Sam.* VI: 12. lezen: *toen het* DAVID *aangezegd werd, dat* JEHOVA *het huis van* OBED-EDOM *gezegend had, om der Verbondsarke wille, besloot hij dezelve van daar naar zijn huis te laten overbrengen*, als of DAVID aan OBED-EDOM dien zegen benijd had? Kan men dan bij DAVID zulk eene gezindheid vooronderstellen? Was het niet reeds eene voldoende reden voor zijn besluit, dat in de drie maanden, die na de eerste opvoering der Arke verloopen waren, de indruk van schrik bij hem verminderd was, dien de dood van UZA op hem gemaakt had, en waardoor hij bewogen was geworden,

om de Arke in het huis van OBED-EDOM te laten? Bemerkte hij nu niet, dat het niet zoo gevaarlijk was, de Arke bij zich in huis te hebben, en moest dan de vroegere wensch, om haar bij zich te hebben, niet weêr bij hem opkomen? Maar GRAMBERG zegt S. 159.: „ De bedoeling van „ den Kronijkschrijver ligt voor de hand. Hij „ kon niet toegeven, dat DAVID, dien hij als een „ zoo ijverig begunstiger der Levieten voorstelt, „ meer door afgunst, dan door vroomheid bewo- „ gen zou zijn, om de Verbondsarke naar zijn „ huis te laten overbrengen." En hoe kan hij verder beweren, dat de Schrijver een verdichtsel daarvoor in de plaats heeft gesteld, wanneer hij zegt Hoofdst. XV: 1. „ DAVID bouwde zich „ huizen in zijne stad, en hij bereidde eene plaats „ voor de Arke Gods, en spande voor haar eene „ tent?" Kan hij dan bewijzen, dat dit een verdichtsel is?

§. 97.

De Kronijkschrijver heeft uit zijn verhaal weggelaten, wat 1 *Kon.* XI. van SALOMO's buitensporige vrouwenliefde, die hem tot afgoderij vervoerde, van de aankondiging door JEHOVA, dat zijn rijk verdeeld zou worden, en van eenige onlusten onder zijne regering verhaald wordt; waarschijnlijk omdat dit alles vreemd was aan het doel van onzen Schrijver. Maar GRAMBERG,

zegt s. 160. „ Wanneer hij dit alles verhaald „ had, zou hij het denkbeeld van SALOMO's „ heiligheid, dat hij eigenlijk eerst door de ver- „ dichting van vele Levitiesche instellingen, als „ van dezen Koning afkomstig, bij zijne lezers „ verwekt had, bijna geheel weer vernietigd heb- „ ben, hetwelk geheel met zijn plan tegenstrijdig „ was." Dat dit laster is, blijkt kennelijk daaruit, dat de Schrijver geene enkele bepaling van SALOMO ten gunste der Levieten vermeldt, maar alleen Hoofdst. VIII: 14, 15. berigt, dat hij de instellingen van DAVID bevestigd heeft; en dat hij tot roem van SALOMO's vroomheid niets zegt, zoo als de Schrijver van 1 *Kon.* III: 3. gedaan had, en niets daartoe betrekkelijk vermeldt, dan het geen ook door den anderen Schrijver verhaald wordt.

§. 98.

De geleerde Recensent van GRAMBERG's geschrift in de *Hallische Literatur-Zeitung*, brengt tot bevestiging van de door GRAMBERG in dit Hoofdstuk ingebragte beschuldigingen bij, dat de Schrijver, 2 *Chron.* IX: 4. het woord *brandoffer*, dat op de gelijkluidende plaats 1 *Kon.* X: 5. gevonden wordt, veranderd heeft in *opperzaal*, of *opgang*, om toch het denkbeeld af te weren, dat de Koningin van *Scheba*, eene vreem-

de-

deling, getuige zou geweest zijn van de heilige Offerdienst. Doch deze bedenking zou hij niet gemaakt hebben, indien hij de oude Vertalingen, (Septuag. Vulg. Syr.) vergeleken had, die allen in den tekst *brandoffer* gelezen moeten hebben. Ook de Arabische Vertaling komt hiermede overeen, schrijvende: *het altaar, waarop hij offerde* (93).

§. 99.

Op de geschiedenis van REHABEAM, 1 *Chron.* XI, XII. merkt GRAMBERG, S. 161. aan: „ Volgens de denkbeelden van den Kronijkschrij„ver moest op REHABEAM, den zoon van den „ heiligen Koning SALOMO, tot wien, zoo als „ hij verdicht, de Priesters en Levieten hunne „ toevlugt genomen hadden, een deel van den „ roem en de vroomheid zijns vaders overgaan, „ en overeenkomstig met deze denkbeelden ver„ andert hij de ware geschiedenis." Doch van die

(93) [Men merke op, dat de onderscheidene woorden, die op deze plaatsen gevonden worden, slechts in ééne letter verschillen; dat het eene *opgang*, en het andere beide: *opgang* en *brandoffer* beteekent; en dat daarom, alle vertalingen, die wij gezien hebben, op beide plaatsen gelijkelijk hebben, of *opgang*, of *optogt*, of *offerhanden*. Het is dus in den eigenlijken zin letterzifterij, wanneer men uit deze gewaande tegenstrijdigheid eene beschuldiging tegen den Kronijkschrijver ontleenen wil. *Vert.*]

die voorgewende verdichting spraken wij reeds vroeger §. 88. En van de hier opgegevene denkwijze kan ik in het verhaal van den Kronijkschrijver niets vinden. Dat hij de wezenlijke geschiedenis veranderd zou hebben, daarvoor brengt GRAMBERG geen ander bewijs bij, dan dat de Kronijkschrijver van de afgoderij en zedeloosheid des volks, die meer breedvoerig wordt opgegeven 1 *Kon.* XIV: 22—24. slechts in het algemeen zegt: *het volk viel van God af*; dat hij verder den oorlog van den Egyptischen Koning SISAK een oordeel van God noemt, maar toen REHABEAM zich voor God verootmoedigd had, hem door den Profeet SEMAJA weder Gods gunst doet aankondigen. Doch de Schrijver van het boek *der Koningen*, wanneer hij het verhaal van dezen oorlog onmiddellijk op de beschrijving van de verbastering des volks volgen laat, toont genoegzaam, hoewel hij het niet uitdrukkelijk zegt, de zaak op dezelfde wijze te beschouwen. En volgens beide verhalen had die oorlog dezelfde gevolgen. Moet dit dan heeten, den roem van vroomheid van den heilgen SALOMO op zijnen zoon over te dragen? Is er dan hier eenige tegenstrijdigheid met het verhaal van het Boek *der Koningen?*

§. 100.

Sprekende over 2 *Chron.* XXIV: 2. waar men,

op

op eene anders gelijkluidende plaats met 2 *Kon.* XII: 2. de woorden mist: „ Nogtans de hoog-„ ten werden niet weggenomen; het volk offer-„ de en wierookte nog op de hoogten;" verzamelt GRAMBERG eenige soortgelijke uitlatingen, als 2 *Chron.* XXV: 2. (vergel. 2 *Kon* XIV: 4.) Hoofdst XXVI: 4, 5. (vergel. 2 *Kon.* XV: 4.) Hoofdst. XXVII: 2. (vergel. 2 *Kon.* XV: 34, 35.) en verklaart dit voor eene opzettelijke verandering der geschiedenis: „ omdat „ de Schrijver, na den tempelbouw, alle offers „ op eene andere plaats voor afgoderij aanziet, „ en daarom iedere vermelding van de *hoogten*, „ bij Koningen, aan welke hij gunstig is, voor-„ bijgaat. Bij de anderen verzwaart hij met de mis-„ daad ook de straf." Dit zijn zware beschuldigingen, maar die blijken laster te zijn, wanneer wij den Kronijkschrijver zelven hooren. Want dat hij niet alle offers op de hoogten voor afgoderij aanziet, blijkt uit 2 *Chron.* XXXIII: 17. waar hij zegt: „ Nogtans het volk offerde nog op „ de hoogten, schoon den Heer hunnen God al-„ leen." En dat hij iedere vermelding der hoogten bij de Koningen, aan welke hij gunstig is, met stilzwijgen zou voorbijgaan, daarvan blijkt het tegendeel uit hetgeen hij van ASA zegt, 2 *Chron.* XV: 17. en van JOSAFAT, 2 *Chron.* XX: 33. Was het naar zijn doel noodzakelijk, om bij alle Koningen die aanmerking er bij te voegen, daar

hij

hij geene volledige geschiedenis leveren wilde? Om dezelfde reden mag men het hem ook niet als misdaad aanrekenen, dat hij niets zegt van het vereeren der koperen slang, die, volgens 2 *Kon.* XVIII : 4. door HIZKIA verbrijzeld werd. Onwaar is, hetgeen GRAMBERG zegt S. 165: „ Voorbedachtelijk verzwijgt hij, dat HIZKIA de „ afgodsdienst verstoord heeft." Men leze slechts 2 *Chron.* XXXI : 1. Maar GRAMBERG gaat nog verder, en nadat hij zelf had bijgebragt, hoe volgens 2 *Chron.* XXXIV: 4—7. JOSIA heeft begonnen *Juda* en *Jeruzalem* van de afgodsdienst te zuiveren, nog vóór dat het Wetboek gevonden was, waarvan de Schrijver der *Koningen* niets zegt, beschuldigt hij den Kronijkschrijver, dat hij „ de gedachte bij zijne lezers niet wilde laten opkomen, dat het volk zoo zeer aan de „ afgoderij zou overgegeven geweest zijn;" en dit alleen, omdat hij niet zoo uitvoerig, als dit 2 *Kon.* XXIII. geschiedt, de gruwelen beschrijft, welk JOSIA na het vinden van het Wetboek heeft afgeschaft.

§. 101.

Wanneer GRAMBERG, S. 160. f. het verhaal, 2 *Chron.* XXXIV : 4—7. dat JOSIA de afgodsbeelden en altaren verbroken heeft, reeds daarom verwerpt, omdat dit wordt voorgesteld vóór het vinden van het wetboek gebeurd te

zijn,

zijn; dan vergeet hij, dat hetzelfde van veel vroegere Koningen reeds verhaald wordt, zoo als van ASA, 1 *Kon.* XV: 12. JOAS, 2 *Kon.* XII: 18. HIZKIA, 2 *Kon.* XVIII: 4. hetwelk dan alles, om dezelfde reden, voor nietige legenden gehouden moet worden.

Nadat het uit zoo vele proeven reeds gebleken is, hoe weinig men op de oordeelvellingen van GRAMBERG zich verlaten kan, zal het wel overbodig wezen, vele der bijgebragte voorbeelden hier te wederleggen, daar zij zich aan ieder, die ze met den tekst vergelijkt, of de daaruit afgeleide gevolgtrekkingen toetst, als ongegrond vertoonen. Daarom zal ik alleen nog de volgende voorbeelden bijbrengen, die ten bewijze moeten dienen, dat de Kronijkschrijver de uiterlijke Godsvereering bovenmate zoekt te verheffen. Alles, wat 1 *Chron.* XXII. verhaald wordt, van de door DAVID gemaakte toebereidselen voor den tempelbouw, verwerpt hij, s. 172. reeds deswegens, omdat de Schrijver der Koningen daarvan zwijgt, hetwelk zeker wel eenigzins vreemd is, maar toch de getuigenis van den Kronijkschrijver niet krachteloos maken kan. Intusschen brengt hij toch ook nog andere bewijzen bij. Dat DAVID reeds houwers en arbeiders in steen en hout en andere werklieden verzameld zou hebben, volgens vs. 15. dit moet onwaar zijn, omdat SALOMO evenwel de houthouwers

wers zich door HIRAM liet toezenden. Maar op de bijgebragte plaatsen, 1 *Kon.* V: 6, 9. 2 *Chron.* II: 8, 16. wordt alleen van Tyrische houthouwers gesproken, die de boomen op den Libanon vellen zouden, en van de werklieden, die SALOMO nevens hen naar den Libanon zenden zou. En 2 *Chron.* II: 14. spreekt HIRAM van de werklieden van SALOMO en van DAVID. Verder zal DAVID's aanspraak, 1 *Chron.* XXII: 7—9. verdicht moeten zijn, omdat hij zich beroept op de rede van NATHAN, 2 *Sam.* VII: 12, 13. waar evenwel niet staat, wat hier daaruit wordt aangehaald; omdat in deze Voorspelling SALOMO bij name genoemd wordt, en omdat DAVID hier eene andere oorzaak opgeeft, waarom hij verhinderd is, den tempel te bouwen, dan die, welke SALOMO daarvoor stelt, 1 *Kon.* V: 3. Het is waar, in de rede van NATHAN is SALOMO niet genoemd, en geene reden opgegeven, waarom God niet wilde, dat DAVID den tempel bouwen zou. Maar wie kan zeggen, dat de rede van NATHAN volledig door den Schrijver van *Samuel* is opgenomen? of dat NATHAN niet bij eene andere gelegenheid aan DAVID verdere verklaring gegeven heeft? Dat de Profeet hier gezegd wordt, voorspeld te hebben, dat de naam van DAVID's zoon, SALOMO wezen zou, dit schijnt eer zoo verstaan te moeten worden, dat de Profeet hem aan-

aanbevolen heeft, om dien Zoon zoo te noemen, en hem steeds die toezegging te herinneren. Wanneer de reden, die DAVID hier opgeeft, waarom hij verhinderd is, om zijn voornemen ten aanzien des tempels te volvoeren, de waarschijnlijkheid vóór zich heeft; dan kan de door SALOMO opgegevene reden zeer goed daarmede bestaan, omdat het alleen eene uitlegging daarvan is, zoo als SALOMO meende, die aan den Tyrischen Koning te moeten voorstellen. Want op beide plaatsen bestaat de reden eigenlijk in de gevoerde oorlogen. Alleen stelt SALOMO het zoo voor, als of die oorlogen DAVID verhinderd hadden, den bouw aan te vangen. Dit blijft ook waar, wanneer God hem deswegens zijnen wensch geweigerd heeft, omdat hij in die oorlogen veel bloeds vergoten had. Verder zal het niet waar zijn, dat DAVID in de vele oorlogen een' zoo rijken buit gemaakt heeft (hetgeen toch door 2 *Sam.* VIII: 6—12. XII: 30 bevestigd wordt), en dat van het buitgemaakte koper de koperen Zee en andere koperen vaten gemaakt zijn geworden, als of dit eene zoo ongeloofelijke zaak, en de getuigenis van den Kronijkschrijver door iemand weêrsproken ware! Eindelijk beroept hij zich nog op de ongeloofelijke menigte van goud en zilver, die DAVID tot opbouw des tempels gegeven zal hebben. En inderdaad is GRAMBERG

niet

niet de eerste, die zich aan de grootte der getallen geërgerd heeft. Maar geen der uitleggers heeft daarom den Kronijkschrijver van opzettelijke ontrouw beschuldigd. Sommigen hebben vermoed, dat de door den Schrijver gebruikte getallen, door de fout der afschrijvers, gelijk dit meermalen gebeurd is, met anderen verwisseld zijn. Anderen hebben opgemerkt, dat wij de waarde der gewigten en maten van DAVID's tijd niet kennen, en dat, indien wij ze kenden, de berekening wel een veel kleiner getal zou opleveren, dan men gewoonlijk denkt. Nog anderen wijzen op de ongeloofelijk groote getallen, die men hier en daar bij de Grieksche en Romeinsche Schrijvers aantreft, die men wel niet voor geloofelijk houdt, maar evenmin voor bewijs, dat die Schrijvers leugenaars waren. En DERESER bewijst, door vergelijking van onderscheidene voorbeelden, dat de door den Kronijkschrijver opgegevene getallen, in verband met de omstandigheden, waarin DAVID verkeerde, op verre na niet zoo ongeloofelijk zijn, als zij bij den eersten opslag schijnen te wezen, en dat zij dus de geloofwaardigheid des Schrijvers niet verminderen kunnen (94).

§. 102.

(94) Zie LILIENTHAL, *die gute Sache der Göttlichen Offenbarung*, Th. XIV. s. 105. ff. DERESER, aanteek. op 1 *Chron.* XXI: 14.

§. 102.

Hetgeen GRAMBERG tegen 1 *Chron.* XXVIII. en XXIX. inbrengt steunt voor een deel op dezelfde gronden, die ons reeds in de vorige §. en in het *vierde Hoofdstuk* van deze Afdeeling, gebleken zijn ongeldig te wezen. Maar daarenboven grondt hij zich nu nog op de meening, dat hetgeen de Kronijkschrijver van de troonsbeklimming van SALOMO berigt, het verhaal van 1 *Kon.* I. weerspreekt. Zegt DAVID 1 *Chron.* XXVIII: 5. dat God SALOMO tot zijnen opvolger bestemd had, dit neemt niet weg, dat ADONIA geloofd kan hebben, eene poging te moeten doen, om zijn regt van eerstgeboorte te doen gelden, evenmin als de opstand door eenen overweldiger aangerigt, het wettig regt van den Opvolger kan wegnemen. Dat DAVID hem niet tot zijnen opvolger bestemd had, wist ADONIA zeer wel, anders zou hij niet buiten voorkennis van zijnen Vader getracht hebben den troon te beklimmen. Geheel tegenstrijdig met den tekst stelt GRAMBERG de zaak voor, als of NATHAN en BATHSEBA DAVID eerst hadden moeten bewegen, om SALOMO te laten kroonen. Alleen herinneren zij hem zijne lang te voren gegevene belofte, en vragen van hem derzelver vervulling, eer dat een ander

den troon in bezit neemt. Hebben NATHAN en BATHSEBA zich niet op de uitspraak van God beroepen; dit zou ook dan slechts noodig geweest zijn, als DAVID geaarzeld had, om zijne belofte te vervullen. Dat DAVID, nadat hij SALOMO openlijk had laten zalven en als Koning uitroepen, het nog noodig oordeelde, om hem in de verzameling van de Hoofden des volks en Krijgsoversten als Koning te doen erkennen, dit is geheel overeenkomstig met het Israëlietische Staatsregt; en GRAMBERG heeft buiten twijfel ongelijk, als hij beweert: „ met „ de zeden des tijds was het veel overeenkom„ stiger, dat DAVID, zoo als in het *Boek der* „ *Koningen*, als het ware zeide: *dáár is uw* „ *Koning! Gehoorzaamt hem.!*" daar de geheele geschiedenis het tegendeel aantoont. SAUL werd in eene volksvergadering bij loting verkozen 1 *Sam.* X. en zelfs ten tweedemale, na zijne overwinning, in eene volksvergadering bevestigd 1 *Sam.* XI: 15. DAVID, ofschoon hij reeds door SAMUËL op Gods bevel tot Koning gezalfd was, werd evenwel na den dood van SAUL, eerst door den Stam *Juda* als Koning aangenomen 2 *Sam.* II: 4. en na den dood van ISBOSETH, in eene volksvergadering, door het sluiten van een verbond, van alle Stammen als Koning erkend 2 *Sam.* V: 1—3. REHABEAM ging naar *Sichem*, om door het daar verzamelde

volk

volk als Koning erkend te worden 1 *Kon.* XII: 1. JOAS werd door den Hoogepriester en de verzamelde Hoofden des volks gekroond 2 *Kon.* XI. Van AZARIA wordt gezegd 2 *Kon.* XIV: 21. dat het gansche volk hem Koning maakte. Zoo ook van JOAHAZ 2 *Kon.* XXIII: 30. Dat de Schrijver van de *Boeken der Koningen* geen woord spreekt over deze gewigtige handeling van DAVID met de Rijksstanden, daarover mag men zich verwonderen. Doch daar het verhaal van den Kronijkschrijver alle waarschijnlijkheid voor zich heeft, moet men hetzelve, niettegenstaande het stilzwijgen der *Koningen*, als geloofwaardig erkennen.

§. 103.

Tegen 2 *Chron.* I. brengt GRAMBERG S. 178. ook bedenkingen in. *Vooreerst* zegt hij, dat de Kronijkschrijver de woorden, die wij 1 *Kon.* III: 3. lezen: „ SALOMO had den „ Heer lief, en wandelde in de inzettingen van „ zijnen vader DAVID; slechts offerde en wie„ rookte hij op de hoogten," heeft moeten weglaten, omdat hij het offer te *Gibeon*, door de tegenwoordigheid van de Tent der Zamenkomst, als geoorloofd wilde doen voorkomen. Maar de Kronijkschrijver keurt het offeren op de hoogten, zoowel als de Schrijver der *Koningen* af, en ver-

ontschuldigt bij voorbeeld den Koning ASA 2 *Chron.* XV: 17. te dezen aanzien op dezelfde wijze, als de Schrijver der *Koningen* SALOMO, wanneer hij aanmerkt, dat die desniettegenstaande den Heer lief had. Maar in dit bijzondere geval regtvaardigt de Kronijkschrijver het offer op *Gibeon*, door te zeggen, dat hier de Tabernakel en de koperen altaar van MOZES was, terwijl hij hiermede te gelijk herinnert, dat DAVID hier de plaats der openlijke Godsvereering gesteld had, door ZADOK, den Priester, aldaar te plaatsen 1 *Chron.* XVI: 39, 40. (Zie boven §. 65.)

Ten tweede. Hetgeen DAHLER, (*Diss.* p. 77.) heeft opgemerkt, dat de Schrijver van 1 *Kon* III: 4 wanneer hij zegt: „duizend brand„offeren offerde SALOMO op *dien* altaar," iets schijnt weggelaten te hebben, waarop het voornaamwoord *dien* betrekkelijk was, en dat men dus vermoeden kan, dat in de bron, welke de Schrijver gebruikte, hetzelfde heeft gestaan, wat hier de Kronijkschrijver van den koperen altaar van MOZES zegt, en misschien ook wel, wat hij zegt van den bij den altaar aanwezigen Tabernakel; dit zal wel niet geacht kunnen worden wederlegd te zijn door hetgeen GRAMBERG daartegen inbrengt: „het laat zich niet goed in„zien, wat en waar men het zou moeten invoe„gen:" want het vindt zijne natuurlijke plaats achter de woorden: *dat was de groote hoogte;*

waar

waar men opheldering zou verwachten, wat onder *die groote hoogte* verstaan moet worden. En al ware het, dat men kon aannemen, dat de uitdrukking: *op dien altaar* zoo veel beteekende, als: *op den altaar van die hoogte*, gelijk GRAMBERG wil, dan zou dit toch gedwongen en veel minder waarschijnlijk zijn.

Ten derde, beweert GRAMBERG, dat de Tent der Zamenkomst, die volgens 1 *Kon.* VIII: 4. in den Tempel gebragt werd, dezelfde was, welke DAVID in zijn paleis voor de Verbondsark had laten oprigten. Doch te onregte, want uitdrukkelijk wordt zij genoemd *de Tent der Zamenkomst:* een naam, die aan die andere tent nergens gegeven wordt, en haar ook niet zou toekomen. De Tent der Zamenkomst wordt ook vermeld 1 *Sam.* II: 22. en ongetwijfeld wordt zij ook bedoeld onder den naam van *Huis des Heeren* 1 *Sam.* III: 15.

Ten vierde. Wanneer dus GRAMBERG na DE WETTE beweert, dat zoodanige tent, als *Exod.* XXV. verv. beschreven wordt, niet bestaan heeft, weêrspreekt hij de geschiedenis op zeer zwakke gronden.

§. 104.

De beschuldiging, dat 2 *Chron.* II: 3. verv. het verhaal van SALOMO's onderhandelingen met

HIRAM, uit 1 *Kon.* V, met willekeurige veranderingen zou zijn afgeschreven, is volstrekt niet bewezen, en in het geheel niet waarschijnlijk. Het is zelfs niet te gissen, wat den Schrijver bewogen zou hebben, om het verhaal dermate te veranderen. Veel aannemelijker is het, dat hij, zoo als DAHLER (*Diss.* p. 81.) gelooft, eene andere bron voor zich gehad heeft. Volgens het verhaal der *Koningen* schijnt de onderhandeling tusschen SALOMO en HIRAM alleen door middel van gezanten geschied te zijn; maar volgens de *Chroniken* ook door middel van brieven. GRAMBERG noemt dit een *anachronisme*, omdat toenmaals schriftelijke staatsstukken nog niet in gebruik waren. Maar het bewijs daarvoor zoeken wij te vergeefs. JOSEPHUS geeft integendeel de uitdrukkelijke verzekering, dat er nog in zijnen tijd van die brieven afschriften te *Tyrus* aanwezig waren, die iedereen zich kon laten aanwijzen (95).

§. 105.

Hetgeen 1 *Kon.* IX: 25. slechts kort verhaald wordt: „ SALOMO offerde *driemaal* des jaars „ brandofferen en dankofferen op den altaar, dien „ hij den Heer gebouwd had," laat zich niet

wel

(95) *Antiquit. Jud.* L. VIII. c. 2.

wel anders dan van de drie hooge feesten, welke MOZES had ingesteld, verklaren; zoo als de Kronijkschrijver 2 *Chron.* VIII: 13. het voor zijne lezers noodig achtte, deze opheldering er bij te voegen. Maar GRAMBERG rekent hem dit aan, als eene willekeurige en valsche opsiering van het verhaal. Want hij beweert, dat het „ ten tijde van SALOMO nog onmogelijk ge- „ weest is, deze drie feesten naar het voorschrift „ van MOZES te vieren, omdat de wet van MO- „ ZES eerst onder JOSIA gevonden is; en dat „ het Loofhuttenfeest door MOZES niet inge- „ steld heeft kunnen worden, omdat het een „ oogstfeest wezen moest, terwijl de Israëlieten „ in de woestijn toch niets te oogsten hadden, „ en een herinneringsfeest van het wonen onder „ tenten, hetwelk zij in dien tijd niet noodig „ hadden zich te herinneren." Hij spreekt dus, als of MOZES geene instellingen gegeven had voor volgende tijden, wanneer zijn volk in het land *Kanaän* wonen zou! En dat in SALOMO's tijd werkelijk zoodanig feest gevierd pleegde te worden, is duidelijk te zien uit 1 *Kon.* XII: 32.

§. 106.

Dat het verhaal 2 *Chron.* XXX, van het onder HIZKIA gevierde Paaschfeest, verdicht is, wil GRAMBERG s. 185. ff. afleiden uit de vol-

gende redenen. *Vooreerst*, omdat de Schrijver der *Koningen* daarvan zwijgt. *Ten tweede*, omdat vs 26. gezegd wordt, dat er ten tijde van SALOMO zoodanig feest gevierd was geworden, hoewel de Schrijver der *Koningen*, die de geschiedenis van dezen Koning tot de geringste bijzonderheden mededeelt, daarvan niets weet. (De geschiedenis van eene veertigjarige regering zal dus, in elf Hoofdstukken, volledig en tot in de kleinste bijzonderheden zijn verhaald!) *Ten derde*, omdat, Hoofdst. XXXV : 18. gezegd wordt, dat een Paaschfeest, zoo als onder JOSIA, niet gevierd was geworden sedert den tijd van SAMUËL. (Zie boven, §. 64. *aant.* 86.) *Ten vierde*, omdat Hoofdst. XXX: 5. het voorschrift van MOZES vermeld wordt, dat nog niet aanwezig was. (Zie boven §. 63.) Over alle deze bewijsredenen hebben wij reeds vroeger gehandeld, en derzelver zwakheid aangetoond.

Over het geheel wil GRAMBERG de verdichting van de drie Hoofdstukken XXIX—XXXI. op de volgende manier bewijzen. *Vooreerst*, omdat Hoofdst. XXIX : 7. als oorzaak van Gods toorn niet de afgoderij, maar alleen de verwaarloozing der Eeredienst en het sluiten van den Tempel opgegeven wordt. Maar wordt daarmede niet de vereering van andere Goden in plaats van Jehova aangeduid? En wordt niet vs. 6. in het algemeen gezegd, dat de Israëlieten mis-

misdreven en gedaan hebben, dat kwaad was in de oogen des Heeren, en Hem verlaten? *Ten tweede*, omdat de Schrijver HIZKIA iets laat zeggen, hetgeen slechts na de wegvoering van het volk gezegd kon worden, daar het vs. 9. heet: „ onze vaderen zijn gevallen door het „ zwaard, en onze zonen en onze dochters en „ onze vrouwen zijn gevankelijk weggevoerd, te „ dezer oorzaak;" als of dit namelijk ook niet in den Assyrischen krijg ware geschied! *Ten derde*, omdat Hoofdst. XXIX: 12—14, 25—27. de dienst der Levieten, volgens de inrigtingen van DAVID, vermeld wordt: als of het dan bewezen ware, dat DAVID geene zoodanige inrigtingen gemaakt heeft! *Ten vierde*, omdat Hoofdst. XXX: 1—10 van brieven van HIZKIA gesproken wordt. Maar waar is toch het bewijs, dat men in dien tijd geene brieven schreef? Wordt er dan 2 *Kon.* XIX: 14. ook niet van brieven gesproken? *Ten vijfde*, omdat het bijgeloovig is, dat HIZKIA het volk vermaant om naar *Jeruzalem* te komen, en het Paaschfeest op de voorgeschrevene wijze te vieren, en hun hoop geeft, dat dan de gevangenen weder vrijgelaten zouden worden en naar hun land terugkeeren Hoofdst. XXX: 6—9. Maar sedert wanneer is het dan bijgeloovig, op God te vertrouwen en te hopen, dat de zondaar, als hij zich tot God bekeert, genade, en zoo al niet geheelen vrij-

 dom,

dom, dan toch verligting van straf verkrijgen kan? *Ten zesde*, omdat het niet mogelijk is, dat HIZKIA en de Hoofden des volks zoo groote geschenken hebben gedaan. Men zie hierover §. 90. Eindelijk, *ten zevende*, omdat de Kronijkschrijver dit verdicht heeft, eensdeels, wijl hij met voorbeelden bewijzen wilde, dat HIZKIA inderdaad, gelijk 2 *Kon.* XVIII: 6. gezegd wordt, den wil des Heeren, zoo als Hij dien aan MOZES geopenbaard had, heeft opgevolgd; en anderdeels, wijl het zijns inziens niet mogelijk was, dat de Heer HIZKIA van zijne vijanden en van eene doodelijke ziekte verlost had, indien dit niet eene belooning geweest ware van zijnen ijver voor de tempeldienst, en van zijne begunstiging der Levieten. Maar daar al de andere redenen onvoldoende zijn, om de verdichting van dit verhaal te bewijzen, zoo is ook het voorgewende oogmerk des Schrijvers niet anders dan eene hersenschim.

§. 107.

Dat HIZKIA volgens 2 *Chron.* XXXII: 2—8. aanstalten gemaakt zou hebben om *Jeruzalem* tegen SANHERIB, die met zijn leger in aantogt was, te verdedigen, verklaart GRAMBERG, S. 189. ff. voor een verdichtsel. JESAJA evenwel, bevestigt Hoofdst. XXII: 9—11. dit berigt.

De

De onmogelijkheid, welke GRAMBERG wil aanwijzen, berust slechts op valsche vooronderstellingen. Weet hij dan, wanneer HIZKIA begonnen heeft die aanstalten te maken; zoodat hij beweren kan, dat er hoogstens niet meer dan twintig dagen tijds toe geweest is? Gelijk de Schrijver der *Koningen* van deze toebereidselen niets meldt, omdat zij eigenlijk niets hebben toegebragt aan de bewaring der stad, en dus voor de geschiedenis geen belang hadden; evenzoo zegt de Kronijkschrijver ook niets van het gezantschap van HIZKIA aan SANHERIB, en ook niets daarvan, dat hij door aan de eischen van SANHERIB te voldoen, den vrede gekocht heeft, omdat ook dit geen' invloed op de volgende gebeurtenissen gehad heeft. Ook heeft hij, zoo als de Schrijver 2 *Kon.* XVIII: 7. niet berigt, dat HIZKIA van den Koning van Assyrie was afgevallen. Dit alles kon hij weglaten, omdat hij geene volledige geschiedenis schrijven wilde. Hij behoefde daartoe geen bijzonder oogmerk te hebben, dan dat hij het oordeelde, voor zijn doel te kunnen ontberen.

§. 108.

De beschrijving van het Paaschfeest onder JOSIA 2 *Chron.* XXXV: 1—19. moet verdicht wezen, ofschoon hetzelve ook 2 *Kon.* XXIII: 21—23.

21—23. hoewel slechts kortelijk, vermeld wordt. De verdichting zal blijken uit vs. 3. waar JOSIA tot de Levieten zegt: „ Laat daar de ark der „ heiligheid in het huis, dat SALOMO ge- „ bouwd heeft: gij behoeft niet meer met den „ schouder te dragen." Hier, zegt GRAMBERG s. 19. heeft de Kronijkschrijver niet anders kunnen meenen, dan dat de Levieten met de Verbondsark de geheele Wet van MOZES in het land hebben rondgedragen, om het volk daaruit te onderwijzen. Maar ofschoon het onbekend is, tot welk einde de Verbondsark in dien tijd uit het Heilige der Heiligen was weggenomen geworden, zoo wordt hier toch van geen ronddragen door het land gesproken, en wij lezen ook niets daarvan, dat de geheele Wet van MOZES daarin geweest is. — Bij vs. 15. dringt GRAMBERG aan den Schrijver deze geweldige tijdsverwarring op, dat hij ASAF, HEMAN en JEDUTHUN, den ziener van DAVID, voorstelt als nóg levende; terwijl echter, zoo als reeds in de *Hallische Literatur-Zeitung* is opgemerkt, de Schrijver zegt: „ de zangers, de zonen van „ ASAF waren op hunnen post, overeenkomstig „ het gebod van DAVID en *van* ASAF, en „ HEMAN, en JEDUTHUN, des Konings zie- „ ner".

§. 109.

§. 109.

GRAMBERG beweert s. 193. ff., dat de Schrijver de begunstigers der tempeldienst zoekt te beloonen, en dat hij bij die Koningen, welke in de bron, die hij gebruikte, vroom genoemd worden, alles weglaat, wat hun nadeelig is, en hun verdienstelijke daden en geluk toedicht, ja dit geluk alleen voorstelt als belooning van hunne verdiensten ten opzigte der tempeldienst. Deze meening grondt hij op de volgende bewijzen:

1°. Dat de Schrijver, om DAVID terstond in den grootsten luister te laten optreden, de lijst van helden, die 2 *Sam.* XXIII. alleen als aanhangsel voorkomt, aan het begin van DAVID's geschiedenis verplaatst 1 *Chron.* XI: 10—47. en eene andere lijst Hoofdst. XII. alleen verdicht, om 2 *Sam.* V: 1, 2. op te helderen. Vermoedens, die zelfs geenen schijn van waarheid hebben! Want zoo min als er in de lijst van DAVID's aanhangers eenig spoor van verdichting te vinden is, zoo geschikt komt ons ook de plaats voor, welke de Schrijver aan deze optelling van DAVID's dappere krijgsmakkers, die hem voor een deel reeds op zijne omzwervingen vergezeld hadden, heeft aangewezen, daar de lezer hierdoor in staat gesteld wordt, om zich het geluk van dezen Koning in zijnen eersten krijgstogt,

door

door de menigte zijner helden, te gemakkelijker te verklaren.

2°. Dat hij Hoofdst XII: 2—7. iets meer dan twintig *Benjaminieten* opnoemt, die zich bij DAVID gevoegd hadden, hetgeen daardoor wederlegd zal worden, dat de Stam *Benjamin* aan SAÜL en zijne zonen getrouw gebleven was: als of er dus onder de *Benjaminieten* geen twintigtal wezen kon, dat anders gezind was, dan de menigte van hunne Stamgenooten.

3°. Dat de opgaaf van DAVID's aanhangers strijdig is met 1 *Sam.* XXVII: 2, waar gezegd wordt, dat hij slechts zes honderd mannen bij zich had, toen hij naar *Ziklag* vlugtte. Maar die opgaaf heeft in lange geene zes honderd namen: en al ware dit zoo; dan toch is nergens gezegd, dat er niet naderhand nog meerdere mannen tot DAVID gekomen zijn.

4°. Dat 1 *Chron.* XVIII: 2. de wreedheid, door DAVID aan de Moabieten uitgeoefend, volgens 2 *Sam.* VIII: 2. verzwegen wordt. Maar moest de Schrijver deze dan verhalen, daar hij zich niet had voorgesteld, eene eigenlijke geschiedenis te schrijven, en zijn oogmerk het verhaal van deze gebeurtenis niet vereischte? Oogmerken, die hem willekeurig worden toegedicht, zullen toch wel voor geene bewijzen kunnen gelden.

5°. Dat hij 1 *Chron.* XXVII. aan DAVID een

een staand leger van 288,000 man toekent. Maar is dit dan met onze staande en bezoldigde legers te vergelijken? Het waren dienstpligtige burgers, die slechts ééne maand in het jaar, bij afwisseling, dienst deden, en den overigen tijd hunne bezigheden konden waarnemen. Is nu dit getal zoo onevenredig groot bij een volk, hetwelk, volgens 2 *Sam.* XXIV: 9. 1,300,000 strijdbare mannen telde?

6°. Dat hij 2 *Chron.* I. verzwijgt, wat 1 *Kon.* II. van het despotieke begin van SALOMO's regering gemeld wordt. Doch deze bijzonderheid, die in soortgelijke gevallen aan Oostersche hoven niet vreemd is, was van geen belang voor het doel des Schrijvers. En het oogmerk, om SALOMO te willen verheffen, kan men hem niet toekennen, daar hij hem zelfs veel minder roemt, dan de Schrijver der *Koningen*; en daar hij niets meer van hem zegt, dan deze Schrijver, om hem als een' heiligen en voor den Priesterlijken stand gunstigen Koning te doen voorkomen; de eenige plaats 2 *Chron.* VIII: 13—16. uitgezonderd, waar vermeld wordt, dat hij de voorschriften van DAVID, betreffende de Priesters en Levieten, na de inwijding des tempels, werkelijk heeft ingevoerd.

7°. Dat hij 2 *Chron.* XIV: 6. voorgeeft, dat de Koning ASA versterkte steden gebouwd heeft;

als

als of dit niet door 1 *Kon.* XV: 23. bevestigd wierd!

8°. Dat hij 2 *Chron* XIV: 8. voorgeeft, dat ASA een leger verzameld heeft van 580,000 man. Doch hierover zie men boven §. 51.

9°. Dat hij 2 *Chron.* XIV: 9—15. aan ASA eene overwinning, over een millioen Ethiopiërs behaald, valschelijk toekent. Maar is het dan eene zoo ongehoorde zaak, dat een talrijk leger door een minder talrijk verslagen werd, dat men deswegens het verhaal daarvan, zonder andere bewijzen, onder de verdichtselen plaatsen moet? En is het ook wel eene bijgeloovigheid te noemen, aan den Kronijkschrijver alleen eigen, wanneer hij eene overwinning aan Gods hulp toeschrijft, zoodat men reden zou hebben, om hem, meer dan alle anderen, die in hetzelfde geloof met hem staan, te beschuldigen, van ten gevalle van dit geloof de geschiedenis vervalscht te hebben?

10°. Dat dezelfde ASA, na eene zoo groote overwinning, het evenwel niet gewaagd heeft, volgens 2 *Chron.* XVI. en 1 *Kon.* XV. tegen den Koning van *Israël* ten strijde op te trekken, maar den Koning van Syrië door geschenken heeft overgehaald, om hem te redden. Maar is het dan eene tegenstrijdigheid, dat iemand in zijn' ouderdom niet meer waagt, wat hij in zijne jeugd gewaagd heeft? Zou men zelfs niet kunnen vooronderstellen, dat ASA minder geneigd is geweest

om

om tegen een aanverwant volk, dan tegen vreemden te strijden? Verdient hij berisping, om dat hij berekende, dat een bloedige krijg voor zijn land meer wezenlijke schade zou toebrengen, dan het gemis van het zilver en goud, dat hij aan den Syrischen Koning gaf (96)? en dat hij dus aan het gevaar zocht te ontkomen, op eene wijze, waarvan de mogelijkheid wel nu, maar bij den vroegeren oorlog niet bestond?

11°. Dat hij, Hoofdst. XV: 2—7. den Profeet AZARIA laat zeggen, dat de Koning en het volk tot de dienst van Jehova zouden terugkeeren, opdat er weder rust in het land kwame. Doch de Profeet wil hier geen' terugkeer tot de dienst van Jehova, maar eene volharding in Deszelfs veréëring, en brengt slechts voorbeelden uit vroegere eeuwen bij, hoe het volk God verlaten had en gestraft was geworden, maar ook, wanneer het zich in den nood tot God wendde, Zijne hulp ondervonden had.

12°. Dat het volk van den op de Ethiopiërs behaalden buit rijke offergaven heeft opgebragt. Gewisselijk moet GRAMBERG dit ook voor verdicht houden, omdat hem de overwinning zelve verdicht toeschijnt. Alleen dringe hij zijn ver-

(96) [Niet deswegens, maar omdat hij door zijn gedrag toonde, geen vertrouwen op God te koesteren, verdiende ASA berisping. Zie 2 *Chron.* XVI: 7—9. *Vert.*]

vermoeden ons niet als eene bewezene waarheid op!

13°. Dat de Schrijver het doet voorkomen, als of de burgeroorlogen, over welke de Profeet Hoofdst. XV: 5. geklaagd had, door deze bij de wet voorgeschrevene offerhande, plotseling geëindigd waren. Hoe onjuist deze voorstelling van het verhaal des Schrijvers zij, kan ieder bij den eersten opslag zien. Want niet alleen had de Profeet niet van toenmalige, maar van vroegere burgeroorlogen gesproken. Daarenboven zegt de Schrijver ook vs. 15, dat de opregte en eenstemmige vereering van God, die zij bij het offeren betoonden, God bewogen heeft, om hun rust te schenken.

14°. Dat hij voorgeeft, dat God het leven van JOSAFAT door een wonder gered heeft. Doch men zie boven §. 37.

15°. Dat hij, om de vroomheid van dezen Koning te doen uitkomen, verdicht, dat de Levieten door hem zijn uitgezonden, om het volk in de wet te onderwijzen, 2 *Chron.* XVII: 7—9. Doch men zie boven §. 78.

16°. Dat hij denzelfden JOSAFAT een leger toeschrijft van meer dan 1,100,000 man, 2 *Chron.* XVII: 14—18. Doch men zie boven §. 43, en de aanmerking van DERESER t. d. pl.

17°. Dat de nederlaag der Moabieten, Ammonieten en Seïrieten, 2 *Chron.* XX. verdicht is,

om

om den ijver van JOSAFAT voor de Godsverëering te beloonen. Doch men zie boven §. 38.

18°. Dat hij, 2 *Chron.* XXIV: 15, 16. den Hoogepriester JOJADA de eer der begrafenis in het Koninklijke graf toekent, en hem eene zuster des Konings tot vrouw geeft, 2 *Chron.* XXII: 11. Maar waar is toch het bewijs, dat dit verdicht moet zijn?

19°. Dat UZZIA gelukkig zou geweest zijn, zoo lang de Hoogeprister ZACHARIA leefde, en hij den Heer zocht, 2 *Chron.* XXVI: 5. Doch wanneer men het getal van zijn leger (307,500 man), hetwelk toch op verre na zoo groot niet is, als dat van het leger van JOSAFAT (zie boven 16°.), uitzondert, is er niets in de geheele geschiedenis van dezen Koning, dat buitengewoon, niets dat schijnbaar ter gunste van den Priesterlijken stand gezegd, of uit zucht voor het wonderbare oorspronkelijk is.

20°. Dat de Schrijver het geluk van den Koning JOTHAM beschrijft, maar den inval der Koningen van Syrië en Israël met stilzwijgen voorbijgaat, omdat het als eene straf zou kunnen aangezien worden, daar toch deze Koning vroom was 2 *Chron.* XXVII: 2—6. Maar hetgeen de Schrijver van het geluk en de magt van dezen Koning zegt, is waarlijk niet van dien aard, dat het verdicht, of ook slechts vergroot kunne schijnen. Van deszelfs vroomheid geeft de Schrij-

ver niet hooger op, dan die der *Koningen.* Ook meldt hij niets van begunstiging en voorregten, die de Priesters en Levieten van hem zouden ondervonden hebben. Is het dus waar, wat GRAMBERG bij herhaling verzekert, dat de Kronijkschrijver geene andere vroomheid kent, dan den ijver voor de Tempeldienst en voor de Priesterlijke *kaste*, dan heeft hij dien lof van vroomheid niet eens aan JOTHAM toegekend. En zoo veel te minder kan men dus vooronderstellen, dat hij dien oorlog niet vermeld heeft, uit vrees, dat men denzelven voor eene straf des vroomen Konings zou aanzien. Heeft er in zijne bron van dien oorlog niet meer gestaan, dan de Schrijver der *Koningen* daarvan zegt, dan kon hij denzelven niet voor zeer belangrijk houden.

21°. Dat hij den Koning HIZKIA eigendunkelijk rijkdom en magt toedeelt, en 2 *Chron.* XXXII: 33. hem eene eervoller begrafenis toeschrijft, dan 2 *Kon.* XX: 21. Doch van de magt en den rijkdom van HIZKIA geeft hij niet hooger op, dan de Schrijver der *Koningen*, en dan geloofelijk is. Van deszelfs begrafenis zwijgt de Schrijver der *Koningen* geheel, hoewel hij toch anders van de Koningen pleegt te zeggen, dat zij in het vaderlijke graf werden bijgezet. En is het dan zoo onwaarschijnlijk, wat de Kronijkschrijver daarvan verhaalt?

22°. Dat hij 2 *Chron.* XXXII. MANASSE niets

niets anders te laste legt, dan afgoderij; maar daar 2 *Kon.* XXI: 18. hem een geruste dood toegeschreven wordt, terwijl toch een zoo goddeloos Koning straf verdiend had, laat hij hem gevankelijk naar *Babel* voeren, aldaar zich bekeeren, en tot belooning daarvan naar *Jeruzalem* terugkeeren, de afgodendienst afschaffen, nog velerlei daden verrigten, en daarna in rust en vrede ontslapen. — Doch hoewel in het Boek der *Koningen* van de wegvoering dezes Konings niet gesproken wordt, spreekt MICHA IV: 9. verv. evenwel van zijne gevangenschap. En neemt men deze aan, dan moet hij ook teruggekeerd zijn, en waarschijnlijk tot betere gezindheden zijn gekomen. Alzoo bestaat er geene tegenstrijdigheid met het boek der *Koningen*, zoo als GRAMBERG S 199. voorgeeft. De Schrijver brengt wel, behalve afgoderij, geene andere misdaden van MANASSE bij, zoo als de Schrijver der *Koningen*, maar in het algemeen zegt hij, Hoofdst. XXXIII: 2., „hij deed dat kwaad was in de „oogen des Heeren, naar de gruwelen der hei„denen, die de Heer voor het aangezigt der „kinderen Israëls uit de erve verdreven had," en vs. 9. „hij vervoerde *Juda* en de ingeze„tenen van *Jeruzalem*, om erger te handelen, „dan de heidenen, die de Heer van voor het „aangezigt der kinderen Israëls had uitgedelgd". De afgoderij hield hij voor de zwaarste mis-

daad en voor de bron van alle anderen. En wanneer hij t. a. p. vs 18, 19. zegt, dat *het gebed van* MANASSE in de geschiedenis der Koningen van *Israël*, en in de geschiedenissen van HOZAI (of der Zieners) te lezen is; wie kan dan zeggen, dat dit hetzelfde gebed is, hetwelk wij nu nog in de Apocryfe Boeken vinden, zoo als GRAMBERG S. 30 en 200 zonder grond voorgeeft? Is het niet waarschijnlijker, dat dit gebed, te gelijk met de Schriften, waarin het stond, verloren is gegaan?

23°. Zoo zal ook verdicht zijn, wat 2 *Chron.* XXXV: 24. gezegd wordt, dat de Koning JOSIA nog levende te *Jeruzalem* gekomen en aldaar eerst gestorven is, omdat het niet geloofelijk was, dat een zoo vroom Koning buiten de heilige stad gestorven zou zijn; en dat JEREMIA een' klaagzang op deszelfs dood gemaakt heeft. Volgens 2 *Kon.* XXIII: 29, 30. stierf JOSIA te *Megiddo*, en werd zijn lijk van daar naar *Jeruzalem* overgebragt. De Kronijkschrijver zegt nagenoeg hetzelfde, wanneer men zijne woorden vertaalt, gelijk het spraakgebruik wel toelaat: „zij bragten hem „naar *Jeruzalem* en *hij was gestorven*" (97). Want het is een ongegronde argwaan, dat de Schrij-

(97) [Het is eenigzins gedrongen, de tegenstrijdigheid op deze wijze weg te nemen. Dan is het nog eenvoudiger, zoo als onze Kantteekenaars doen, aant. op 2 *Kon.*

Schrijver het voor ongeloofelijk zou geacht hebben, dat een vroom Koning buiten *Jeruzalem* stierf. En waarmede toch wil GRAMBERG bewijzen, dat de Kronijkschrijver, als hij van den klaagzang van JEREMIA op den dood van den Koning JOSIA spreekt, daaronder de nog aanwezige klaagliederen verstaat, waar geene letter van dezen Koning voorkomt? Tot deze opvatting geeft hij geene de minste aanleiding. Bijgevolg bestaat hier ook geen grond, om hem van bedrog te verdenken.

24°. Eindelijk meent GRAMBERG, dat de Koning van Egypte vóór den slag, zonder dat hierbij een wonder verondersteld wordt, niet heeft kunnen zeggen wat de Schrijver hem in den mond legt 2 *Chron.* XXXV: 21. „ Wat is „ er tusschen u en mij, o Koning van *Juda?* „ Niet tegen u kom ik heden, maar tegen een „ huis, waarmede ik oorlog voer; en God heeft „ gezegd, dat ik spoed moest maken. Laat dan „ af van God, die met mij is, opdat hij u niet „ verderve." Wordt hier toch wel iets gezegd, wat de Egyptische Koning, ook reeds vóór den slag,

2 *Kon.* XXIII: 30. het woord *dood* te nemen in den zin van *doodelijk gewond.* En misschien beter nog zijne onkunde te belijden, zonder evenwel om zulk eene kleinigheid een opzettelijk bedrog bij den Kronijkschrijver aan te nemen. *Vert.*]

slag, niet heeft kunnen zeggen? Kon hij zich niet op een orakel van zijnen God beroepen? Kon hij niet in het vertrouwen op deze Godspraak JOSIA waarschuwen en bedreigen?

Zoo zwak zijn de bewijzen, op welke GRAMBERG zijne zware beschuldigingen tegen den Kronijkschrijver grondt. De meeste zijn geheel krachteloos: en zijn er al sommige onder, die eenigen schijn hebben, deze verdwijnt, wanneer men het ongegronde der overige leert kennen, en de tegenovergestelde opmerkingen vergelijkt.

§. 110.

Aan de andere zijde beschuldigt GRAMBERG S. 201. ff. den Kronijkschrijver, eensdeels, dat hij afgodische Koningen als ongelukkig voorstelt, en anderendeels, dat hij, wanneer een Koning in de wezenlijke geschiedenis als ongelukkig voorkomt, hem misdaden tegen de Tempeldienst toeschrijft. Daarvan brengt hij de volgende voorbeelden bij:

1°. Op geen' den minsten geschiedkundigen grond zal het rusten, wat 2 *Chron.* XV: 12—15. verhaald wordt van een groot en plegtig offer, door Koning ASA opgedragen, en van een verbond, dat hij met zijn volk gesloten heeft, om allen, die den Heer niet dienden, te vuur en te zwaard te verdelgen; waarbij de Schrijver zijnen dweepzieken ijver voor de tempeldienst van *Jehova*

zal

zal verraden hebben door de lasterlijke bijvoeging, dat de Heer een welgevallen had in dit verbond. Maar hoe ligtvaardig GRAMBERG beweert, dat alles door den Schrijver verdicht is, wat in dit hoofdstuk verhaald wordt, hebben wij reeds boven, (§. 109. n. 11, 12, 13.) aangewezen. ASA had eene groote overwinning op de Ethiopiërs behaald, die hij aan de hulp des Heeren toeschreef. Doch hij vond in zijn land vele heidensche gruwelen, die hij uitroeide; en om deze bron van zedebederf en velerlei onheil te stoppen, rigtte hij een plegtig Offerfeest aan, op hetwelk het volk bij eede zich verpligtte, om getrouw te zijn aan de wet des Heeren, en overeenkomstig dezelve, volgens *Deut.* XVII: 2–7. de voorstanders der afgoderij met den dood te straffen. De rust, die het volk daarop een' tijd lang genoot, stelt hij zich voor als een gevolg van Gods welgevallen in deze gezindheden van den Koning en het volk. Moet men niet de geschiedenis geweldig verdraaijen, wanneer men hierin dweepzieken ijver, of zelfs wel lastering vinden wil?

2°. 1 *Chron* X: 13, 14. wordt gezegd, dat SAUL gesneuveld is, omdat hij zich tegen den Heer bezondigd, Deszelfs bevelen niet gehoorzaamd, en de doodenbezweerster, in plaats van den Heer, geraadpleegd had. Hierin schijnt eene tegenstrijdigheid te zijn met 1 *Sam.* XXVIII:

6. waar gezegd wordt, dat SAUL, vóór dat hij tot de doodenbezweerster ging, den Heer, doch te vergeefs, geraadpleegd heeft. Het zou kunnen wezen, dat de Kronijkschrijver in deze ééne bijzonderheid gedwaald heeft. Maar het raadplegen der dooden was strijdig met de wet *Lev.* XX: 27. *Deut.* XVIII: 10—12. En wanneer de Schrijver het ongelukkige uiteinde van SAUL voor eene straf van deszelfs ongehoorzaamheid verklaart, beweert hij hiermede niets, dat niet ook 1 *Sam.* XIII: 13. XV: 11. XXVIII: 18. als de reden van SAUL's verwerping wordt opgegeven.

3°. 2 *Chron.* XII: 5. laat de Schrijver den Profeet SEMAJA zeggen: „ Zoo zegt de Heer: „ gijlieden hebt mij verlaten: daarom heb ik ook „ u verlaten in de hand van SISAK." Maar is dit nu daarom onwaar, omdat 1 *Kon.* XIV: 25. verv. daarvan zwijgt? Is deze voorstelling niet met de *Theokratische* inrigting ten naauwste verbonden en bij alle Profeten te vinden? En geeft de Schrijver der *Koningen* niet hetzelfde te kennen, wanneer hij eerst de afgoderij en het zedebederf des volks beschrijft, en daarna den vijandelijken inval van SISAK verhaalt, hoewel hij niet uitdrukkelijk het verband tusschen beiden als oorzaak en gevolg opgeeft?

4°. In de geschiedenis van JORAM, 2 *Chron.* XXI. weêrspreekt de Schrijver het verhaal van

2 *Kon.* VIII: 16—24. alleen uit vooroordeel. Uit haat tegen het Koningrijk *Israël* maakt hij dezen koning tot een' broedermoorder en afgodendienaar, om hem vervolgens door het verlies van zijne have en kinderen, door eene smartelijke en doodelijke krankte, en door het gemis van eene eerlijke begrafenis te kunnen straffen. Het klinkt vreemd, dat GRAMBERG dit alles als eene tegenstrijdigheid tegen de ware geschiedenis verwerpt, nadat hij een weinig te voren had toegestemd, dat, bij de spreukachtige kortheid van de Boeken der *Koningen*, de geschiedenis van JORAM zoo in het duistere ligt, dat wij niet weten kunnen, of deze koning niet veel beter ware dan SALOMO. Van waar weet GRAMBERG dan nu, dat hetgeen de Kronijkschrijver van hem verhaalt verdicht is? Is het wel iets meer dan eene geschiedkundige bijdrage tot hetgeen 2 *Kon* VIII: 18. slechts in het algemeen gezegd wordt: „En „ hij wandelde in den weg der koningen van „ *Israël*, gelijk het huis van ACHAB deed: „ want eene dochter van ACHAB was hem ter „ vrouw geworden; en hij deed dat kwaad was „ in de oogen des Heeren." Dit zelfde zegt ook de Kronijkschrijver, gelijk alles, wat de Schrijver der *Koningen* van JORAM verhaalt. De andere misdrijven, die de Kronijkschrijver van JORAM vermeldt, strijden niet met het karakter, dat hem in het verhaal der *Koningen* met

al

algemeene bewoordingen wordt toegekend. De Schrijver der *Koningen* verheft evenmin JORAM als gelukkig, maar vermeldt integendeel het onheil, dat onder deszelfs regering het volk getroffen heeft. Hiermede strijdt dus geenszins wat de Kronijkschrijver opgeeft van de onheilen, die hem getroffen hebben. En het vooronderstelde, maar niet bewezene oogmerk, dat, volgens GRAMBERG, den Kronijkschrijver zal bewogen hebben, om dit alles te verdichten, kan toch wel voor geen bewijs gelden, dat dit werkelijk verdichting is. Wanneer GRAMBERG voorgeeft, dat de Kronijkschrijver met zich zelven zoo wel als met het verhaal der *Koningen* in tegenspraak is, door vs. 17. te zeggen, dat de Arabieren de zonen van JORAM hebben weggevoerd, dan berust dit voorgeven slechts op misverstand (Zie boven §. 29. aant. 63.). Eindelijk wordt het voor eene tegenstrijdigheid aangezien, dat de Kronijkschrijver vs. 20. zegt: „ men begroef „ hem in de stad DAVIDS, doch niet in de „ grafstede der Koningen," terwijl daarentegen 2 *Kon.* VIII: 24. gezegd wordt: „ hij werd „ begraven, bij zijne vaderen, in de stad DA- „ VIDS." Beide Schrijvers stemmen dus hierin overeen, dat hij in den omtrek van den burg *Zion* is begraven. En zegt de Schrijver der *Koningen: bij* of *met zijne Vaderen*, beteekent dit dan noodwendig: *in derzelver graf*? Neen,

hoe-

hoewel men het naast daaraan denkt, wanneer men het tegendeel niet weet, zoo geeft toch de naauwkeuriger uitdrukking van den Kronijkschrijver ons het regt, om deze woorden in den algemeenen zin te nemen: „ op den burg *Zion*, „ waar ook zijne vaderen begraven waren, maar „ niet in hetzelfde graf." Kunnen de Hebreërs niet een doodengerigt gehad hebben, zoo als de Egyptenaars, hetwelk over de wijze van begraving besliste, en waaraan ook de Koningen onderworpen waren?

5°. Volgens GRAMBERG, S. 205. is het een willekeurig bijvoegsel van den Schrijver, als hij zegt, 2 *Chron.* XXIV: 2. „ JOAS deed „ dat regt was in de oogen des Heeren, al de „ dagen van JOJADA, den Priester;" terwijl toch hetzelfde gezegd wordt, 2 *Kon.* XII: 2. En wordt daarmede niet te kennen gegeven, dat hij na den dood van JOJADA, niet meer deed wat den Heer behaagde? Wanneer dus de Kronijkschrijver, eenige voorbeelden van Gode niet welgevallige daden dezes konings bijbrengt, als dat hij de zonen van JOJADA, wegens eene hem bestraffende Profetische rede, heeft doen steenigen, en wanneer hij er bijvoegt, dat dit bewijs van schandelijke ondankbaarheid voor sommigen eene beweegreden geweest is, om tegen het leven des konings zaam te spannen, en dat hij niet in de koninklijke grafstede, maar op den burg van

van DAVID is begraven geworden; dan kan slechts een vijandige argwaan dit deswegens voor verdicht verklaren, omdat het niet in het verhaal der *Koningen* staat. En hetgeen de Kronijkschrijver van de nederlagen en het verlies verhaalt, dat JOAS van de Syriers geleden heeft, laat zich zeer wel overeenbrengen met hetgeen de Schrijver der *Koningen* van den Syrischen oorlog vermeldt. Zie boven §. 83.

6°. 2 *Chron.* XXV. wordt de overwinning op de Edomieten, alleen met eenige bijzonderheden vermeerderd, op dezelfde wijze verhaald, als 2 *Kon.* XIV: 7. en de uitslag is geheel dezelfde. Wordt 2 *Chron.* XXV: 24. gezegd, dat JOAS, de koning van *Israël*, het goud en zilver heeft weggenomen, hetwelk *in het huis Gods bij* OBED-EDOM *gevonden werd*; dan begrijpt men ligtelijk, dat in dien tijd zekere OBED-EDOM opziener over de schatkamer in den tempel geweest zal zijn. En het is een zonderling misverstand, wanneer GRAMBERG S. 207. f. aan OBED-EDOM denkt, die in DAVID's tijd leefde, en het ongerijmd vindt, dat in deszelfs huis toen nog een heiligdom geweest zal zijn. — Dat, volgens 2 *Chron.* XXV: 14—16. AMAZIA na de overwinning, op de Edomieten behaald, derzelver goden heeft aangebeden, en daarover door een' Profeet bestraft is geworden, dit zal verdicht wezen, opdat het ongelukkige uiteinde

van

van dezen als vroom geprezenen koning, als verdiende straf zou voorkomen. Maar kan men zulk eene verbinding van denkbeelden als waarschijnlijk aannemen? Wat zou er van de geschiedenis worden, wanneer men overal op deze wijze de Kritiek misbruiken wilde?

7°. De 2 *Chron.* XXVI: 16—20. opgegevene oorzaak der melaatschheid van den Koning UZZIA zal verdicht wezen, om aan de heilige Kaste het uitsluitend regt van offeren te kunnen toeeigenen. Doch zie boven §. 39.

8°. 2 *Chron.* XXVIII: 5. wordt de nederlaag van den Koning ACHAZ, die hij van de Syriërs geleden heeft, opgegeven als straf voor de afgoderij, waaraan hij zich had overgegeven. Dit wordt voor een verdichtsel verklaard (GRAMBERG S. 209.), gelijk alles, wat de Schrijver van de overwinning van PEKAH, en van de veroveringen der Edomieten en Filistijnen verhaalt, omdat de Schrijver der *Koningen* niets daarvan zegt. Maar de laatstgenoemde Schrijver zegt toch, dat de Syriers *Elath* veroverd hebben, en dat PEKAH en RESIN zoo zeer ACHAZ benaauwd hebben, dat hij het wanhoopige besluit nam, om zich aan den Koning van Assyrië te onderwerpen. Dit bewijst genoegzaam, dat hij in den uitersten nood en radeloosheid verkeerd moet hebben, hetwelk echter uit hetgeen de Schrijver der *Koningen* verhaalt, niet duidelijk genoeg te be-

begrijpen is. Dat dit straffen waren voor den afval van God, wordt ook 2 *Kon.* XVII: 19, 20. verzekerd. Ook is het niet meer dan eene schijnbare tegenstrijdigheid, wanneer 2 *Kon.* XVI: 9. verhaald wordt, dat TIGLATH-PILEZER *Damaskus* veroverd, en daardoor *Juda* van deszelfs gevaarlijke vijanden bevrijd heeft, terwijl de Kronijkschrijver van deze bevrijding niet spreekt, en veelmeer te kennen geeft dat TIGLATH-PILEZER ACHAZ benaauwd, en hem meer nadeel dan nut heeft toegebragt. Want gereedelijk laat het zich denken, volgens den aard der Assyrische Veroveraars, dat TIGLATH-PILEZER voor zijne bewezene hulp groote vergoeding van ACHAZ gevorderd heeft, en dat het reeds uitgeputte land door het in de nabijheid gelegerde krijgsvolk niet gespaard, maar op velerlei wijze verdrukt is geworden. Van de ontwijding des tempels door eenen vreemden altaar, dien ACHAZ, volgens 2 *Kon.* XVI: 10 – 15. daarin liet plaatsen, zwijgt de Kronijkschrijver vermoedelijk, omdat hij dit niet voor zoo groote misdaad hield, als GRAMBERG van hem vooronderstelt. Maar in plaats daarvan vermeldt hij eene zwaardere misdaad, dat ACHAZ den tempel sloot, en vele afgodsaltaren oprigtte. Ten aanzien van zijne begrafenis ontmoeten wij dezelfde verscheidenheid tusschen 2 *Chron.* XXVIII: 27.

en

en 2 *Kon.* XVI: 20 zoo als wij boven reeds van JORAM en JOAS gezien hebben.

9°. Over hetgeen GRAMBERG aanmerkt, nopens de van den Kronijkschrijver vermelde gevangenschap des Konings MANASSE, zie boven §. 109. n. 22.

10°. Hetgeen GRAMBERG S. 211. over de wegvoering des Konings JOJAKIM, volgens 2 *Chron.* XXXVI:6. zegt, wederlegt de verklaring niet, die DAHLER, Dissert p. 147. daarvan gegeven heeft, en behoort ook tot het onderhavige onderwerp niet.

11°. Het is eene dwaling, wanneer GRAMBERG den Kronijkschrijver beschuldigt, van valschelijk den Koning ZEDEKIA de misdaad aangetijgd te hebben, dat hij den Profeet JEREMIA niet gehoorzamen wilde; en dit verdicht te hebben, ten einde hem als strafwaardig te kunnen voorstellen. Want dat hij inderdaad den Profeet niet gehoorzamen wilde, blijkt ook uit *Jerem.* XXXVII: 2. XXXVIII: 14—28. XXI: 8—10.

§. 111.

Uit het tot hiertoe gezegde blijkt reeds ten volle, hoe weinig voldoende de met moeite bijeengezamelde voorbeelden zijn, om te bewijzen, dat de Kronijkschrijver alleen die Koningen voor vroom verklaart, welke de Tempeldienst en den Priesterlijken stand begunstigd, en derzelver eer

en aanzien verhoogd hadden, en dat hij daarentegen die Koningen, welke de Tempeldienst en en de Priesters niet begunstigd hadden, tegen de waarheid der geschiedenis aan, als de voorwerpen van Gods straffende geregtigheid voorstelt. Doch men zal der onpartijdigheid van den geschiedschrijver nog beter regt laten wedervaren, wanneer men niet bij deze meestendeels verdraaide voorbeelden blijft stilstaan, maar ook aan de andere zijde in aanmerking neemt, dat de Schrijver in zijne oordeelvellingen over de goede en slechte Koningen altijd woordelijk overeenstemt met het verhaal *der Koningen* (98); dat hij verscheidene voor vroom verklaart, van welke hij niets bij-

brengt,

(98) Men vergelijke zijne oordeelvellingen

over	ASA,	2 *Chron.* XIV: 2.	met	1 *Kon.* XV: 11.
„	JOSAFAT,	2 *Chron.* XVII: 3.	„	1 *Kon.* XXII: 43.
„	JORAM,	2 *Chron.* XXI: 6.	„	2 *Kon.* VIII: 18.
„	AHAZIA,	2 *Chron.* XXII: 3.	„	2 *Kon.* VIII: 27.
„	JOAS,	2 *Chron.* XXIV: 2.	„	2 *Kon.* XII: 2.
„	AMAZIA,	2 *Chron.* XXV: 2.	„	2 *Kon.* XIV: 3.
„	UZZIA,	2 *Chron.* XXVI: 4.	„	2 *Kon.* XV: 3.
„	JOTHAM,	2 *Chron.* XXVII: 2.	„	2 *Kon.* XV: 34.
„	ACHAZ,	2 *Chron.* XXVIII: 1.	„	2 *Kon.* XVI: 2, 3.
„	HIZKIA,	2 *Chron.* XXIX: 2.	„	2 *Kon.* XVIII: 3.
„	MANASSE,	2 *Chr.* XXXIII: 2.	„	2 *Kon.* XXI: 2.
„	AMON,	2 *Chr.* XXXIII: 22.	„	2 *Kon.* XXI: 20.
„	JOSIA,	2 *Chr.* XXXIV: 2.	„	2 *Kon.* XXII: 2.
„	JOJAKIM,	2 *Chr.* XXXVI: 5.	„	2 *Kon.* XXIII: 37.
„	JOJACHIN,	2 *Chr.* XXXVI: 9.	„	2 *Kon.* XXIV: 9.
„	ZEDEKIA,	2 *Chr.* XXXVI: 12.	„	2 *Kon.* XXIV: 19.

brengt, hetwelk zij ter gunste van tempeldienst en Levieten gedaan hebben (99); dat hij van verscheidene anderen hunne goede en kwade daden opgeeft (100); en dat, zoo hij vele dingen vermeldt, waarvan de Schrijver *der Koningen* zwijgt, de reden hierin gelegen is, dat de geschiedenis der Koningen van *Juda* bij den laatstgenoemden Schrijver meestal buitengewoon kort en schraal is (101).

ACHT-

(99) Bijv. ASA 2 *Chron.* XIV—XVI. AMAZIA 2 *Chron.* XXV. UZZIA 2 *Chron.* XXVI. JOTHAM 2 *Chron.* XXVII.

(100) Men zie bijv. de geschiedenis van ASA 2 *Chron.* XV, XVI. van JOSAFAT 2 *Chron.* XVII—XX. van JOAS 2 *Chron.* XXIV. van AMAZIA 2 *Chron.* XXV.

(101) Bijv. de eenenveertigjarige regering van ASA, 1 *Kon.* XV: 9—24. de vijfendertigjarige regering van JOSAFAT 1 *Kon.* XXII: 41—51. de veertigjarige regering van JOAS 2 *Kon.* XII. de geschiedenis van AMAZIA, die negenentwintig jaren regeerde 2 *Kon.* XIV: 1—20. van AZARIA, of UZZIA, die tweeenvijftig jaren regeerde 2 *Kon.* XV: 1—7. en de zestienjarige regering van JOTHAM 2 *Kon.* XV: 32—38.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

De beschuldiging van partijdigen haat des Schrijvers tegen het Rijk van Israël onderzocht.

§. 112.

De laatste beschuldiging van GRAMBERG S. 212, ff. tegen den Kronijkschrijver ingebragt, is deze, dat hij jegens het rijk van *Juda* gunstig en jegens het rijk van *Israël* vijandig gezind was. Ofschoon nu de geleerde Recensent in de *Hallische Literatur-Zeitung* oordeelt: „ Dit een en ander heeft „ GRAMBERG met zoo treffende voorbeelden „ aangetoond, dat het bezwaarlijk nog in twijfel „ zal kunnen getrokken worden," geloof ik evenwel niet slechts deze beschuldiging te kunnen betwijfelen, maar ze ook voor geheel ongegrond te moeten verklaren. Welk een geest deze beschuldiging ingegeven, en bij het opzamelen der bewijzen gewerkt hebbe, blijkt reeds terstond uit de inleiding van GRAMBERG tot deze afdeeling, waar gezegd wordt „ dat de Kronijkschrijver ons „ zou willen overtuigen, dat zijn geliefde *Juda* „ aan JEHOVA vasthield, de heilige Kaste op-

„ nam

„ nam, en haar met eer en rijkdom overlaadde". Maar hoe kan een Schrijver, die zoo veel verhaalt van de afgodsdienst, waaraan de Koningen en het volk zich dikwijls overgaven, en al het onheil, hetwelk den Staat getroffen heeft tot aan deszelfs geheelen ondergang, als straf daarvan voorstelt, het oogmerk hebben om ons te doen gelooven, dat *Juda* aan JEHOVA vasthield? Gaat hij eenige bijzondere stukken van afgoderij, die de Schrijver *der Koningen* vermeldt, met stilzwijgen voorbij; de zoodanige, welke hij bijbrengt, zijn genoegzaan, om de veelvuldige ontrouw van *Juda* tegen den Heer, zijnen God, buiten allen twijfel te stellen. Maar dat *Juda*, toen de tien Stammen van het huis van DAVID afvielen, getrouw bleef aan de vereering van JEHOVA in den tempel te *Jeruzalem*, dit weten wij ook uit het verhaal *der Koningen*. Dat de Priesters en Levieten, die in het rijk der tien Stammen woonden, toen zij genoodzaakt werden naar *Juda* te vlugten, omdat hun in het eerstgenoemde rijk alle levensonderhoud afgesneden werd, door *Juda* werden opgenomen; dit zegt wel de Kronijkschrijver alleen, maar het was toch slechts een natuurlijk gevolg van hetgeen ook de Schrijver *der Koningen* zegt, dat JEROBOÄM, tot de dienst der opgerigte beelden, andere dan Levitische Priesters genomen heeft; en de Kronijkschrijver verhaalt dit zonder eenige omstandig-

heden er bij te voegen, die tot verheffing der zaak zouden kunnen dienen, gelijk iemand, die schrijft om eene bepaalde uitwerking bij zijne lezers te weeg te brengen, toch zeker zou gedaan hebben. Van verrijking der Priesters wordt in het geheel niet gesproken; de geschenken werden gegeven voor den tempel, tot viering der feesten, en slechts voor een gedeelte tot onderhoud der Priesters en Levieten. Verder zegt GRAMBERG: „hij verwaarloost de geschiedenis „ der *Israëlieten* niet geheel. Bij gelegenheid „ brengt hij hier en daar iets van hen bij, doch „ op eene zeer onaangename manier. Want alle „ deze verhalen zijn bijvoegsels van den Kronijk„ schrijver, die zijnen nationalen en godsdienst„ haat niet minder aantoonen, dan zijne dikwerf „ herhaalde opmerking, dat de Israëlieten van „ Jehova afgevallen, en deswegens van Hem „ verworpen zijn geworden." Hiertegen beweer ik, zonder te vreezen, dat een onpartijdige lezer der *Chroniken* mij zal logenstraffen, dat de Kronijkschrijver, overeenkomstig zijn doel, uit de geschiedenis van *Israël* niets bijbrengt, dan wanneer het verband derzelve met de geschiedenis van *Juda* hem daartoe drong; dat verre weg het meeste, wat hij daarvan bijbrengt, met de berigten in de Boeken *der Koningen* overeenstemt; dat in het bijzonder het kwade, dat hij van de Israëlieten vermeldt, op verre na

zoo

zoo veel niet is, als hetgeen in de Boeken *der Koningen* wordt opgegeven; dat juist eenige berigten, die hij opgeeft, en die bij den anderen Schrijver niet voorkomen, eer ten voordeele, dan tot nadeel der Israëlieten zijn (102), en dat hij over hunnen afval en verwerping zich niet anders uitdrukt, dan de Schrijver *der Koningen*, en dan de Profeten HOSEA, AMOS en anderen; zoodat wanneer hem deswegens haat tegen *Israël* te laste gelegd moet worden, hetzelfde oordeel ook andere Bijbelschrijvers treffen moet. (Zie boven §. 24.) — GRAMBERG voegt nog hierbij: „ zoodanige aanwijzingen stelt hij zeer „ dikwijls aan anderen tegenover, door welke „ hij wil bewijzen, dat de Joden bijzonder ge- „ liefd van Jehova, en wegens hunne vroom- „ heid steeds gelukkig waren.” Het heeft hem echter niet goed gedacht, voorbeelden van zulke tegenoverstelling bij te brengen. Maar dat de Schrijver zou willen bewijzen, dat de Joden van

(102) B. v. de overwinning van den Koning PEKAH op ACHAZ behaald, en de vrijlating der gevangene Joden 2 *Chron.* XXVIII: 6. verv. en de uitnoodiging van HIZKIA aan al de stammen, om deel te nemen aan de feestviering te *Jeruzalem*, waarvan ook velen gebruik maakten, 2 *Chron.* XXX: 5—11. [Voor het overige zal het naauwelijks behoeven herinnerd te worden, dat *Joden* hier beteekent de inwoners van het rijk van *Juda*, *Judeërs*, gelijk *Israëlieten*, die van het rijk van *Israël*. Vert.]

van Jehova bijzonder geliefd waren, (anders dan dit ook door MOZES en de Profeten wordt getuigd) en dat zij wegens hunne vroomheid steeds gelukkig zijn geweest, daartegen spreken luide al de onheilen, die hij verhaalt en als straffen voorstelt, en de bestraffende redenen der Profeten, die hij bijbrengt.

§. 113.

Als eerste voorbeeld van haat des Schrijvers tegen *Israël* brengt GRAMBERG bij, dat hij de geschiedenis van dat rijk van zijn werk heeft uitgesloten. Maar dewijl hij wel gevoelt, dat dit op zichzelve niets bewijzen kan, zoo wendt hij van die uitsluiting deze reden voor: „ dat „ het rijk van *Israël*, sedert de Priesters en „ Levieten van hunne regten door JEROBOÄM „ beroofd en nu gedwongen waren naar *Juda* „ heen te trekken, geen belang meer voor hem „ hebben kon." Waar is het, dat het rijk van *Israël*, sedert het zich van de wettige nationale Godsdienst had losgescheurd, voor het oogmerk des Schrijvers, hetwelk ik boven, (§. 27.) naar waarheid meen opgegeven te hebben, niet belangrijk meer was. Maar, dat hieruit zijn haat tegen hetzelve blijken zou, zie ik niet in. En daar hij bij iedere gelegenheid, waar slechts de omstandigheden hem daartoe aanleiding gaven, uit

uit de geschiedenis van *Israël* opnam, hetgeen tot dezelve betrekking had, moet ook de schijn van partijdigen haat hierdoor verdwijnen. Of is het dan zijne schuld, wanneer hij van slechte Koningen van *Israël* spreken moet, of wanneer iedere naauwe verbindtenis van Koningen van *Juda* met hen, niets anders dan onheil ten gevolge had? Wanneer hij ACHAB en deszelfs gezin als goddeloos voorstelt, is hij daarom een vijand der Israëlieten, en de Schrijver *der Koningen*, die even zoo daarvan spreekt, niet? Dat hij de nederlagen verhaalt, die JEROBOÄM, van ABIA den Koning van *Juda* geleden heeft, kan toch zoo min een' haat tegen *Israël* bewijzen, als de nederlagen, die hij van *Juda* verhaalt, hem tot een' vijand der Joden maken. Den dood van ACHAB verhaalt hij slechts kort en zonder eenige aanmerking, 2 *Chron.* XVIII: 33, 34. waarbij toch eene vijandige gezindheid niet zou nagelaten hebben, zich eens lucht te geven. Hij verhaalt wel, dat een Profeet den Koning JOSAFAT over zijne verbindtenis met den goddeloozen ACHAB berispt heeft: doch wanneer de Profeet geen ongelijk had, met dit te zeggen, dan heeft ook de Kronijkschrijver geen ongelijk met dit te verhalen. Dat hij de slechtheid der Koningen JORAM en AHAZIA, 2 *Chron.* XXI: 6. XXII: 5. aan derzelver verbindtenis met het huis van ACHAB toeschrijft, dat heeft

hij gemeen met den Schrijver van 2 *Kon.* VIII: 18, 27. Wat kan hem bewogen hebben, om den brief van den Profeet ELIA aan den Koning JORAM 2 *Chron.* XXI: 12. bij te brengen, wanneer alles, wat uit *Israël* kwam, bij hem gehaat was? Den dood van den Koning AHAZIA en deszelfs bloedverwanten, alsmede de dwingelandij van ATHALIA, verhaalt hij in denzelfden geest als de Schrijver der *Koningen*, hoewel met eenige andere bijzonderheden. De nederlaag, die AMAZIA leed van den Koning van *Israël*, en de plundering der stad *Jeruzalem* door dezen, verhaalt hij zonder eenige bitterheid 2 *Chron.* XXV. op dezelfde wijze als 2 *Kon.* XIV. Den ondergang van het rijk van *Israël*, waarbij de haatdragende niet zou nagelaten hebben zijn genoegen te betuigen, gaat hij met stilzwijgen voorbij. Waar is dan in dit alles ook het minste blijk van haat tegen het Israëlietische rijk te vinden?

§. 114.

Maar hij handelt toch partijdig, door het rijk van *Juda* te begunstigen! Dit wil men, dat blijken zal:

1°. Daaruit, dat hij de afgoderij van dit rijk bedekt. Maar men leze slechts, wat hij van REHABEAM zegt 2 *Chron.* XII: 1—5. van

ASA

ASA Hoofdst XIV: 3, 5. van JORAM Hoofdst. XXI: 6, 10, 11, 13. van AHAZIA Hoofdst. XXII: 3—5. van JOAS Hoofdst. XXIII: 17. XXIV: 7, 18. van AMAZIA Hoofdst. XXV: 14, 15. van ACHAZ Hoofdst. XXVIII: 2—4, 22—24. van HIZKIA Hoofdst. XXXI: 1. van MANASSE Hoofdst. XXXIII: 2—7. van AMON Hoofdst. XXXIII: 22. van JOSIA Hoofdst. XXXIV: 3, 4, 33. en van ZEDEKIA Hoofdst. XXXVI: 14. en men oordeele dan, of hij de afgoderij, wanneer zij in *Juda* de overhand nam, bedekt hebbe. Dat hij vele bijzonderheden, die in de Boeken der *Koningen* bijgebragt worden, niet vermeldt, dit kan aan geen opzet, om het kwaad te bedekken, worden toegeschreven, wijl hij niet beloofd had eene volledige geschiedenis te zullen leveren. Het is voldoende, dat hij den godsdienstigen toestand in *Juda*, onder dezelfde Koningen als het verhaal in de boeken *der Koningen*, als afgodisch beschrijft.

§. 115.

2°. Dat hij de Koningen van *Juda* als rijk en magtig voorstelt, en van hen vele dappere daden en glansrijke overwinningen verdicht. Maar dat dezelve verdicht zijn, heeft GRAMBERG niet bewezen. Wanneer de Schrijver der *Koningen* van eenige derzelve zwijgt, zoo als van die,

die, welke 2 *Chron.* XIII. XIV: 9—15. en XX. verhaald worden, dan zou dat stilzwijgen bij eenen Schrijver, die eene zoo onvolledige geschiedenis heeft geschreven, eerst dan van belang kunnen zijn, wanneer het bewezen was, dat de Kronijkschrijver geene andere bronnen gehad heeft, dan het werk van dien Schrijver; hetgeen door GRAMBERG wel beweerd, maar niet bewezen is. Daarentegen verzwijgt ook de Kronijkschrijver de nederlagen en de zwakheid der Koningen van *Juda* niet, zoo als men zien kan 2 *Chron.* XII: 2. verv. XXI: 8. XXIV: 23, 24. XXV: 22—24. XXVII: 5—8, 17, 18. XXXIII: 11. XXXVI: 17—20. en daaronder zijn zelfs sommige bijzonderheden, waarvan men in *De Koningen* niets leest. Toont dit dan eene neiging, om de magt der Koningen glansrijk voor te stellen?

§. 116.

3°. Dat 1 *Chron.* V: 2. *Juda de magtigste onder zijne broederen* genoemd wordt, en *dat de Vorst uit hem zou voortkomen.* Het laatste zal wel juister in een' zamenvattenden zin verklaard worden: *Vorsten zullen uit hem voortkomen.* Voor het overige is dit alles uit *Gen.* XLIX. ontleend, en door de geschiedenis bevestigd, die doorgaans den stam *Juda* als den magtigsten voorstelt,

hoe-

hoewel de naijver der *Efraïmieten* aan denzelven den voorrang betwistte. Dat de Kronijkschrijver SAUL niet erkend wilde hebben als wettig Koning, omdat hij een *Benjaminiet* was, is eene ongegronde beschuldiging. Hoewel de Schrijver deszelfs geschiedenis voorbijgaat, omdat zij hem voor zijn oogmerk geene belangrijke stoffe opleverde, zoo verhaalt hij toch den dood van SAUL, en geeft met geen enkel woord eenigen twijfel aan deszelfs wettigheid te kennen.

§. 117.

4°. Niet 2 *Chron.* II: 17. alleen wordt er gesproken van 153,600 bijwoners in het rijk van SALOMO, waarvan 80,000 houthakkers, [of steenhouwers. vert.] en 70,000 lastdragers waren, hetwelk GRAMBERG S. 214. eene onmogelijkheid noemt. maar ook 1 *Kon.* V: 15, 16. en IX: 20—23. lezen wij dit. Beide Schrijvers hebben het dus uit oudere gedenkschriften overgenomen. Ook is hier geene tegenstrijdigheid van den Kronijkschrijver met zich zelven, t. a. p. vs. 2. Want wordt hier van even zoo vele houthakkers en lastdragers gesproken; het zal wel niet twijfelachtig zijn, dat dáár dezelfde bedoeld zijn als vs. 17, hoewel er nu niet bij gezegd wordt, dat zij vreemde bijwoners waren.

§. 118.

5°. GRAMBERG had zich s. 215. niet behoeven te verwonderen, hoe 2 *Chron.* VIII: 2. gezegd kon worden: „SALOMO bouwde de steden, „ die HIRAM hem gaf," omdat reeds bestaande steden niet eerst gebouwd worden. Het kan hem toch niet onbekend geweest zijn, dat niet zelden eene stad *bouwen* hetzelfde beteekent als dezelve te *verfraaijen*, *vergrooten*, *bevestigen*, zoo als bijv. 1 *Kon.* XII: 25. XV: 17. 2 *Chron.* XI: 6 En even zoo min had hij zich moeten verwonderen, hoe DAHLER, (Diss. p. 86.) op de gedachten heeft kunnen komen, om 1 *Kon.* IX: 10—14. met 2 *Chron.* VIII: 2. in overeenstemming te brengen, door de vooronderstelling, dat HIRAM aan SALOMO de van hem verkregene steden heeft teruggegeven, omdat zij hem niet bevielen; ofschoon de Schrijver der *Koningen* van eene teruggaaf niet spreekt en de Kronijkschrijver, die te voren niet gezegd had, dat SALOMO deze steden aan HIRAM gegeven had, nu ook niet zegt, dat HIRAM dezelve hem teruggegeven, maar alleen, dat hij ze hem gegeven heeft. Trouwens de verklaring van DAHLER is zoo natuurlijk, dat zij in vroegere en latere tijden is aangenomen. JOSEPHUS, *Jud. Antiq.* L. VIII. c. 2. stelt de zaak op deze wijze voor; zoo ook EICHHORN, *Einleit.* Th. III. s. 540. en

DE-

DERESER, in de aanteekeningen op de a. p. Dat de Kronijkschrijver opzettelijk anders verhaalde, omdat hij niet erkennen wilde, dat Israëlietische steden ooit in de magt van ongeloovigen geweest waren, en nog minder, dat dezelve door den heiligen SALOMO waren overgegeven geworden, dit is eene ongegronde beschuldiging: dewijl hiermede aan den Kronijkschrijver eene bedoeling wordt toegeschreven, aan welke hij zelfs niet gedacht heeft; gelijk uit andere plaatsen blijkt, b. v. 1 *Chron.* X: 7. waar hij verhaalt, dat de Filistijnen zich gevestigd hadden in de door de Israëlieten verlatene steden, en even zoo 2 *Chron.* XXVIII: 18.

§. 119.

6°. Hiertoe rekent GRAMBERG ook 2 *Chron.* XIII: 6. waar JEROBOAM als een muiteling beschreven wordt (hetgeen toch ook 1 *Kon.* XI: 26. geschiedt), en de tien stammen berispt worden, omdat zij van DAVID's huis zijn afgevallen. „ Iedere voorspelling" zegt GRAMBERG S. 216. „ dat het geslacht van DAVID altijd heerschen „ zou, is eerst naar de uitkomst opgemaakt, en „ kan niet als eene belofte van JEHOVA voor de „ toekomst worden opgevat." Doch dit is eene kenbare tegenstrijdigheid tegen de geschiedenis, en de denkwijze der oudheid. Hetgeen DAHLER (Diss.

(Diss p. 96. sq.) hierover gezegd heeft, is door GRAMBERG niet wederlegd geworden.

§. 120.

7°. GRAMBERG beweert s. 217. f. dat de Kronijkschrijver „ zijne lezers heeft willen doen „ gelooven, dat Israëlieten zich naar het heilige „ *Juda* begeven hebben, omdat zij gezien had- „ den, dat in geene andere Eeredienst heil te „ vinden was dan in die te *Jeruzalem.*" Doch de Schrijver spreekt 2 *Chron.* XV : 9. van vele, niet van alle Israëlieten. En het is toch ook waar, dat volgens de grondwet van den Israëlietischen Staat, er slechts één heiligdom in het land wezen mogt, en dat de door JEROBOAM opgerigte beelden iederen Israëliet, die vasthield aan de wet, ergerlijk moeten geweest zijn. Want indien ook slechts de Wet der tien Geboden van MOZES afkomstig is, zijn toch daarin alle beelden verboden. Verder beweert hij, dat „ de we- „ zenlijke geschiedenis van het rijk van *Juda* veel „ meer sporen van afgoderij heeft bewaard, dan „ van *Israel.*" Doch dit kan van den tijd, toen beide rijken nevens elkander nog bestonden, niet beweerd worden. Er was zelfs in het rijk van *Israël* niet één Koning, die de beeldendienst naliet, en velen waren er, die de afgoden dienden; terwijl in *Juda* de meeste Koningen van dienzelfden tijd

de

de vereering van Jehova in den tempel te *Jeruzalem* begunstigden en het offeren op de hoogten slechts bij oogluiking toelieten. Eerst na den val van het Israëlietische rijk nam de afgodsdienst in *Juda*, vooral onder MANASSE, de overhand. Daarom ook trof het rijk van *Israël* zoo veel vroeger de straf der ballingschap. Ook HOSEA Hoofdst. IV: 15. XII: 1—3. betuigt, dat *Juda* zich in zijnen leeftijd minder schuldig gemaakt heeft dan *Israël*. En wanneer JEREMIA Hoofdst. III: 11. en EZECHIEL Hoofdst. XVI: 51. *Israël*, in vergelijking met *Juda*, vroom noemen, dan spreken zij van *Juda* in hunnen tijd, toen het volk te dieper gezonken en te strafbaarder geworden was, omdat het aan mindere verzoeking was blootgesteld en door het voorbeeld van *Israël* zich niet had laten afschrikken.

§. 121.

8°. De nederlaag van AÇHAZ 2 *Chron.* XXVIII: 8—15. zal volgens GRAMBERG S. 218. verdicht zijn tot roem van *Juda*. „ Hij „ wil, namelijk, zeggen: de Israëlieten hadden „ wel eene overwinning behaald, omdat Jehova „ op de Joden, wegens de zonden van hunnen „ koning ACHAZ, vertoornd was; maar nu ver„ toornde Hij zich ook op de Israëlieten, omdat „ zij zoo vele Joden gedood hadden; en het was

„ zeer onregtvaardig, en moest strengelijk bestraft „ worden, dat zij Joden gevankelijk hadden weg- „ gevoerd: daarom moesten ook deze eervol vrij- „ gelaten worden." Men kan in deze wending van het verhaal de sluwheid niet miskennen, waarmede hetzelve, ofschoon het voor de onpartijdigheid van den Schrijver zoo luide spreekt, tot een wapen tegen hem gekeerd wordt. Maar men zal zich toch ook moeijelijk overreden kunnen, dat de Schrijver gemeend heeft *Juda* te vereeren, door hetzelve als hoogst strafbaar voor te stellen. Ook zal men in zijn verhaal niet vinden, dat hij zegt: „ God vertoornde zich op de Israëlieten, „ omdat zij zoo vele Joden gedood hadden." De Profeet verwijt hun wel, dat zij gruwzaam gemoord hadden, en zegt voorts alleenlijk, dat zij niet door verdere wreedheid, met zoo velen van hunne broeders in slavernij te houden, den toorn van Jehova op zich laden zouden. Geen het minste spoor is er, in de rede des Profeten, van eene voorgewende heiligheid der Joden, zoo als GRAMBERG verder den Schrijver toedicht. Den Israëlieten stelt hij slechts de Joden als hunne broeders voor, die zij, uit vrees voor Jehova, niet zoo mishandelen moesten.

§. 122.

De haat van den Kronijkschrijver tegen *Israël* zal,

zal, volgens GRAMBERG, nog uit de volgende plaatsen blijken moeten:

1°. 1 *Chron.* VII: 21. zal het verdicht wezen, dat al de zonen van EFRAÏM, nog bij het leven van hunnen vader, door de Gathiten gedood zijn geworden. Te dezer plaats is de lezing waarschijnlijk bedorven, zoodat het onzeker is, wat de Schrijver eigenlijk geschreven heeft. Ook geeft de Arabische Vertaling eenen anderen zin. Kan men gelooven, dat de Schrijver, na het geslacht van EFRAÏM reeds tot in het achtste gelid te hebben opgegeven, heeft willen zeggen, dat al die afstammelingen gezamenlijk gedood zijn geworden, en dat hun Stamvader daarna nog een' zoon gekregen heeft? Doch hoe dit zij, welk oogmerk zou de Schrijver kunnen gehad hebben met deze verdichting? Had hij de Efraïmieten, als roovers willen ten toon stellen, dan konden toch de overigen van die misdaad niet beschuldigd worden, daar de schuldigen allen omgekomen waren. Eerder nog zou hij uit haat tegen de Gathiten, die Filistijnen waren en die de Efraïmieten gedood hadden, zoo iets hebben kunnen verdichten: wanneer men dan toch volstrektelijk eene zoo geheel op zich zelve staande en niet zoo belangrijke bijzonderheid voor eene moedwillige verdichting houden wil.

§. 123.

2°. De Schrijver zegt 2 *Chron.* XVII: 4. van JOSAFAT: „ hij wandelde niet naar hetgeen „ *Israël* deed." Deze hier bedoelde handelwijze van *Israël*, namelijk de in dat rijk heerschende afgoderij, wordt door den Schrijver der *Koningen* veel uitvoeriger beschreven, dan door den Kronijkschrijver. Daar in het voorgaande vers van de Baäls gesproken was, en daar in het vervolg JOSAFAT's verbindtenis met den Koning van *Israël* verhaald moest worden, zoo was het niet ongepast hier aan te merken, dat hij niet, als *Israël*, de afgoden diende. Kon men zeggen, dat dit uit haat tegen *Israël* geschied is? Gewis evenmin als men den Schrijver der *Koningen* deswegens van haat tegen JEROBOÄM beschuldigt, dat hij zoo dikwijls, wanneer deszelfs naam voorkomt, er bij voegt, „ die *Israël* deed zondigen."

§. 124.

3°. De Profeet JEHU zegt tot JOSAFAT, toen deze uit den krijg terugkeerde, in welken hij ACHAB had bijgestaan, 2 *Chron.* XIX: 2, 3. „ wat is het, dat gij den goddeloozen helpt, en „ lief hebt, die den Heer haten?" Hierin meende reeds DE WETTE een bewijs van haat tegen *Israël* te vinden. DAHLER, (Diss. s. 104.) heeft

heeft daartegen ingebragt, dat toch ook in het boek *der Koningen* ACHAB niet gunstiger beschreven wordt, en dat de Kronijkschrijver alleen van hem en van zijn geslacht, en niet van het volk van *Israël* spreekt. Maar GRAMBERG ontkent dit s. 220. op grond, dat *de vijanden des Heeren* hier in het meervoud voorkomen, en dus daarbij niet enkel aan ACHAB gedacht kan worden. Maar wordt dan niet menigmaal het meervoud in plaats van het enkelvoudige, vooral in den stijl der Profeten, gesteld? — Hij beweert verder, dat er geen Profeet JEHU geweest is. Maar hij vergeet daarbij, dat dezelfde ook 1 *Kon.* XVI: 1. genoemd wordt. Dat hij dáár gezegd wordt, tot den Koning BAËSA geprofeteerd te hebben, dit neemt niet weg, dat hij dezelfde heeft kunnen zijn. Want ook andere profeten zijn uit het rijk van *Juda* naar dat van *Israël* gegaan, om dáár hunnen last te volvoeren, zoo als die, waarvan verhaald wordt 1 *Kon.* XIII. en AMOS. — Eindelijk zegt hij: „de Profeet prijst „JOSAFAT, dat hij de hoogten had afgeschaft. „Maar de Kronijkschrijver zegt zelf 2 *Chron.* „XX: 33. dat hij ze niet heeft afgeschaft" Doch GRAMBERG bedriegt zich grootelijks. De Profeet spreekt niet van de hoogten, maar van vernietigde afgodsbeelden. Er is dus volstrekt geen grond, om deze rede van den Pro-

feet JEHU voor eene verdichting uit te maken, en aan haat tegen *Israël* toe te schrijven.

§. 125.

4°. Tegen het verhaal 2 *Chron.* XX: 35—37, wordt door GRAMBERG, gelijk vroeger reeds door DE WETTE, ingebragt, dat dezelfde zaak 1 *Kon.* XXII: 49, 50. op eene andere wijze verhaald wordt, zoodat de een den anderen wederspreekt; dat de Kronijkschrijver uit haat tegen *Israël* verdicht heeft, dat een Profeet aan JOSAFAT voorspelde, dat de Heer zijn voornemen verijdelen zou, en dat de schepen daarop verbrijzeld zijn, want dat de Profeet dit niet vooruit had kunnen weten. DAHLER, (Diss. p. 105. sq.) gelooft, met andere Uitleggers (103), dat beide verhalen gemakkelijk vereenigd kunnen worden, wanneer men slechts het eene uit het andere aanvult; dat er geen grond bestaat, om de rede des Profeten voor eene verdichting van den Kronijkschrijver te houden, dewijl zij niets onwaarschijnlijks in zich bevat, en de Profeet wel heeft kunnen voorspellen, dat de schepen verbrijzeld zouden worden. Hetgeen GRAMBERG hierop antwoordt, heeft geene wederlegging noodig, dewijl geene nieu-

(103) Zie CLERICUS, aant. t. d. p. HESS, *Gesch. der Israël.* B. IX. s. 196. f. en DERESER, aant. t. d. p.

nieuwe bewijzen worden opgegeven. Alleen ten aanzien van de beschuldiging, waarover wij nu spreken, is nog op te merken, dat AHAZIA ook in het boek der *Koningen* als een afgodisch Koning beschreven wordt, en ook dáár de verbindtenis der Koningen van *Juda* met het huis van ACHAB voorkomt als in de gevolgen niet anders dan nadeelig voor *Juda*; zoodat het bijbrengen van de rede des Profeten voor geen bewijs van haat tegen *Israël* aangezien worden kan.

§. 126.

5°. Ook de brief van den Israëlietischen Profeet ELIA, dien hij, volgens 2 *Chron.* XXI: 12—15. aan den Koning van *Juda*, JORAM, geschreven heeft, wordt ten bewijze van haat tegen *Israël* bijgebragt. En toch komt hier niets hatelijks ten aanzien van *Israël* voor, behalve hetgeen ELIA van het huis van ACHAB zegt, hetwelk geheel in den geest van dezen Profeet, zoo als hij zich in de geschiedenis bij den Schrijver der *Koningen* vertoont, geschreven is, en hetwelk overeenkomt met hetgeen 2 *Kon.* VIII: 18. van dezen Koning gezegd wordt. Maar deze brief moet verdicht wezen, omdat ELIA, volgens 2 *Kon.* II. onder ACHAB ten hemel gevaren en JORAM, de Koning van *Juda*, eerst vele jaren na ACHAB's dood aan de regering gekomen is.

 Doch

Doch GRAMBERG heeft niet opgemerkt, dat hier in de tijdsbepalingen in het boek *der Koningen* blijkbaar eene dwaling gevonden wordt. Want volgens 2 *Kon.* I: 3. verv. heeft ELIA aan AHAZIA, den zoon en opvolger van ACHAB, den dood aangekondigd, en aan dezen is zijn broeder JORAM op den troon van *Israël* opgevolgd in het tweede jaar der regering van JORAM, den zoon van JOSAFAT, 2 *Kon.* I: 17. niet in het achtiende jaar van JOSAFAT, gelijk 2 *Kon.* III: 1. verkeerdelijk gezegd is (104). Dus heeft ELIA zeer wel nog eenigen tijd onder de regering van JORAM, den Koning van *Juda*, kunnen leven en hem dien brief schrijven. Dat hij den Koning wegens deszelfs gedrag berispt, en hem bepaalde onheilen voorspelt, dit moet, volgens GRAMBERG, een *Mythe* wezen, omdat hij het, zonder een wonder, niet vooraf had kunnen weten. Doch zulks is eene bijzondere meening, welke ons reeds meermalen is voorgeko-

(104) [Het bevreemdt ons, dat het der opmerking van onzen geleerden en naauwkeurigen Schrijver ontgaan is, dat het achttiende jaar van JOSAFAT het tweede jaar van JORAM is, dewijl de laatstgenoemde reeds bij het leven zijns vaders tot deelgenoot der regering aangenomen, en, als zoodanig, van het zeventiende jaar van JOSAFAT Koning geweest is. Zie 2 *Kon.* VIII: 16. Wij behoeven dus geene dwaling bij den Schrijver der *Koningen* aan te nemen, om de aanmerking van GRAMBERG te wederleggen, Vert.]

komen, en welke ik voor hen, die nog aan den Bijbel gelooven, hier niet zal behoeven te wederleggen. Eindelijk zal ELIA niet hebben kunnen zeggen, dat JORAM zijn volk tot hoererij, dat is afgoderij, verleid heeft, dewijl het reeds te voren afgodisch genoeg geweest was. Doch daar ASA 2 *Chron.* XIV: 3. en JOSAFAT 2 *Chron.* XIX: 3 de openlijke afgodsdienst hadden afgeschaft, kon van JORAM, die dezelve weder invoerde, met volkomen regt gezegd worden, dat hij het volk verleid heeft. Er is bijgevolg geen grond, om den brief van ELIA voor onecht, en deszelfs opgaaf voor een bewijs van partijdigen haat te verklaren. Want wat waarachtig is, dat mag ook de geschiedschrijver verhalen, zonder zich daardoor aan de beschuldiging van partijdigheid bloot te stellen.

§. 127.

6°. De Kronijkschrijver 2 *Chron.* XXII: 7. verhalende, dat AHAZIA, de Koning van *Juda*, den Koning van *Israël*, JORAM, bezocht heeft, zegt: „ tot den ondergang van AHAZIA was „ het door God beschikt, dat hij tot JORAM „ ging." Volgens GRAMBERG is hier zoowel het bijgeloof van den Schrijver, als deszelfs haat tegen *Israël* kennelijk. Ik dacht evenwel, dat iemand, die aan eene bijzondere Voorzienigheid van God gelooft, zoo als JEZUS haar leert,

Matth. X: 29, 30. het wel niet voor bijgeloof zou houden, om te zeggen, dat ook deze reis van AHAZIA en deszelfs dood door God voorzien en gewild is geweest. Zoodanig was ook het geloof der oude wereld. Wordt niet 1 *Kon.* XII: 15. bij eene andere gelegenheid, geheel in denzelfden zin gesproken? Of moet het een bewijs zijn van haat tegen *Israël*, wanneer de Schrijver verhaalt wat gebeurd is, en overeenkomstig met het oordeel, beide door de Profeten en de Geschiedschrijvers over het huis van ACHAB uitgesproken, zijne lezers opmerkzaam maakt op de leidingen der Voorzienigheid, waar zijn verhaal van zelf hem de aanleiding daartoe gaf?

§. 128.

7°. Volgens 2 *Chron.* XXV: 5—10. had AMAZIA, Koning van *Juda*, honderdduizend man hulptroepen uit *Israël* gehuurd. Een Profeet vermaant hem, deze weder te ontslaan, *omdat de Heer niet met Israël was.* Hij belooft hem de overwinning zonder deze, en zegt, dat, als hij met hen gaat, God hem zal doen vallen. Dit verhaal is, volgens GRAMBERG S. 223, alleen omdat het in de *Koningen* niet voorkomt, door den Kronijkschrijver verdicht, om het aanschouwelijk te maken, dat *Juda* den

bij-

bijstand van *Israël* ontberen kon. En zijnen haat tegen *Israël* zal de Schrijver verraden hebben in deze woorden: *omdat de Heer niet met Israël is.* De duisterheden, die men in dit verhaal ontmoet, zouden wel verdwijnen, indien men slechts de omstandigheden naauwkeuriger kende. Maar hierover spreken wij nu niet; doch alleen over den haat, waardoor de Schrijver bewogen zal zijn geworden om dit te verdichten. Doch eerst had dan toch bewezen moeten worden, dat het verdicht is. Want het stilzwijgen van den Schrijver der *Koningen* en eenige duisterheden in dit verhaal zijn niet genoegzaam om dit te bewijzen. En is het waarlijk geschied, dan mogt toch de geschiedschrijver het ook verhalen, zonder nog door haat bezield te worden; want de zaak zelve was opmerkelijk genoeg. En het was dan toch eene zonderlinge manier van zijnen haat te bevredigen, door een geheel verhaal te verdichten, en dat om één enkel woord te kunnen bijbrengen, dat nog slechts herhaling was van hetgeen algemeen erkend en door de Profeten menigmalen betuigd was. Komt er bij iemand eene twijfeling op, wijl het misnoegen van God evenwel niet verhinderd heeft, dat de Israëlieten vele overwinningen behaalden; de oplossing zal hij vinden 2 *Kon.* XIV: 26, 27, waar de geschiedschrijver, na verhaald te hebben, dat de Koning JEROBOAM (*de tweede*),

de), ofschoon hij deed wat den Heer mishaagde, evenwel door gelukkige oorlogen de geheel vervallene magt van het Israëlietische rijk hersteld heeft, er bijvoegt: „ Want de Heer had „ nog niet besloten om *Israël* te verdelgen; „ daarom gaf Hij hun verlossing." Dit zal toch wel beteekenen, dat God dikwerf ook den onwaardigen tijdelijken voorspoed geeft, wanneer Hij dit naar Zijne wijsheid raadzaam oordeelt. Maar kan zich iemand op zulken voorspoed verlaten? En heeft dan ook niet de Profeet aan AMAZIA kunnen zeggen, dat hij van deze hulptroepen zich de overwinning niet beloven mogt, dewijl zij op Gods bijstand niet rekenen konden?

§. 129.

Al wat de meest ingespannen vlijt, geholpen door buitengewone scherpzinnigheid, en eene door heftige begeerte verfijnde opmerkzaamheid, in de *Chroniken* slechts vinden kon, is door GRAMBERG bijeenverzameld, om deze geschriften te verlagen, en alle achting voor dezelve weg te nemen; en door zijne bijtende oordeelvellingen en hoogen beslissenden toon, heeft hij het in het gemoed van alle niet zelve onderzoekende lezers diep zoeken in te drukken. Ik heb daarom tot verdediging van derzelver *geloofwaardig-*

digheid noodig geoordeeld, de door hem ingebragte beschuldigingen allen, naar volgorde, te onderzoeken en in derzelver naaktheid voor te stellen. Maar ik reken dit dan ook tot handhaving dezer boeken voldoende te zijn, omdat niet ligtelijk eenige beschuldiging van aanbelang zal kunnen ingebragt worden, die ons hier niet reeds is voorgekomen. Zijn nu al de beschuldigingen, die wij onderzocht hebben, naar mijne overtuiging, en, zoo ik hoop, ook naar die van mijne lezers, onvoldoende, om te bewijzen, dat de Kronijkschrijver, hetzij dan uit *wonderzucht*, of uit *bijgeloovigheid*, of uit *partijdige vooringenomenheid voor Priesters en Levieten*, *voor de Jeruzalemsche tempeldienst* en *voor* Juda, *of uit haat tegen Israël* bewogen is geworden om de geschiedenis te vervalschen; en kunnen zij evenmin bewijzen, dat, wegens *onkunde* en *slordigheid* van den Schrijver, zijne berigten niet te vertrouwen zijn; dan blijven ook de redenen, die wij in het *eerste deel* van deze verhandeling bijgebragt hebben, in hare volle kracht, en mogen wij dus volhouden, dat hij *uit goede bronnen*, en meer bepaaldelijk uit andere, dan door de Schrijvers van SAMUËL en *der Koningen* gebruikt zijn, zijne verhalen ontleend, en dit met *bekwaamheid*, *trouw* en *onpartijdigheid* gedaan heeft, zoodat hij ten aanzien zijner geloofwaardigheid in gelijken rang staat met de Schrijvers van SA-

MU-

MUËL en *der Koningen*. Hier komt nog bij, dat de tegen hem ingebragte beschuldigingen voor een deel elkander weerkeerig vernietigen. Want wie kan gelooven, dat iemand van zoo bekrompen verstand, van zoo groote onkunde, en van zoodanige onbedachtzaamheid en achteloosheid, die de openbaarste ongerijmdheden en tegenstrijdigheden zonder nadenken ter nederschrijft, zoo als GRAMBERG op vele plaatsen, (b. v. s. 54, 61, 65, 94, 95, 97, 103, 219, 224, enz.) hem beschrijft, in staat geweest zou zijn, om zoodanig een ingewikkeld plan te ontwerpen, ten einde zijne lezers te bedriegen, en bij de uitvoering daarvan zich zelven zoo gelijk te blijven, als men van hem voorgeeft s. 71, 87 f. 169, 224. enz.? En hoe zou hij gemeend kunnen hebben, de Joden te eeren, terwijl hij ze als hoogst strafbaar voorstelt? (Zie boven §. 121.)

DER-

DERDE HOOFDDEEL,

BELANGRIJKHEID VAN *DE BOEKEN DER CHRONIKEN* VOOR DE BIJBELSCHE GESCHIEDENIS.

§. 130.

Wanneer de geloofwaarheid van *de Boeken der Chroniken* overtuigend gebleken is, dan is het tevens ontwijfelbaar, dat zij voor den onderzoeker der Bijbelsche Geschiedenis geene geringe waarde hebben. Want welke andere bronnen heeft hij voor dezelve? De boeken van SAMUËL en *der Koningen*, hoe voortreffelijk zij wezen mogen, leveren toch slechts onvolledige uittreksels uit grootere werken, waarbij veel te wenschen overig blijft. Al mogten nu ook *de Chroniken* slechts uittreksels bevatten uit dezelfde werken, doch met andere bedoelingen daaruit overgenomen; dan reeds zouden zij een bruikbaar hulpmiddel opleveren, tot aanvulling, opheldering en verbetering van den tekst der gemelde geschiedboeken. Hoeveel te meer dan hebben wij ze te achten, daar wij in de-

dezelve ook uittreksels uit bronnen vinden, die aan de Schrijvers van dezen niet te dienste schijnen gestaan te hebben. (Zie boven §. 18.) Om ons der kortheid te bevlijtigen, zullen wij hier slechts eenige voorbeelden opgeven van ophelderingen, aanvullingen en verbeteringen van plaatsen uit de boeken van SAMUËL en *der Koningen*, die uit de vergelijking met *de boeken der Chroniken* ontleend kunnen worden.

§. 131.

Reeds de geslachtregisters in de eerste Hoofddeelen der *Chroniken*, hoezeer zij, als losse en door veelvuldige schrijffouten misvormde stukken, onbruikbaar schijnen te wezen, doen ons evenwel eenige belangrijke bijzonderheden kennen ter opheldering van andere Bijbelboeken. Dat *Exod.* VI: 15—19. van JAKOB tot MOZES slecht drie geslachten, LEVI, KEHATH en AMRAM, worden opgegeven, heeft velen doen twijfelen aan het getal van 430 jaren, dat voor het verblijf der Israëlieten in Egypte *Exod.* XII: 40. bepaald wordt. Maar nu worden 1 *Chron.* VII: 20—27. van EFRAÏM tot op JOZUA negen geslachten geteld, die, ofschoon zij nog niet voldoende zijn om die 430 jaren voltallig te maken, ons echter een' belangrijken wenk geven, dat men zulke geslachtlijsten niet voor volledig houden kan.

kan. — Op deze zelfde plaats komt de bijzonderheid voor, dat de Efraïmieten door de mannen van *Gath*, eene Filistijnsche stad, bij hunne kudden gedood zijn geworden. Ofschoon nu deze plaats niet van alle duisterheid vrij is, geeft zij ons toch een' wenk, dat de zonen van *Israël* hunne kudden tot ver buiten de grenzen van Egypte geweid hebben, waardoor het tevens begrijpelijk wordt, hoe zij zoo overhaastig uit het land hebben kunnen trekken, daar hun togt door de kudden, die, ten minste voor een gedeelte, reeds over de grenzen waren, niet belemmerd werd. Uit 1 *Chron.* VI: 1—15. ziet men, dat het geslachtregister van EZRA, hetwelk *Ezr.* VII: 1—5. gevonden wordt, eene belangrijke gaping heeft, die waarschijnlijk door de weglating van eenige versen ontstaan is. De afschrijver, namelijk, gelijk men uit de aangehaalde plaats van de *Chroniken* zien kan, heeft al de namen tusschen den eersten ZADOK vs. 8, en eenen tweeden vs. 12. onvoorzigtiglijk overgeslagen.

§. 132.

Eenige duisterheden in de geschiedenis worden door het verhaal in de *Chroniken*, hoewel dit vermoedelijk des Schrijvers bedoeling niet was, opgehelderd. DAVID had dikwijls reden, over

zijnen krijgsoverste JOAB ontevreden te zijn. Hij veroorloofde zich menige daad, die eene regtvaardige straf verdiende: zoo als de moord van ABNER, 2 *Sam.* III: 27. en die aan AMASA, 2 *Sam.* XX: 10. gepleegd. Hoe komt het, dat DAVID evenwel, zoo lang hij leefde, hem geduld heeft? De Kronijkschrijver lost dit raadsel op, deels door JOAB's afkomst van ZERUJA, DAVID's zuster, op te geven 1 *Chron.* II: 16. waarom hij ook altijd, met verzwijging van den naam zijns vaders, die niet beroemd was, de zoon van ZERUJA genoemd wordt; deels ook door de heldendaad te vermelden, waarmede hij zich bij DAVID verdienstelijk gemaakt en de veldheerswaardigheid zich verworven heeft 1 *Chron.* XI: 6. (105). — Hoe is DAVID op het denkbeeld gekomen, om den berg *Moria* tot tempelberg te kiezen? De Kronijkschrijver verklaart het ons 1 *Chron.* XXII: 1. 2 *Chron.* III: 1. Omdat DAVID, namelijk, bij gelegenheid van de pest, volgens het bevel des

(105) GRAMBERG S. 45. f. en elders, beweert, dat de Kronijkschrijver, hetgeen hij van de verwantschap van JOAB met DAVID en van de beklimming van den burg *Zion* zegt, verdicht heeft, om JOAB, wegens zijne vroomheid, te eeren. Maar ik heb nergens gevonden, dat hij hem als een' vroom man onderscheidt, en er bestaat ook volstrekt geene reden, waarom hij hem ten koste der waarheid zou hebben willen prijzen.

des Heeren door den profeet GAD, op dezen berg een altaar gebouwd, het plegtige offer verrigt, en de verhooring van zijn gebed ondervonden had. — Wat 1 *Kon.* VIII: 65, 66. vermeld wordt van het feest, hetwelk SALOMO na de volbragte inwijding des tempels aan het volk gegeven heeft, is niet geheel duidelijk. Er wordt gesproken van tweemaal zeven dagen; en dan volgt: „ op den achtsten dag liet hij het „ volk gaan". Men moet hierbij natuurlijk aan het einde der tweede week van het feest denken. Maar nu zien wij uit 2 *Chron.* VII: 9, 10. dat in de tweede week het loofhuttenfeest gevierd is geworden, omdat dit de bij de wet hiervoor bepaalde tijd was, en dat SALOMO op den drieentwintigsten dag der zevende maand het volk heeft laten gaan. — Wanneer wij 2 *Kon.* XVI. lezen, kunnen wij slecht gissen, wat toch den Koning ACHAZ hebbe kunnen bewegen, om zich zelven en zijn rijk aan den Assyrischen Koning te onderwerpen en cijnsbaar te maken. De Kronijkschrijver 2 *Chron.* XXVIII. maakt dit duidelijk. De geweldige nederlaag, die hij van PEKAH, den Koning van *Israël* geleden had, waarna hij in gevaar was van in zijne hoofdstad belegerd te worden, en ook door nog andere vijanden benaauwd werd, bragt hem tot dit wanhoopige besluit. — Ook bevestigt de Schrijver, vs. 20. wat JEZAIA Hoofdst. VII. van de verderfelijke

gevolgen der verbindtenis met Assyrië voorspeld had, door de opmerking, dat TIGLATH-PILEZER hem wel benaauwd, maar niet gesterkt heeft.

§. 133.

De verdiensten, die DAVID bij zijn volk zich verworven heeft, door aan de Godsvereering eene betere inrigting, en alzoo meerdere waardigheid en indruk te geven, worden in *de Boeken van* SAMUËL niet in het behoorlijke licht geplaatst. De Kronijkschrijver doet dit 1 *Chron.* XV, XVI, XXII—XXVI. — De troonsbeklimming van SALOMO wordt 1 *Kon.* I. voorgesteld, als een slechts toevallig, door de aanmatiging van ADONIA te weeg gebragt, en door de herinneringen van NATHAN en BATHSEBA bespoedigd ontwerp van DAVID. De Kronijkschrijver daarentegen berigt 1 *Chron.* XXII, XXVIII, XXIX. zonder die nadere aanleiding hiertoe of te vermelden of te loochenen, dat DAVID, overeenkomstig het Israëlietische staatsregt, in eene plegtige vergadering van de Hoofden des volks, SALOMO als den van Jehova, den eigenlijken Koning van *Israël*, benoemden troonsopvolger heeft voorgesteld, en dat zij hem als zoodanig erkend hebbende, hij nog eens gezalfd is geworden. — Van verscheidene langdurige, en gewis niet werkelooze, regeringen wordt in *de Boeken der Koningen* wei-

weinig of niets vermeld. (zie boven, §. 111.) De Kronijkschrijver berigt ten minste enkele bijzonderheden van dezelve, die derzelver kenmerkenden geest doen kennen. — Wat 1 *Kon.* XXII. van JOSAFAT's mislukte zee-toerusting verhaald wordt, is eerst regt verstaanbaar, wanneer men 2 *Chron.* XX: 35—37. daarmede vergelijkt (zie boven §. 125.).

§. 134.

Vele plaatsen in de boeken *van* SAMUËL en *de Koningen* hebben verbetering noodig. Eenige derzelven verkrijgen die door *de Chroniken.* Hiervan slechts enkele voorbeelden! In de naamlijst van DAVID's helden 2 *Sam.* XXIII. heeft reeds KENNICOT menige verbetering van den tekst aangewezen, die uit 1 *Chron.* XI: 10—47. ontleend kan worden, en die men bij hem kan nazien (106). — 2 *Sam.* VI: 13. lezen wij: „ Zoo dikwijls zij, die de arke des Heeren droegen, zes schreden waren voortgegaan, zoo „ offerde hij een rund en een' gemesten ram." Hoe hoog op die wijze het getal der offers wel beloopen moest, en hoe lang zulk een zoo dikwerf afgebroken aftogt wel geduurd hebbe, is

(106) Dissert. *super ratione textus Hebr. V. T. vers. a* G. A. TELLERO, Lips. 1756 P. I. p. 11—233,

is moeijelijk daaruit op te maken. Begrijpelijker is het berigt 1 *Chron.* XV: 26. waar in het algemeen gezegd wordt: „ zij offerden zeven varren en zeven rammen." — 2 *Sam.* VIII: 18. staat: „ BENAJA, de zoon van JOJADA, *en* de *Crethi* en de *Plethi*." Waarschijnlijk was er oorspronkelijk geschreven: *over* de *Crethi* en de *Plethi*, gelijk de *Vulgat. Syr. Arab.* en *Targum Jonathan* hebben, en gelijk wij ook 1 *Chron.* XVIII: 17. lezen. — 2 *Sam.* XXI: 19. staat: ELHANAN, *de zoon van* JAËRE-ORGIM, *de Bethlehemieter*, *versloeg* GOLIATH, *den Gathiter.* Hier is de naam JAËRE-ORGIM eenigermate bevreemdende, en is het onwaarschijnlijk, dat een broeder van GOLIATH denzelfden naam zal gedragen hebben. Daarvoor staat 1 *Chron.* XX: 5. ELHANAN, *de zoon van* JAËR *versloeg* LACHMI, *den broeder van* GOLIATH, *den Gathiter* (107). — Volgens

2 *Sam.*

(107) De gissing van GRAMBERG S. 63. dat de Kronijkschrijver, geloovende, dat de broeder van GOLIATH eenen anderen naam gehad moest hebben, uit misverstand voor het Hebreeuwsche בית־הלחמי den naam LACHMI geschreven heeft, zou eenigen schijn hebben, wanneer men vooronderstellen kon, dat de Schrijver zoo weinig de taal kende, waarin hij schreef, dat hij zich in den naam van *Bethlehemiter* vergissen kon, en wanneer hij door de veelvuldige veranderingen, die hij in de woorden van den tekst heeft moeten maken, de ongegrondheid van deze verklaring niet verraden had.

2 *Sam.* XXIV: 13. gaf de Profeet GAD aan DAVID de keuze tusschen *zeven* jaren van honger, drie maanden van vlugt voor zijne vijanden, en drie dagen van pest. Hier staat de zevenjarige hongersnood in geene verhouding tot de drie maanden en drie dagen. Van al de oude Overzettingen heeft alleen die *der Zeventigen* slechts *drie* jaren. En zoo ook lezen wij 1 *Chron.* XXI: 12.

§. 135.

Evenwel zijn de Bijbelboeken niet alleen of hoofdzakelijk voor onderzoekers der geschiedenis geschreven. Derzelver naaste bedoeling was wel, om het Israëlietische volk te onderrigten omtrent deszelfs hoogste godsdienstige en burgerlijke belangen. In dit opzigt hadden de boeken *der Chroniken*, vooral voor de tijden, in welken zij geschreven zijn, eene eigendommelijke waarde (Zie boven §. 27.), gedeeltelijk wegens de narigten omtrent de voormalige godsdienst-inrigtingen en de voorbeelden van ijverige zorg voor de Godsvereering, uit den voortijd; gedeeltelijk ook wegens de geslachtregisters, op welken de erfelijke regten op bezittingen en waardigheden berustten. Deze soort van belangrijkheid kan dit geschrift voor andere volken en tijden niet meer hebben. Echter zal de Christen,

ten, die wezenlijke stichting zoekt, in deze verzameling van voorbeelden menige opwekking en aanmoediging vinden. Want ofschoon de vroomheid niet in de uiterlijke waarneming van godsdienstige plegtigheden bestaat (zie boven §. 94); zoo blijven deze toch een onmisbaar middel, om de heilzame kracht der Godsdienst onder de menschen te bewaren, en ieder menschenvriend moest zich gedrongen voelen, om, en door voorbeeld, en door raad en daad daartoe mede te werken, dat de Godsdienst, overeenkomstig de behoeften des tijds, in derzelver heilzame invloed en waarde geëerd en bewaard moge worden (108)!

(108) Omdat de Kronijkschrijver overeenkomstig zijn doel, al wat tot de godsdienst betrekking heeft, op den voorgrond plaatst, en vele andere bijzonderheden voorbijgaat, heeft GRAMBERG S. 156. en elders, dit doel van den Schrijver miskennende, de zware beschuldiging tegen hem uitgesproken, dat hij geene andere vroomheid gekend heeft, dan de begunstiging der Tempeldienst en der heilige kaste. Dat dit inderdaad laster is, blijkt uit vele plaatsen, waar hij de bekeering van zonde en de gehoorzaamheid aan de Wetten aenbeveelt, zoo als bijv. 1 *Chron.* XXII; 12, 13. XXIX: 19. 2 *Chron.* VII: 17. XIV: 4. XV: 12. en a. p.

ZINSPREUK:

Ut quisque est vir optimus, ita difficillime esse alios improbos suspicatur.

CICERO *ad Quintum fratrem.* L. 1. Cap. 1.